Մ. ՍԱՆԹՐՈՍՅԱՆ
Լ. ԽՈՒԴՈՅԱՆ

ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ

371.4
Ս-19

ՊԵՏՀԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1934

Ս-19

Մ. ՍԱՆԹՐՈՍՅԱՆ
Լ. ԽՈՒԴՈՅԱՆ

37.3
732

ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ

Խմբագրությամբ Մ. ՍԱՆԹՐՈՍՅԱՆԻ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1934

26 JUL 2013

49106

Պատասխանատու Մ. Միրյան
Սրբագրիչ Գ. Մանասյան
Պատվեր № 1282. Հրատ. 3088. Տիրաժ 2000. Գրավոր 8655.

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-ի ԳԱՄ ԿԳ
им. А. Мясникяна
ՀԱՄԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՆՎԱՆ

43140.63

Գալաբլիխայի տպարան, պատվեր № 1018

1 MAR 2010

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Համ կկ(բ) Կենտկոմը 1931 թ. սեպտեմբերի 5-ի իր պատմական վորոշման մեջ նշելով այն խոշոր նվաճումները, վոր մենք ունենք խորհրդային գյուղտնտեսության ու առեղծման ասպարիզում, միաժամանակ նշում է, վոր «Խորհրդային դպրոցը դեռևս հեռու չի այն ահռելին պահանջները բավարարելուց, վոր առաջադրում է նրան սոցիալիստական շինարարության այժմյան հատագլը»: Մեր դպրոցական աշխատանքների մեջ նկատվող խոշոր բացերն ու սխալները հետևանք են Մարքս-Լենինյան մանկավարժության սկզբունքների ոչ ու «ձախ» աղավաղումների՝ թե անասելության և թե պրակտիկայի բնագավառում: Դասարանական բնագավառում հանդես եկող բուրժուական և մանր-բուրժուական անսակնանքներն ու անդնդացներն իրենց ցայտուն արտահայտությունն են գտել նաև կոմունիստական դաստիարակության անցման մասը հանդիսացող պոլիտեխնիկական կրթության բնագավառում: Այդ անդնդացները հիմնականում մի կողմից արտահայտվում են պոլիտեխնիկական դպրոցն ուսումնական, աբստրակտիկ, սոցիալիստական շինարարության բուրգուկից կտրված դպրոցի վերածելով (աջերը), մյուս կողմից դպրոցը ձուլելով շրջապատի արտադրական-հասարակական կյանքի մեջ՝ առնում են դեպի դպրոցի մահացումը: Սեպտեմբերի 5-ի իր պատմական վորոշման մեջ Համ կկ(բ) «կենա-

կոմն առաջարկում է բոլոր կազմակերպություններին անհետաձգելի անշեղ պայքար մղել դպրոցական աշխատանքի ասպարիզում կուսակցության քաղաքականության ոպորտունիստական ուղղումների դեմ։ Պոլիտեխնիկ դպրոցի կառուցման ճանապարհի վրա դնելով՝ հանդիսացող՝ կուսակցության քաղաքականության այդ ոպորտունիստական ուղղումների դեմ հաջող պայքարը,—աղավաղումներ, որոնք տանում են դեպի հրաժարում պոլիտեխնիկ դպրոցից, դեպի հին դպրոցի պահպանման փորձերը, դեպի տեսականությունը ու պրակտիկայի խզումը,—պայքար ընդդեմ ձախ ոպորտունիստական ուղղումների, ընդդեմ դպրոցի ժողովրդականացման և ուսուցչի դերի նվաստացման տեսությունների»։

Հիշված աղավաղումների արդյունքը լինում է այն, որ «դպրոցի պոլիտեխնիկացումը մի շարք դեպքերում ձևական բնույթ է ստանում և դպրոցը չի պատրաստում սոցիալիզմի բազմակողմանի զարգացման շինարարներ, որոնք կարողանան կապակցել տեսությունը պրակտիկայի հետ և տիրապետեն տեխնիկային»։

Առաջին հնգամյակը հաջողությամբ կատարելու հեռանկարով մանրամասն փոխվել է մեր յերկրի տնտեսքը։ «Այդ ժամանակաշրջանի ընթացքում ԽՍՀՄ-ն արմատականորեն վերափոխվեց, դեն նետելով հետամնացության և մշնաղարականության իր կեղտոտ քնքը։ Ագրարային յերկիրը նա դարձավ ինդուստրիալ յերկիր։ Մանր, անհատական գյուղատնտեսական յերկրից նա դարձավ կոլեկտիվ, մեքենայացված խոշոր գյուղատնտեսության յերկիրը» (ընդկ. Ստալինի զեկուցումից 17-րդ համագումարում)։ Առաջին հնգամյակի

ընթացքում ստեղծված են արտադրության բազմաթիվ նոր ճյուղեր, կառուցվել և գործարկվել են հազարավոր նոր, վերանորոգված ժամանակակից արդյունաբերական ձեռնարկներ, տեխնիկայի վերջին նվաճումների հիման վրա կառուցված են բազմաթիվ դիզանտներ։ Գյուղում կոլտնտեսային կարգերը վերջնականապես հաղթանակել են. կոլեկտիվացման է ենթարկված գյուղացիական տնտեսությունների 65 %։ Հսկայական թափով բարձրացել է գյուղատնտեսության տեխնիկական զինվածությունը։

Դրա հետ միասին մենք նույն ժամանակաշրջանում «դաստիարակել ու կոփել ենք արդյունաբերության հազարավոր նոր մարդիկ ու ղեկավարներ, նոր ինժեներների և նոր տեխնիկների ամբողջ խավեր, հարյուր հազարավոր յերիտասարդ մարդկային բանվորներ, որոնք յուրացրել են նոր տեխնիկան և առաջ շարժել մեր սոցիալիստական արդյունաբերությունը» (17-րդ կուսհամագումարում ընկ. Ստալինի զեկուցումից)։ Նույն պատկերը մենք ունենք գյուղատնտեսական կադրերի պատրաստման ասպարիզում։

Այս բոլորի հետևանքով փոխվում է մեր քաղաքի և թե մանավանդ գյուղի կերպարանքը։ «Անհետանում է հակադրությունը քաղաքի և գյուղի միջև... Հենց ինքը գյուղն էլ հիմա ունի իր արդյունաբերությունը՝ հանձին մեքենատրակտորային կայանների, նորոգման արհեստանոցների ամեն տեսակ արդյունաբերական ձեռնարկությունների, փոքր էլեկտրոկայանների և այլն։ Կուլտուրական անդունդը քաղաքի և գյուղի միջև լցվում է» (17-րդ կուս. համագումարում ընկ. Ստալինի զեկուցումից)։

Այս բոլորի հիման վրա և դրանց դուգընթաց մեր հասարակական կյանքում, բանվորների կոլտնտեսականների մեջ, նրանց միջև գոյություն ունեցող հարաբերություններում տեղի չեն ունենալ հակայական տեղաշարժեր, որոնք տանում են դեպի աշխատանքի հասարակական բաժանման գոյություն ունեցած ձևի վերացումը, դեպի ֆիզիկական և մտավոր աշխատանքի միջև անջրպետի վերացումը։

Այս բոլորը հակայական հնարավորություններ են առաջացնում ու վիթխարի խնդիրներ են դնում պոլիտեխնիկական դաստիարակության բնագավառում։

***

«Ներկայորդ հնգամյակի հիմնական քաղաքական խնդիրը հանդիսանում է կապիտալիստական տարրերի և առհասարակ դասակարգերի վերջնական վերացումը, դասակարգային տարբերությունների և շահագործում ծնող պատճառների լիակատար վոչնչացումը, նկոնոմիկայում և մարդկանց գիտակցության մեջ կապիտալիզմի մնացորդների հաղթահարումը, յերկրի ամբողջ աշխատավոր բնակչության վերածումը սոցիալիստական հասարակության դիտակից և ակտիվ շինարարների» (17-րդ կուսկոնֆերանսի վորոշումներից)։

«Ներկայորդ հնգամյակի հիմնական, վճռական արտադրական խնդիրը հանդիսանում է ամբողջ ժողովրդական անտեսության վերակառուցման ավարտումը և ժողովրդատնտեսության բոլոր ճյուղերի համար նորագույն տեխնիկական պատվանդան ստեղծելը» (17-րդ կուսկոնֆերանսի վորոշումներից)։

«Գյուղատնտեսության լիակատար կոլեկտիվացումը, պետական գյուղատնտեսական խոշոր ձեռնարկությունների ամռւմը, խորհրդտնտեսությունների և կոլտնտեսությունների դինամավորումն առաջավոր մեքենայական տեխնիկայով, վորն իրագործում է գյուղատնտեսական աշխատանքը զարձնում է արդյունաբերական աշխատանքի մի տեսակը, արտադրական կապի դեպքը ամրացնում, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության մեջև ապրանքաշրջանառության ամրացումը,— պայմաններ են ստեղծում լիովին վերացնելու քաղաքի և գյուղի հակադրությունը» (17-րդ կուսկոնֆերանսի վորոշումներից)։

«Ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական լիակատար վերակառուցման խնդիրների իրականացումն անխզելիորեն կապված է մեր տնտեսական կադրերի կոդմից տեխնիկային տիրապետելու գործի հետ, բանվորներից և գյուղացիներից պրոֆեսիոնալ տեխնիկական ինտելիգենցիայի նոր, լայն կադրերի ստեղծման հետ, աշխատավորներին վողջ մասսայի կուլտուրական մակարդակի վճռական բարձրացման հետ։ Խորհրդային մեր երկրի մեջ տեխնիկական կադրերի քանակական աճումը վոչ մի չափով չպետք է նվազեցնի նրանց գիտական վորակավորման հարցի նշանակությունը, այն հարցի նշանակությունը, վոր նրանք պարտավոր են համապատասխան չափով յուրացնել համապատասխան գիտության և տեխնիկայի բոլոր հիմունքները նվաճումներում» (17-րդ կուսկոնֆերանսի վորոշումներից)։

Միանգամայն հասկանալի է, վոր մեզ մոտ այդպիսի կադրերի պատրաստումը հնարավոր և միայն կոմունիստական դաստիարակության անբաժան մասը հանդիսացող պոլիտեխնիկական կրթության հիման վրա։

Մյուս կողմից 2-րդ հնգամյակում անդասակարգ սոցիալիստական հասարակության կառուցումը, արտադրողական ուժերի, տեխնիկայի աննախընթաց զարգացումը, գյուղի և քաղաքի միջև յեղած հակադրության վերացման համար պայմաններ ստեղծելը միաժամանակ հանդիսանում են պոլիտեխնիկական կրթության ծավալման, խորացման և չտեսնված բարձրության վրա դնելու պայմանների ստեղծում։

17-րդ կուսհամաժողովի վորոշմամբ 2-րդ հնգամյակում մենք պիտք և իրականացնենք ընդհանուր պարտադիր պոլիտեխնիկական ուսումը 7 ամյակի սահմանում և գյուղում (քաղաքում այդ խնդիրը հիմնականում արդեն լուծված և առաջին հնգամյակում)։

Սակայն այս բոլորը չի կատարվելու ինքնահոսով, առանց պայքարի, առանց դասակարգային դիմադրության, վորովհետև հետագայում էլ անխուսափելի յե դասակարգային պայքարի սրումն առանձին ժամանակներում, հատկապես առանձին շրջաններում և սոցիալիստական շինարարության առանձին բնագավառներում» (17-րդ կուսկոնֆերանսի բանաձևից)։ Այդ պայքարը վոչ պակաս սրությամբ տեղի յե ունենալու և իդեոլոգիական ճակատում, կուլտուրական հեղափոխության, ժողովրդական լուսավորության և պրոցեսական աշխատանքներում, մասամբ սերնդի դաստիարակության բնագավառում։

Տվյալ ժողովածուի նպատակն է՝ կուլտուրական ճակատի աշխատողներին հնարավորություն տալ ծանոթանալու Մարքսի, Ենգելսի, Լենինի, Ստալինի աուսլիններին՝ մասամբ սերնդի դաստիարակության և պոլիտեխնիկական կրթության խնդիրների մասին։

Ժողովածուի ծավալի սահմանափակ լինելու հանգամանքը կազմողներին հարկադրել է ընտրել այդ աուսլիններից միայն այն, ինչ վոր անմիջականորեն և վերաբերում պոլիտեխնիկ կրթության։ Անդամ այդ տեսակետից էլ հիմք չունենք կարծելու, վոր բոլոր կարևոր նյութերն ամփոփված են այստեղ։

Այս ժողովածուն, վորպես առաջին փորձ մեր քաղաքականության մեջ այդ ուղղությամբ, անշուշտ կունենա վորոշ թերություններ։

ՄԱՐՔՍԸ ՅԵՎ ԵՆԳԵԼՍԸ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Պոլիտեխնիկական դաստիարակության դաղափարը, նրա հիմնական սկզբունքների, նյության ու բովանդակության լուսաբանումն առաջին անգամ տվել են գիտական սոցիալիզմի հիմնադիրներ Մարքսը և Ենգելսը։

Մարքսը և Ենգելսը գիտականորեն մշակելով և հիմնավորելով կապիտալիստական հասարակարգի կործանման և նոր անդասակարգ հասարակություն ստեղծելու անխուսափելիությունն ու ուղիները, հասկանալի չեն, որ չէին կարող անտես առնել այդ նոր հասարակակարգը ստեղծելու և կազմակերպելու ընդունակ սերունդ դաստիարակելու խնդիրները։ Միաժամանակ, ինչպես սոցիալիստական հասարակություն կառուցելու ուղիները նրանք բխելիք—իրենց չէին հնարում, այլ հայտնաբերում էին հենց կապիտալիստական հասարակության զարգացման ընթացքից,—ճիշտ նույն կերպ նրանք վարվում են անդասակարգ հասարակություն կառուցելու ընդունակ սերունդ դաստիարակելու ժիջոցները և ուղիները նշելիս։

Այդ հիմնական ուղին պոլիտեխնիկական կրթությունն է, որի նյության, անհրաժեշտության և իրագործման նախադրյալների մասին լուսաբանումը տվել են Մարքսը և Ենգելսը։

Առաջին Ինտերնացիոնալի առաջին կոնգրեսի հա-

մար կազմած բանաձևում Մարքսը կրթությունը հետևյալ կերպով է սահմանում. «Կրթությեն տակով մենք չենք բան ենք հասկանում,— 1) մտավոր կրթություն, 2) ֆիզիկական կրթություն..., 3) պոլիտեխնիկական կրթություն, որը ծանոթացնում է բոլոր արտադրական պրոցեսների ընդհանուր դիտական սկզբունքներին և միևնույն ժամանակ ընդունակ է տալիս և բոլոր արտադրությունների տարրական գործիքների գործնական ունակություններ։ Մի այլ տեղ Մարքսն ասում է. «Վարձատրվող արտադրական աշխատանքի կապը ժամանց զաղացման, ֆիզիկական վարժությունների և պոլիտեխնիկական պատրաստության հետ—բանվոր դասակարգին կդնի շատ ավելի բարձր մակարդակի վրա, քան այն մակարդակը, որի վրա այժմ գտնվում են հասարակության բարձր և միջին դասակարգերը։ Այդ ճանապարհով դաստիարակված սերնդից մենք կստանանք բազմակողմանի զարգացած անհատներ, որոնց համար տարբեր հասարակական ֆունկցիաները հաջորդական են պործունեության՝ մեկը մյուսին փոխարինող ձևեր։

Հնարավո՞ր և արդյոք ժամանակակից կապիտալիստական հասարակության մեջ այդպիսի «բազմակողմանի կերպով զարգացած սերունդ» դաստիարակել։ Այս հարցին պատասխանելիս Մարքսը և Ենգելսը վեր են հանում կապիտալիզմի շրջանակում գոյություն ունեցող այն անլուծելի հակասությունը, որ ամբողջ խնդրի նկատմամբ ևս գոյություն ունի արտադրողական ուժերի զարգացման և կապիտալիստական արտադրական հարաբերությունների միջև։ Ցնցին մի կողմից արտադրողական ուժերի զարգացումը, արտադրու-

քյան մեքենայացումը, քիմիացումն ու էլեկտրոֆիկացիան անհրաժեշտ են դարձնում բազմակողմանի զարգացում ունեցող բանվորի տիպը, գոյություն ունեցող արտադրական հարաբերությունները այդ անհնարին են դարձնում։

Այդպիսի բազմակողմանի պատրաստություն ունեցող բանվորի պահանջն առաջին հերթին պայմանավորվում է ժամանակակից արդյունաբերության՝ ըստ նյության հեղափոխական տեխնիկական բազայով, տեխնիկայի անընդհատ նվաճումներով, գոյություն ունեցող տեխնիկական բազիսի շարունակական փոփոխմամբ, ինչպես և արտադրության նորանոր ճյուղերի առաջացմամբ։ Այս բոլորը պահանջում է բանվորի մի այնպիսի տիպ, որը կարողանա հեշտությամբ անցնել արտադրության նորանոր ճյուղերում, նորանոր մեքենաների վրա աշխատելու գործին։ «Ժամանակակից արդյունաբերությունն երբեք ու ոչինչ չի համարում այդպիսի (մանկուց աշխատանք կատարող) մարդկանցից ոչ ավելի» (Ենգելս)։

Բոլոր մեքենայացված արդյունաբերության ոչ միայն անհրաժեշտ և դարձնում բազմակողմանի զարգացում ունեցող բանվորի տիպը, այլև դրա համար առեղծում և անհրաժեշտ արտադրական տեխնիկական նախադրյալները։ Արտադրության մեքենայացմամբ փոխվում է և աշխատանքի բաժանման ձևն արտադրության ներսում (համեմատած մանուֆակտուրային արտադրության հետ), փոխվում է բանվորի վերաբերմունքը դեպի աշխատանքի առարկան, դեպի աշխատանքի գործիքը, մեքենան։ Աշխատանքի առարկայի անմիջական վերամշակումն այստեղ կատարվում է

մեքենայի, ավելի ճիշտը՝ մեքենայի բանվորական մասի միջոցով։ Բանվորին հիմնականում մնում է տպատարկել, հսկել ու զննավարել մեքենան։ Իսկ բոլոր մեքենաներն էլ ունեն նույն հիմնական չորեք մասերը՝ 1) ուժային մաս, 2) փոխադրող մաս, 3) բանվորական մաս։ Արտադրության բոլոր ճյուղերում էլ աշխատող բազմազան մեքենաների կառուցվածքի այս միասնականությունը բանվորին հնարավորություն է տալիս (չնայած նա ունի լայն պոլիտեխնիկական պատրաստություն) հեշտությամբ անցնելու արտադրության մի ճյուղից մյուսը, մի մեքենայից՝ մյուսը։

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, որ խոշոր մեքենայացված արտադրությունն ստեղծում է թե՛ տեխնիկական անհրաժեշտություն և թե՛ տեխնիկական նախադրյալներ պոլիտեխնիկական կրթության համար։ Միայն կապիտալիստական հասարակարգին հատուկ արտադրական հարաբերությունները, այդ հասարակության շահադրդողական բնույթը, արտադրության մեջ զբաղվածների մասնավոր սեփականությունը, մտավոր ու ֆիզիկական աշխատանքի մեջև գոյություն ունեցող անջրպետը, քաղաքի և գյուղի հակադրությունը և այլն—անհնարին են դարձնում պոլիտեխնիկ կրթության իրականացումը կապիտալիստական հասարակության մեջ։ «Մեքեն խոշոր արդյունաբերության բնույթը պայմանավորում է աշխատանքի փոփոխություն, ֆունկցիաների շարժում, բանվորի բազմակողմանի շարժունություն, միևնույն կողմից նա (խոշոր արդյունաբերությունն) իր կապիտալիստական ձևով վերարտադրում է աշխատանքի հին բաժանումն իր քարացած մասնագիտություններով» (Մարքս)։

բանվորի բազմակողմանի զարգացման վրա, կապիտալիստական հասարակարգում (քն մանուֆակտուրայի շրջանում և քն արդյունաբերական հեղաշրջումից հետո) մենք սկսնաած ենք բանվորների անորակնակ ֆիզիկական և մտավոր խեղման, վնասակար ժամանակի զարգացման, նրանց՝ մեքենայի ոչ մասնիկը դարձնելու հետևանքով։

Բանվորների այս ֆիզիկական և մտավոր այլասերմանը վրդ կտրվի, նրանց բազմակողմանի զարգացումը, արտիանիկական հրճուքյունը հնարավոր կդառնա միայն արտադրության դիկտատուրայի ու կոմունիստական հասարակարգի պայմաններում։ «Աշխեն ժամանակակից արդյունաբերությունն ավելի ու ավելի քիչ է ի վիճակի այդպիսի (մասնակի աշխատանք կատարող) մարդկանցից օգտվելու։ Եվս առաջ այն արդյունաբերությունը, որը սկզբից հասարակության կողմից՝ հասարակության շահերի համար և պնդավարվում, կարիք և զգում բազմակողմանի զարգացած բնավորություններ ուներ մարդկանց, մարդիկ, որոնք հասկանում են արտադրության վրդ սխտեվը» «Արտադրության համալիրացումը կպայմանդի հասարակության բոլոր անդամների վրդ մնայն մեքանական մասնագիտության ամբողջ ու շարունակ բարելավվող նյութական դրության, այլև կապահովի նրանց ֆիզիկական և հոգեկան կարողությունների ազատ զարգացումն ու հայտնաբերումը» (Ենգելս)։ Կոմունիստական հասարակության մեջ «գործատիրակությունը չեզքատասրվ մարդկանց հնարավորություն կտա տրամ փոքրիկ ձեռնարկություն կամ արտադրության վրդ սխտելին, նրբանց հնարավորություն կտա հերթով անցնելու աշխատության մի ճյուղից մյուսը՝ նայած հասարակության կարիքներին և իրենց սեփական հակումներին։ Այսպիսով գործարարությունը կդադարի նրանց այն մենավաճառությունից, որն անխուսափելի արդյունք և ժամանակակից աշխատանքի բաժանման» (Ենգելս)։

Այսպիսի գործարարության սաղմերը Մարքսը և Ենգելսը նշմարում են արդեն կապիտալիստական հասարակության ներսում. այդ յերևույթների ժամանակցությունն և գործարանային արտադրության, չնայած այն բանին, որ կապիտալիստական կարգերում այդ առանում և յերևույթների անարմնակ շահագործման այլանդակ ձևի։ «Ծամանակակից արդյունաբերության ձգտումը՝ յերկու սեռի յերիտասարդներին և դեռահասներին հասարակական արտադրության մեջ ներգրավել, —մենք հասկանում ենք ոչ ոգրիտիվ, բարերար և ուղիղ, ինչպես էլ զղվելի յեն այն ժիջոցները ու ձևերը, որոնցով այդ ձգտումն իրականացվում և կապիտալիստի շահագործության ժամանակ»։ «Հասարակության ուշադրանալ կոմունիստական պայմաններում առանց բացառության բոլոր յերեխաներն ինը տարեկանից սկսած պետք և դառնան արտադրող աշխատողներ»։ Ընկերների այդպիսի աշխատանքը բարերար և արդարացիլի և դառնում հասկանալի այն դեպքում, յերբ՝ միացվում և յերեխաների ուսուցման հետ։

«Ծնունդով այդ տեսակետից՝ մենք ասում ենք, որ և մոր և ձեռնարկատերերին հասարակությունն իրավունք չպիտի տա ոգտագործելու յերեխաների ու անչափահասների աշխատանքն այլ կերպ քան այն պայմանով, որ նրանց արտադրողական աշխատանքը ճապկի կրթության հետ։

Այդ տեսակետից էլ Մարքսը վողջունում է անգլիական այն գործարանային օրենքը, որի համաձայն իրավունք չի տրվում՝ յերեխաներին գործարանում աշխատեցնել, եթե միաժամանակ չի ապահովվում նրանց տարրական կրթությունը։ «Վորքան էլ ընդհանուր առմամբ վողորմելի յեն գործաբանային օրենքի վորոշումները դաստիարակության մասին, նրանք տարրական ուսումը հայտարարել են աշխատանքի պարտադիր պայման։ Դրանց հաջողությունն առաջին անգամ ապացուցեց, վոր հնարավոր և ուսումն ու մարմնամարզությունը միացնել ֆիզիկական աշխատանքի հետ, հետևաբար և ֆիզիկական աշխատանքը՝ ուսման և մարմնամարզության հետ» (Մարքս)։

Պոլիտեխնիկական կրթության առնչությամբ առանձին հետաքրքրություն և ներկայացնում Մարքսի, Ենգելսի վերաբերմունքը դեպի դպրոցը։ Մարքսը և Ենգելսը, իրրև բանվոր դասակարգի կազմակերպվածության, նրա հեղափոխական դասակարգային դաստիարակության համար իրենց վողջ կյանքում պայքարողներ, չէին կարող անտեսել այն հսկայական դերը, վոր այդ բոլորի համար ունի կազմակերպված դաստիարակությունը, ունի դպրոցը։ Այդ դպրոցի դերը շատ խոշոր և բուրժուական հասարակության մեջ, վորտեղ բուրժուազիան դպրոցի միջոցով պրոլետարիատից և աշխատավոր լայն մասսաներից աշխատում է իր համար պատրաստել գրագետ պաշտոնյաներ, դպրոցի դերն ավելի յե մեծանալու պրոլետարիատի դիկտատուրան հայտարարելուց հետո, յերբ դպրոցի առջևի խնդիրը և դրվում պատրաստել մի սերունդ, վորն ընդունակ լինի վերջնականապես կոմունիզմ հաստատելու։ Այդ դպրոցը պիտի շարունակի գոյություն ունենալ ու զարգանալ նաև անդասակարգ կոմունիստական հասարակության մեջ։ Մարքս-Լենինյան դրույթները դաստիարակության, դպրոցի և նրա դերի մասին՝ մոտ մի ընդհանուր բան չունեն շուլգինյան՝ դրպրոցի մոտավոյան հակալենինյան տեսության հետ, ըստ վորի դպրոցը, վորպես բուրժուական խլամպեաք և վերանա մոտ միայն կոմունիստական հասարակության մեջ, այլ դեռ նույնիսկ անցողիկ շրջանում։

Մարքսը և Ենգելսը, պրոլետարիատի կողմից իշխանությունը դրավելուց հետո, նախատեսում են բոլոր մանուկների հանրային ու ձրի կրթություն, բոլոր մանուկների դաստիարակություն պետական հիմնարկներում։

Ինչ վերաբերում է կոմունիստական հասարակության, այնտեղ նույնպես խոսք չի կարող լինել կազմակերպված կրթության, դպրոցի վերացման մասին։ «Կրթությունը յերիտասարդներին հնարավորություն կտա արագ ծանոթանալու արտադրության ամբողջ սիստեմին... այսպիսով կրթությունը նրանց կազատագրի այն մեկակողմանիությունից, վորին ներկայումս աշխատանքի բաժանումը դատապարտում է յուրաքանչյուր մարդու»։

Մարքսն, Ենգելսն, ինչպես և Լենինի մտքերը դաստիարակության, դպրոցի պոլիտեխնիզմի մասին մեզ համար չունեն լուկ պատմական հետաքրքրություն. դրանք մեզ համար ունեն ամենագործնական տեսական և գործնական նշանակություն՝ ամեն կարգի աղագործների դեմ պայքարելու և պոլիտեխնիկական դրպրոցի կառուցման գործը հետևողականորեն կատարելու։

Y3170-63

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-ում ԸՆՊ

Բանի դեռ աշխատանքը հանդիսանում է ուժա հատորեն կատարվող մի գործ, մինչդեռ բանվորը հիացնում է այն բոլոր ֆունկցիաները, որոնք հետագայում բաժանվում են նրա ինքն և կոնտրոլի ենթարկում իր կենսական նպատակների համար իր կողմից անհատորեն կատարվող՝ բնության առարկաների յուրացումը։ Հետագայում նրան կոնտրոլի ենթարկում Առանձին մարդը չի կարող ազդել բնության վրա՝ առանց իր անձական ազդեցությունը կոնտրոլի տակ իր անձական մյանները շարժման մեջ դնելու։ Ինչպես բնության մեջ գլուխը և ձեռքը պատկանում են մինչդեռ օրգանիզմին, այդպես էլ աշխատանքի արտադրում միանում է գլխի և ձեռքի աշխատանքը։ Հետագայում նրանք բաժանվում են և հանդում քիչ-թե-շատ հակադրության։ Աշխատանքի արդյունքն առհասարակ անհատական արտադրողի անմիջական աշխատանքի արդյունքից վեր է և ածվում հասարակական՝ կոլեկտիվ բանվորական աշխատանքի արդյունքի, այսինքն՝ վեր է ածվում այնպես համադրված բանվորական պերսոնալի աշխատանքի արդյունք, որ այդ բանվորական պերսոնալի տարբեր անդամներն ավելի մոտ կամ հեռու են կանգնած լինում աշխատանքի առարկայի վրա անմիջականորեն ներգործելու պրոցեսից։

(Մարքս, Կապիտալ, I հ., 14 գլ., 488)
(Ռուսերեն. 23 թ. հրատարակություն)

Մանուֆակտուրային շրջանի առանձնահատուկ մեխանիկ մնում է և ինքը կոլեկտիվ բանվորը, որ կազմված է լինում բազմաթիվ մասնակի բանվորներից։ Տարբեր գործողությունները, որ փոխափոխ կատարում է ապրանք արտադրողը, և որոնք սրա աշխատանքի պրոցեսում միաձուլվում են մի ամբողջության են կազմում, արտադրողից պահանջում են տարբեր ընդունակություններ լարում։ Մի դեպքում արտադրողը պետք է ավելի շատ ուժ գործադրի և դադարեցնի, մի այլ դեպքում՝ ավելի շատ ճարպկություն, կերրորդ դեպքում՝ ավելի շատ ուշադրություն և այլն։ Սակայն մինչդեռ անհատն այս բոլոր հատկությունները հավասար չափով չունի։ Տարբեր գործողությունները բաժանելուց, առանձնացնելուց ու մեկուսացնելուց հետո բանվորները բաժանվում, դասակարգվում (классифицироваться) և խմբվում են իրենց գերակշռող ընդունակությունների համաձայն։ Եթե բանվորների բնածին հատկություններն այսպիսով կազմում են այն հողը, որի մեջ իր արմատներն և արձակում աշխատանքի բաժանումը, ապա, մյուս կողմից, մանուֆակտուրան, մի անգամ որ մուծված է, զարգացնում է բանվորների այն ուժերը, որոնք իրենց բնածին հատկությամբ պիտանի են մեկուսացման, առանձնահատուկ գործողություններին։ Հավաքական բանվորն այժմ մեկնելով բարձր չափով ուժեղած և արտադրողի բոլոր ընդունակություններով և մինչդեռ ժամանակ այս ընդունակությունները ծախսում և ամենատնտեսող կերպով, այնպես որ իր ամեն մի օրգանը, որ անհատականացած և (индивидуализированный) առանձին բանվորի կամ բանվորների հատուկ խմբի մեջ, գործադրում և իր առանձնահատուկ ֆունկցիաները կատարելու համար միայն։ Մասնակի բանվորի մեկուսացումն ու մինչև անգամ ուղղակի թերությունները, կազմում են նրա առավելությունները, նրան ունենք իրեն հավաքա-

կան բանվորի մասնիկ, Մխակովմանի ֆունկցիային ընտելանալը նրան դարձնում է մի որոշակի, մեծ չափով ծանր և ընդհանուր մտածողության կարողություն պահանջող աշխատանք։ Այդ պատճառով էլ շատ տարբեր արժեքներ են հանդիպում, այդ պատճառով էլ շատ տարբեր արժեքներ են ունենում։ Այդպիսով մանուֆակտուրան զարգացնելով առաջ է բերում բանվորական ուժերի մի յերարխիա (աստիճանների սիստեմ), որին համապատասխանում է աշխատավարձերի սանդուղքը։ Յեթե մի կողմից անհատ բանվորը հարմարվում է այն միակողմանի ֆունկցիային, որի հետ նա կապված է իր ամբողջ կյանքում, ապա մյուս կողմից աշխատանքային տարբեր գործողությունները հարմարվում են բնական ու ստացական ընդունակությունների այս յերարխիային։ Այնինչ ամեն մի արտադրական պրոցես պահանջում է մի քանի պարզ շարժումներ, որոնք միակերպ մատչելի են ամեն մարդու։ Յեվ այդպիսի շարժումներն այժմ խզում են իրենց այն կապը, որ ունեին արտադրական գործողության ավելի բովանդակալից բոլորների հետ, և քարանում, դառնում են հատուկ ու բացառիկ ֆունկցիաներ։

Այս պատճառով մանուֆակտուրան իր ընդգրկած ամեն մի արհեստի մեջ առնում է այսպես կոչված անվարժ բանվորների դասակարգ։ Մանուֆակտուրան

ինքնին ընդհանրապես աշխատանքի ընդունակության զարգացնելով միակողմանի մասնագիտությունը և հասցնելով վարպետության աստիճանին, հատուկ մասնագիտություն է դարձնում ամեն մի զարգացման քանակ պահանջությունը։ Յերարխիական աստիճանների հետ միասին հանդես է գալիս բանվորների պարզ բաժանումը վարժվածների և անվարժների։ Վերջիններիս ուսուցման ծախքերը բոլորովին վերանում են, իսկ առաջիններինը, սրանց ֆունկցիաների պարզ դառնալու հետևանքով, ավելի ցած են լինում, քան արհեստավորներինն են։ Բացառություններ նկատվում են այն ղեպքում, յերբ աշխատանքի պրոցեսի տարրալուծումը նոր կապակցող ֆունկցիաներ է ստեղծում, որոնք արհեստային արտադրության մեջ կամ բոլորովին չկային և կամ սահմանափակ չափերով գոյություն ունեին։ Բանվորական ուժի հարաբարձրության արժեզրկությունը, որը ուսուցման ծախքերը վերանալու կամ ցածանալու հետևանք է, կապիտալի ինքնաճման անվիճելական մեծացումն է նշանակում ընտրինքյան, որովհետև այն ամենը, որը կրճատում է բանվորական ուժի վերարտադրության համար անհրաժեշտ ժամանակն, ընդլայնում է հետևյալ աշխատանքի սահմանները։

(Կ. Մարքս. «Կապիտալ», հատոր I գլ. 12, եջ 327—329)

Մանուֆակտուրան բանվորին հիմնական եյակ է դարձնում արհեստական կերպով նրա մեջ զարգացնելով մի հատուկ ընդունակություն միայն և ճնշելով տրտադրական տվյալների ու ձիրքերի մնացած ամբողջ աշխարհը. մանուֆակտուրան ոգտագործում է

կան բանվորի մասնիկ, Մխակովմանի ֆունկցիային ընտելանալը նրան դարձնում է մի որգան, որը զործում է բնազդական վստահությամբ, իսկ հավաքական մեխանիզմի կապը նրան հորիզոնում է մեքենայի առանձին մասնիկի կանոնավորության զգացում։

Որովհետև հավաքական բանվորի տարբեր ֆունկցիաներն ավելի պարզ կամ ավելի բարդ, ավելի բարձր կամ ավելի ցած են լինում, ուստի և նրա որգաններին, այսինքն անհատական բանվորական ուժերը, նամանավանդ շատ տարբեր մասնճանի ընտելություն են պահանջում, այս պատճառով էլ շատ տարբեր արժեքներ են ունենում։ Այսպիսով մանուֆակտուրան զարգացնելով առաջ է բերում բանվորական ուժերի մի իերարխիա (մասնճաների սիստեմ), որին համապատասխանում է աշխատավարձերի սանդուղքը։ Ցեխի մի կողմից անհատ բանվորը հարմարվում է այն միակողմանի ֆունկցիային, որի հետ նա կապված և իր ամբողջ կյանքում, ապա մյուս կողմից աշխատանքային տարբեր գործողությունները հարմարվում են բնական ու ստացական ընդունակությունների այս իերարխիային։ Այնինչ ամեն մի արտադրական պրոցես պահանջում և որոշ պարզ շարժումներ, որոնք միակերպ մատչելի են ամեն մարդու։ Եվ այսպիսի շարժումներն այժմ խզում են իրենց այն կապը, որ ունեցին արտադրական գործողության ավելի բովանդակալից բազեների հետ, և քարանում, դառնում են հատուկ ու բացառիկ ֆունկցիաներ։

Այս պատճառով մանուֆակտուրան իր ընդգրկած ամեն մի արհեստի մեջ առնծում է այսպես կոչված անվարժ բանվորների դասակարգ։ Մանուֆակտուրան

ինքնին ընդհանրապես աշխատանքի ընդունակության զարգացնելով միակողմանի մասնագիտությունը և հասցնելով վարպետության աստիճանի, հատուկ մասնագիտություն է դարձնում ամեն մի զարգացման բուն իսկ պակասությունը։ Ցերարխիական աստիճաններին հետ միասին հանդես է գալիս բանվորների պարզ բաժանումը վարժվածների և անվարժների։ Վերջիններիս ուսուցման ծախքերը բոլորովին վերանում են, իսկ առաջիններինը, սրանց ֆունկցիաների պարզ դառնալու հետևանքով, ավելի ցած են լինում, քան արհեստավորներինն են։ Բացառություններ նկատվում են այն դեպքում, երբ աշխատանքի պրոցեսի տարրալուծումը նոր կապակցող ֆունկցիաներ է ստեղծում, որոնք արհեստային արտադրության մեջ կամ բոլորովին չկային և կամ սահմանափակ չափերով գոյություն ունեցին։ Բանվորական ուժի համեմատական արժեզրկությունը, որը ուսուցման ծախքերի վերանալու կամ ցածանալու հետևանք է, կապիտալի ինքնաճման անժխտական մեծացումն է նշանակում քանի որ, որքանով այն ամենը, որ կրճատում է բանվորական ուժի վերարտադրության համար անհրաժեշտ ժամանակին, ընդլայնում է հանվյալ աշխատանքի սասլարեզը։

(Կ. Մարքս. «Կապիտալ», հատոր I գլ. 12, եջ 327—329)

Մանուֆակտուրան բանվորին հրեշավոր եյակ է դարձնում՝ արհեստական կերպով նրա մեջ զարգացնելով մի հատուկ ընդունակություն մեկին և ճնշելով արտադրական ավյալների ու ձիրքերի մնացած ամբողջ աշխարհը. մանուֆակտուրան ոգտագործում է

բանվորին այնպես, ինչպես տավարն ոգտագործում են Լա-Պլատայի պետությունների, որտեղ կենդանին ոչնչանում են միայն նրա համար, որ նրա կաշին կամ նրա ճարպուն առանձին առևտրի առարկա է դառնում։ Ուշ միայն առանձին առևտրի առարկաները են բաշխվում տարբեր անհատների մեջ, այլև ինքն անհատն է բաժանվում, տվյալ առևտրի աշխատանքի ամենամաս դրծիք դառնում, և այսպիսով իսկապես իրականանում է Մենենիոս Ագրիպպայի ասած առակը, որ մարդուն սպառիկեցնում է իրեն իր սեփական մարմնի մասնիկ (բանվորներին պատկերացնում է իրեն մարմնի անդամներ, շահագործողներին՝ իրեն ստամոքս)։ Ցնծի բանվորն սկզբնապես իր բանվորական ուժը ծախում է կապիտալին նրա համար, որ ինքն ապրանք արտադրելու նյութական միջոցներ չունի, ապա այժմ նրա անհատական բանվորական ուժը չի կարող ոգտագործվել մինչև այն ժամանակ, քանի չի ծախված կապիտալին։ Այս բանվորական ուժն ընդունակ է լոկ մյուսների հետ կապակցված գործելու, իսկ այս կապն իրականանում է վաճառքից հետո, կապիտալիստի արտադրության մեջ։ Իր բնածին ձիրքերով մարդ բանվոր ինքնուրույն կերպով պատրաստելու անընդունակ լինելով՝ մանուֆակտուրային բանվորն արտադրողական գործունեություն ծավալում է արդեն իրեն կապիտալիստի աշխատանոցի կցորդ (придаток) միայն։ Ինչպես որ ընտրյալ ժողովրդի ճակատին գրոշմված էր, թե նա Եհովայի սեփականությունն է, այնպես էլ մանուֆակտուրային բանվորի ճակատին աշխատանքի բաժանումը դնում է կապիտալի սեփականություն լինելու կնիքը։

Այն բոլոր գիտելիքները, հասկացողությունն ու կամքը, որ թեկուզ և փոքր չափերով իր մեջ զարգացնում է ինքնուրույն գյուղացին կամ արհեստավորը (ճիշտ այնպես, ինչպես որ վայրենին ամբողջ ռազմական արվեստը մարմնացնում է իր անհատական խորամանկության հնարքների մեջ),— մանուֆակտուրայի ժամանակ այս բոլորը պահանջվում է ամբողջ արհեստանոցից։ Արտադրության հոգևոր պոտենցիանները (շարժիչ ուժերը) իրենց մասշտաբը մեկ կողմում ընդլայնում են հենց այն պատճառով, որ շատ ուրիշ կողմերում նրանք չքանում են միանգամայն։ Այն, ինչ որ կորցնում են մասնակի բանվորներն, իրեն նրանց հակադիր՝ կենտրոնանում է կապիտալի մեջ*։ Աշխատանքի մանուֆակտուրային բաժանումն այն հետևանքին է հասցնում, որ արտադրության նյութական պրոցեսի հոգեվոր պոտենցիանները հակադրվում են բանվորին իրեն ուրիշի սեփականություն ու նրան տորևացնող ուժ։ Անջատման այս պրոցեսն սկսվում է պարզ կոոպերացիայից, երբոր կապիտալիստն առանձին բանվորի նկատմամբ հանդես է գալիս իրեն հանրային-աշխատանքային մարմնի միասնականության ու կամքի։

Ձեռնհասեվ այս պրոցեսը զարգանում է մանուֆակտուրայի մեջ, որը բանվորին ցած է բերում և հասցնում մասնակի բանվորի աստիճանին։ Այս պրո

* A. Ferguson «History of Civil Society», Edinburgh, 1767, part IV, sect. I, p. 281. «Առաջինը (գործարանի վարպետը, կառավարող պետական գործիչը, գեներալը) քան կարելություն չունի և այն, ինչ որ կորցրել և մյուսը (բանվորն առաջին պաշտոնյան, զինվորը)»։

ցեսն իր ավարտին և հասնում խոշոր արդյունաբերության մեջ, վորը բանվորից անջատում և գիտությունը, իբրև արտադրության ինքնուրույն պրոցեսիա, և հարկադրում է, վոր գիտությունը ծառայի կապիտալին*,

Մանուֆակտուրայի մեջ հավաքական բանվորի, հետևաբար և կապիտալի՝ արտադրիչ ուժերով հարբուսանալը սկսա կապված է բանվորի՝ անհատական արտադրիչ ուժերի տեսակետից աղքատանալու հետ: «Տը գիտությունը մայրն և արդյունաբերության, ինչպես և սնահավատությունների՝ մտածողության և կրևակայության ուժը սխալանքների չի ենթակա, այնինչ ձեռքը կամ վոտքը մի վորոշ կերպով շարժելու սովորությունը կախված չե վոչ մի մտածողությունից ու վոչ էլ կրևակայությունից: Այս պատճառով էլ մանուֆակտուրաները ծաղկում են այնտեղ, վորտեղ հզոր կյանքն ամենից ավելի չի ճնշված, այնպես վոր արհեստանոցը կարելի չե հասարել մի ժիքենա, վորի մասնիկները մարդիկ են**: Ցել իրոք, XVIII դարի վերջում մի քանի մանուֆակտուրաներ գերադասում էին կիսապուշներ (полупилот) գործածել՝ այնպիսի

* «Գիտության մարդը բաժանված է արտադրող բանվորից մի ամբողջ անդունդով, և գիտությունը փոխանակ բանվորի ձեռքում ծառայելու իրեն միջոց նրա անհատական արտադրիչ ուժը մեծացնելու համար, համարյա ամենուրեք իրեն հակադրում է բան վորին... Իմացությունը դառնում է մի գործիք, վոր ընդունակ է աշխատանքից բաժանվելու և ինքնամարտ հանդես գալու նրա դեմ»: (W. Thompson. «An Inquiry into the Ppinciples of the Distribution of Wealth». London, *1824*, p. *274*):

** A. Ferguson. «History of Civil Society». Edinbourgh. *1767*, part. IV. sect 1, p. *280*:

վորոշ հասարակ գործողություններ կատարելու համար, վորոնք, սակայն, գործարանային գաղտնիք են:

«Մարդկանց խոշոր մեծամասնության հոգեվոր պարզացումն,—ասում է Ա. Սմիթն,— անխուսափելիորեն վորոշվում է նրանց ամենօրյա զբաղմունքներով: Այն մարդը, վոր իր ամբողջ կյանքը գործադրել է մի քանի հասարակ գործողություններ կատարելու վրա, սովոր չի ունեցել իր բանականությունը զարգացնելու... Սովորաբար այսպիսի մարդն այնքան բթամիտ ու տգետ է լինում, վորքան այս հնարավոր է մարդ էակի համար»: Մասնակի բանվորի բթամտությունը ապացուցանելով՝ Ա. Սմիթը շարունակում է. «Նրա կյանքի միալաբությունը, վորի մեջ վոչ մի փոփոխություն չի կատարվում, ի հարկե, խանգարում, խարխլում է նրա հոգու ուժերը... Այս միալարությունը խորտակում է նույնիսկ նրա մարմնի յեռանդը և նրան զրկված ու յերկարատև աշխատանքի անընդունակ է դարձնում բոլոր ասպարեզներում, բացի այն մեկից, վորը նրա մասնագիտությունն է կազմում: Այսպիսով նրա այն հմտությունը, վոր նա ունի մի հատուկ արհեստի մեջ, րստ յերևույթին ձեռք է բերվում ի հաշիվ նրա մտավոր, սոցիալական ու զինվորական ընդունակությունների: Սակայն յուրաքանչյուր արդյունաբերական ու քաղաքակիրթ յերկրում անխուսափելիորեն այսպիսի կացության մեջ պետք է ընկնեն բոլոր աշխատող աղքատները (the labouring poor), այսինքն՝ բնակչության մեծ մասը»: Ժողովրդական մասսայի լիակատար խեղանդամությունը, վոր աշխատանքի բաժանման հետևանք է, կասեցնելու նպատակով Ա.

Սակայն ժողովրդական կրթության պետական կազմակերպումն և հանձնարարում, թեև ամենազգուշ դեղատոմսային չափերով։ Միանգամայն հետևողական կերպով այս բանի դեմ առարկում և նրա ֆրանսիացի թարգմանիչ ու մեկնաբանող Գարնյեն, որ առաջին կայսրության ժամանակ բնականաբար անհատոր դարձավ։ Սրա կարծիքով ժողովրդական կրթությունը հետևում և աշխատանքի բաժանման առաջին որենքին. ժողովրդական կրթությունը կազմակերպվով՝ ինչ «կորսյան դպրոցապարտեզինք մեր ամբողջ հանրային սիստեմը»։ «Ֆիզիկական աշխատանքի՝ մտավոր աշխատանքից անջատվելն,—ասում և նա,—ինչպես և աշխատանքի ամեն մի այլ բաժանում, ավելի ու ավելի խորն ու վճռական և դառնում այն չափով, քանի հարստանում և հասարակությունը (նա շատ ուղիղ կերպով այս գաղով նշանակում և կապիտալը, հողատրությունն ու սրանց պետությունը)։ Աշխատանքի այս բաժանումը, սրա այլուս տեսակների նման, հետևանք և նախընթաց առաջադիմության և պատճառ և պայման առաջադիմության։ Մինչև կառավարությունը պետք և հակազդի աշխատանքի այս բաժանմանը և արգելք լինի սրա բնական ընթացքին։ Մինչև կառավարությունը պետական հաստատությունների մի մասը պետք և ծախսի մի փոքրիկ վրա, որի նպատակն և խառնել ու իրար հետ շփոթել աշխատանքի կերկու դասակարգերը, որոնք անջատման ու առանձնացման են ձգտում»։

Հոգեվոր ու մարմնական մի որոշ խնդանդամություն անխուսափելի յե աշխատանքի նույնիսկ այն բաժանման ժամանակ, որ լինում և ամբողջ հասարակության շրջանակներում։ Սակայն որոշվեցավ մասնաֆակտուրային շրջանն աշխատանքի տարբեր ճյուղերի այս հանրային ճղատումը (расщепление) արդյունավետ շատ ավելի հեռու յե տանում, հասցնում, և որոշվեցավ, մյուս կողմից աշխատանքի այս հատուկ մասնաֆակտուրային բաժանումն և միայն շրջափուլ մանհատին սրա կենսական հիմքում, սակա առաջին անդամ միայն մասնաֆակտուրային շրջանն և, որ նյութի և տալիս ու դրդապատճառ և լինում արդյունաբերական տեխնոլոգիայի համար (ուսումնասիրություններ հիվանդությունների մասին)։

«Մարդուն անդամատերը մահապարտ և կոչվում, եթե նա մահվան դատավճռի յե արժանացել. ազատություն և կոչվում, եթե դատարանը չի դատապարտել նրան մահվան։ Աշխատանքն անդամատերը ժողովուրդն սպանել և» նշանակում։

Աշխատանքի մասնաֆակտուրային բաժանումը, որ կատարվում և արհեստային գործունեության անդամատման, աշխատանքի գործիքների մասնագիտացման, մանակի բանվորների գոյացման միջոցով, այս բանվորներին խմբելով ու համակցելով՝ մեկ հավաքական մեխանիզմ ստեղծելու միջոցով,—գործնական անդամատում ու քանակական համամատականություն (пропорциональность) և ստեղծում աշխատանքի ստանձին պրոցեսների միջև, այսինքն հանրային աշխատանքի որոշ կազմակերպություն և ստեղծում և ընդմիշտ զարգանում և աշխատանքի նոր, հանրային արտադրիչ ուժ։ Իրրև արտադրության առանձնահատուկ կատեգորիական ձև,—իսկ այն գործնական

Սակը ժողովրդական կրթության պետական կազմակերպումն է հանձնարարում, թեև ամենազգուշ դիտողական չափերով։ Միանգամայն հետևողական կերպով այս բանի դեմ առարկում է նրա ֆրանսիացի թարգմանիչ ու մեկնաբանող Գարնյեն, որ առաջին կայսրության ժամանակ բնականաբար սննատար դարձավ։ Սրա կարծիքով ժողովրդական կրթությունը հասկանում է աշխատանքի բաժանման առաջին որոնքին. ժողովրդական կրթությունը կազմակերպվում՝ «կարողության կրճատապատրաստինք մեր ամբողջ հանրային սիստեմը»։ «Ֆիզիկական աշխատանքի՝ մտավոր աշխատանքից անջատվելն,— ասում է նա,— ինչպես և աշխատանքի ամեն մի այլ բաժանում, ավելի ու ավելի խորն ու վճռական է դառնում այն չափով, որքան հարստանում է հասարակությունը (նա շատ ուղիղ կերպով այս փաստով նշանակում է կապիտալը, հողատերությունն ու սրանց պետությունը)։ Աշխատանքի այս բաժանումը, սրա մյուս տեսակների նման, հետևանք և նախընթաց առաջադիմության և պատճառ և գործիք առաջադիմության։ Մինչև կառավարությունը պետք է հակազդի աշխատանքի այս բաժանմանը և արգելք լինի սրա բնական ընթացքին։ Մինչև կառավարությունը պետական հաստատությունների մի մասը պետք է ծախսի մի փորձի վրա, որի նպատակն է խառնել ու իրար հետ շփոթել աշխատանքի յերկու դասակարգերը, որոնք անջատման ու առանձնացման են ձգտում»։

Հոգեվոր ու մարմնական մի որոշ խնդանդամություն անխուսափելի յե աշխատանքի նույնիսկ այն բաժանման ժամանակ, որը լինում է ամբողջ հասարակության շրջանակներում։ Սակայն վորովհետև մանուֆակտուրային շրջանն աշխատանքի տարբեր ճյուղերի այս հանրային ճղճատումը (расщепление) դարձնելով շատ ավելի հեռու յի տանում, հասցնում, և վորովհետև, մյուս կողմից աշխատանքի այս հատուկ մանուֆակտուրային բաժանումն է միայն շրջափուլ առնում սրա կենսական հիմքում, ապա առաջին անդամ միայն մանուֆակտուրային շրջանն է, վորն ստեղծում և տալիս ու դրդապատճառ է լինում արդյունաբերական ախտաբանության համար (ուսումնասիրության առարկա)։

«Մարդուն անդամատեր մահապարտ է կոչվում, յերբ նա մահվան դատավճռի յե արժանացել. ազատություն է կոչվում, յերբ դատարանը չի դատապարտել նրան մահվան։ Աշխատանքն անդամատելը ժողովուրդն սպանել է» նշանակում։

Աշխատանքի մանուֆակտուրային բաժանումը, որը կատարվում է արհեստային դործունեության անդամատման, աշխատանքի գործիքների մասնագիտացման, մասնակի բանվորների զուտացման միջոցով, այս բանվորներին խմբելով ու համակցելով՝ մեկ հավաքական մեխանիզմ ստեղծելու միջոցով,—վորպիսական անդամատում ու քանակական համեմատականություն (пропорциональность) է ստեղծում աշխատանքի ատանձին պրոցեսների մեջ, այսինքն հանրային աշխատանքի վորոշ կազմակերպություն է ստեղծում և ընդամին զարգացնում է աշխատանքի նոր, հանրային արտադրիչ ուժ։ Իրրև արտադրության առանձնահատուկ կապիտալիստական ձև,—իսկ այն պատմական

հիմքի վրա, վորի վրա ծագումն և առնում, աշխատանքի մանուֆակտուրային բաժանումը կարող և զարգանալ միայն կապիտալիստական ձևով,—այս բաժանումը լոկ մի ճաուկ մեծող և բանվորի հաշվին հաջաբերական հավելյալ արժեք արտադրելու կամ ուժեղացնելու ինքնաճումը կապիտալի, վոր սովորաբար անվանում են հանրային հարստություն («Wealth of Nations») և այլն։ Այս բաժանումը վոչ միայն զարգացնում և աշխատանքի հանրային արտադրիչ ուժը կապիտալիստի և վոչ թե բանվորի համար, այլև նույնը զարգացնում և անհատական բանվորին այլանդակելու միջոցով։ Այս բաժանումը նոր պայմաններ և առեղծում կապիտալի համար՝ աշխատանքի վրա ակրատեսելու նպատակով։ Ուստի և չեթե մի կողմից աշխատանքի այս բաժանումը պատմական առաջադիմություն և և հասարակության տնտեսական զարգացման մի անհրաժեշտ ժամանակ, ապա մյուս կողմից նույն բաժանումը շահագործման քաղաքակիրթ ու նուրբ գործիք և։

(Մարքս «Կապիտալ», 1-ին հ., XII-րդ գլ., 339-344 էջ)

«Աշխատանքի բաժանումը ժամանակակից հասարակության ներսը՝ բնորոշվում և նրանով, վոր նա (աշխատանքի բաժանումը) առաջ և բերում մասնագիտություններ, մասնագետներ, իսկ դրա հետ միասին՝ դրանց հատուկ պրոֆեսիոնալ իդիոտիզմ։ . . . Աշխատանքի բաժանումն ավտոմատիկ գործարանում՝ բնորոշվում և նրանով, վոր աշխատանքն այստեղ բոլորովին կորցնում և մասնագիտության բնույթը։ Բայց հենց վոր դադարում և ամեն մի մասնագիտա-

կան զարգացում, հանդես և գալիս ունիվերսալության պահանջ, զգացվում և անհատի ձգտումը բազմակողմանի զարգացման։ Ավտոմատիկ գործարանը վոչնչացնում և մասնագիտությունները և դրանց հատուկ պրոֆեսիոնալ իդիոտիզմը։

Մարքս, Փիլիսոփայության աղքատությունը։ (Մարքս-Ենգելս, յերկերի ժողովածու, V հատոր, 391—92 էջ, ռուս. հրատ.)

... Վարքան աշխատանքի բաժանումն ուժեղանում և, այնքան աշխատանքը պարզանում և, բանվորի հատուկ ճարպկությունը կորցնում և ամեն մի արժեք։ Նա վեր և ածվում հասարակ մեքենայական արտադրողական ուժի, վորից չի պահանջվում վոչ ֆիզիկական և վոչ էլ մտավոր լարում։ Նրա աշխատանքը դառնում և բոլորի համար մատչելի աշխատանք։ . . . Միաժամանակ հիշենք, վոր ինչքան պարզ և վորևե աշխատանք, այնքան ավելի հեշտ և այդ աշխատանքի համար նախատարաստվելը, վորքան այդ աշխատանքը յուրացնելու համար քիչ արտադրական ծախքեր են պահանջվում, այնքան ավելի ընկնում և աշխատավարձը, վորովհետև աշխատավարձը, ինչպես և բոլոր այլ ապրանքների գինը, վորոշվում և արտադրության ծախքերով։

. . . Ավելի խոշոր չափով նույն ազդեցությունն են ունենում մեքենաները՝ վորակյալ և հմուտ բանվորին վերածելով անվորակներով, տղամարդկանց՝ կանանցով, չափահասներին՝ յերեխաներով, հենց իրենց յերեխան դալու առաջին օրից վերցրած նետելով արհեստավորների հսկայական մասսա. . . .

(Մարքս, վարձու աշխատանք և կապիտալ) Մարքս-Ենգելս, յերկերի ժողովածու, V հատ., էջ 441—42, ռուս. հրատ.)

Այժմ դիմենք գործարանային սխտեմի մի այլ հոգսին, որ այնպես հեշտ չի վերացնել համապատասխան որենքներով ու հրահանգներով, ինչպես կարելի չի վերացնել այս սխտեմից ըղեղող հիվանդությունները։ Մենք ընդհանրապես արդեն քանիսն խոսել ենք աշխատանքի չեզոնակի մասին, այնպես որ ասածներիցս կարելի չի հետագա չեզոնացությունները հանել։ Մեքենաներին հսկելը, կարտված թելերը կապկպելը մի այնպիսի աշխատանք է, որը մի կողմից՝ չի զբաղեցնում բանվորի միտքը և մյուս կողմից՝ չի թողնում, որ նա ուրիշ բաներով մտքին մտածի։ Մենք տեսանք նմանապես, որ այս աշխատանքը մկանների լարում չի պահանջում, ֆիզիկական գործունեության ընդարձակ հնարավորություն չի տալիս։ Այսպիսով այս աշխատանքն աշխատանք չէ, այլ տեղն ու տեղը՝ ձանձրույթ, ժխնամսպանիչ, ամենից հոգնեցնող ձանձրույթ, որպիսին միայն մարդ կարող է մտքով անցկացնել։ Գործարանային բանվորը դատապարտված է այս ձանձրույթի մեջ բոլորովին կործանելու իր ֆիզիկական ու հոգևոր ուժերը. նրա կյանքն է՝ ութժամյա հատակից ամբողջ օրը տանջվել ձանձրույթից։ Բացի սրանից, մոչ մի րոպե չի կարելի հեռանալ գործարանից, շոգեմեքենան աշխատում է ամբողջ որն, անիվները, փոկերն ու ճախարակներն անընդհատ դղրդում են գլխավերևում, և բավական է, որ բանվորը մի րոպե ուշքն ուրիշ կողմ դարձնի, և ահա նրա թևկունքում անվիճելիորեն հայտնվում է վերակացուն տուգանագրերը ձեռքին։ Գործարանում մի տեսակ վաղ—մողջ թաղված լինելու, անդադրում մեքենային միատեսակ ուշադիր հետևելու այս անիծված անհրաժեշտությունն ամենատաժանելի տանջանքն է բանվորների համար։ Այս անհրաժեշտությունը նախնական ամենից ըմշացնող ու ամենից թուլացնող ներգործությունն է անում բանվորի թե մարմնի ու թե վոգու վրա։ Ցնվ իսկապես, դժվար է մարդու մտավոր ունակությունները ըմշացնելու ավելի լավ չեզոնակ մտածել, քան գործարանային աշխատանքն է, և չնայած, այնուամենայնիվ, գործարանային բանվորները վոչ միայն պահպանել են իրենց առողջ մտածողությունն, այլև վերջինս ավելի չեն զարդացրել, քան ուրիշները, ապա այս հնարավոր է դարձել շնորհիվ այն վրդովմունքի միայն, որ տածում են ընդդեմ իրենց ճակատագրի ու ընդդեմ բուրժուազիայի, այսինքն՝ շնորհիվ միայն այն բանի, որ նրանք իրենց աշխատելու միջոցին, համենայն դեպս, դեռ կարողանում են մտածել և կարողանում են զգալ։ Ցնվ չնչին ընդդեմ բուրժուազիայի տածած այս վրդովմունքն ու զայրույթը դերակշռող զգացմունք չի դառնում բանվորի մեջ, ապա նրա դրությունը նրան անդրաժիշտորեն տանում, հասցնում է հարբեցողության ու ընդհանրապես այն ամենին, որ անբարոյացնում են անվանվում սովորաբար։

(Ֆր. Ենգելս, «Բանվոր դասակարգի դրությունն Անգլիայում», եջ 224—225)

Ինչո՞ւ են նրանք (տնտեսագետները) մոռանում, որ աշխատանքի բաժանման (որը չափազանց ուժեղացել և շնորհիվ մեր կուլտուրայի) պայմաններում, բանվորն իր գոյությունը կարող և պահպանել միայն այն դեպքում, երբ նա կարողանա իր ուժերի կիրառ-

ման հնարավորություն գտնել ավյալ վորոշ մեքենայի վրա, ավյալ վորոշ ժամը աշխատանքի համար։ (Ինչին կին նրանք մոռանում), վոր մի աշխատանքից մի ուրիշ նոր աշխատանքի անցնելը համարյա միշտ մեքանգամյան անհնարին և չափահաս բանվորի համար։

(Նեգելս, «Բողոքառնտեսության քննադատության ուրվագծեր.)

(Մարքս—Ենգելս, երկերի ժողովածու II հատոր էջ 319—20, ռուս. հրատ.)

Կաբլեյլն իրավացի չէ, երբ դատապարտում է բանվորների վայրի ատելությունը, վոր սրանք տածում են բարձր դասակարգերի նկատմամբ։ Այս ատելությունը, այս զայրույթն ավելի շուտ ապացույց է այն բանի, վոր բանվորներն զգում են իրենց դրության ամբողջապես անմարդկային լինելը, վոր նրանք չեն ուզում թույլ տալ, վոր իրենց անասնի դրության հասցնեն, և վոր նրանք երբեմն կատարելն բուրժուազիայի լուծն էլ...

Բանվորների անբարոյացման մյուս ազբյուրը նրանց աշխատանքի հարկադրականությունն է։ Յեթե ինժեներական տեսակետից տնտեսական գործունեության մեջ ամենից ստորացնող չարչարանք է՝ ինչը կարող է ավելի սարսափելի լինել քան այն, երբ դու ստիպված ես առավոտից մինչև երեկո այն անելու, ինչ վոր քեզ անհաճո է։ Ցեվ վորքան ավելի է զարգացած բանվորը, վորքան ավելի է ոժտված մարդկայնությամբ, այնքան ավելի պետք է ատի իր աշխատանքն՝ զգալով, վոր այս ամբողջովին հարկադրական բնույթունի և իր համար անոգուտ և միանգամայն ինչ-

սիրուն և աշխատում բանվորը։ Իր առնջադործական բնական ձգտումները բավարարություն տալու համար։ Ամենևին։ Նա աշխատում է փողի սիրուն, մի առարկայի համար, վոր բուն իսկ աշխատանքի հետ վոչ մի ընդհանուր բան չունի. նա աշխատում է, վորովհետև հարկադրված և աշխատելու և ընդամենն այնքան կերկար և աշխատում, յեվ այս աշխատանքն այնքան անընդհատ ու միալար է, վոր միայն այս պատճառով արդեն նրա համար տանջանք պետք է դառնա հենց առաջին շաբաթներում, յեթե բանվորի մեջ մնացել է թեկուզ վորևե մարդկային զգացում։ Աշխատանքի բաժանումից հետո ևլ ավելի է սասակացել գործատիրոջ աշխատանքի բնույթը նկատելի չափով։ Աշխատանքի ճյուղերի մեծ մասի մեջ բանվորի դերը ոչնչությունը սահմանափակված է այն բանով, վոր նա ձեռքի դուռ մեքենական շարժումներ և կատարում, վորոնք կրկնվում են րոպե առ րոպե, տարեցտարի։ Մարդկային լինչ զգացումներ ու ընդունակություններ կարող են զարգանալ այն մարդու մեջ, վոր վաղ մանկությունից սկսած ամեն օր, ոգնական առաջնորդում ժամ ու ավելի զբաղվել և ասզագնդիկներ (будавочная головка) շինելով կամ առաջնակարգ անիվներ ատղամալով և ընդամենը ապրել և անգլիական պրոլետարներում պատմանները։ Սրանք են յեղել շուռ կիրառման ու մեքենաներ մուծելու հետևանքները։ Բանվորի դերը հեղաշրջում է, մեքենաները լավագույն ավելորդ և լինում և բուն իսկ աշխատանքն՝ անդրան, բայց և փոխարենը վերին աստիճանի մեծապարագ և դառնում։ Նրա աշխատանքը նրանից վոչ մի հոգեկան գործունեություն չի պահանջում, բայց և այնպես այնքան ուշագրա-

թյուն է պահանջում, որը գործը լավ կատարելու համար նա այլևս ուրիշ ոչ մի բանի մասին չպետք է մտածի։ Հապա ել ինչպես այս աշխատանքը, որը բանվորից խլում է նրա ամբողջ ժամանակը, որ նրան հագիվ ուտելու և քնելու ժամանակ է թողնում, բայց ել ժամանակ չի թողնում մարմնամարզությամբ զբաղվելու համար, բնության վայելելու համար, ել չխոսենք դեռ հոգևոր գործունեության մասին, —ինչպես այս աշխատանքը մարդուն գլուխով չհատնի անասնի տասիճանին։ Ցնով անա բանվորի առջև կրկին ծառանում է մի չարչարանք —կամ հնազանդվել ճակատագրին, «լավ բանվոր» դառնալ, «հեզասրտաբարբեջյաձը» պաշտպանել բուրժուազիայի շահերը, — և այս դեպքում նա անկասկած անասուն կդառնա, — և կամ ել վրդովվել, բոլոր ուժերով պաշտպանել իր մարդկային արժանապատվությունը, իսկ այս նա կարող է անել բուրժուազիայի դեմ կռվելով միայն։

(Ֆր. Ենգելս, «Բանվոր դասակարգի դրությունն Անգլիայում», էջ 154—161)

Արտադրության տարբերային զարգացում ունեցող ամեն մի հասարակության մեջ, հետևաբար նաև արդի հասարակության մեջ, ոչ թե արտադրողներն են իշխում արտադրության միջոցների վրա, այլ, ընդհակառակն, արտադրության միջոցներն են իշխում արտադրողների վրա։ Այսպիսի հասարակության մեջ արտադրության ամեն մի լծակ անհրաժեշտորեն դառնում է մի նոր միջոց, որով արտադրության միջոցներն ստրկացնում են արտադրողներին։ Ամենից առաջ այս վերաբերում է արտադրության այն լծակին, որը կոչվում արտադրության ծագումից առաջ ամենահզորն

ծր, այն՝ և վերաբերում է աշխատանքի բաժանմանը։ Աշխատանքի անդրանիկ խոշոր բաժանումն արդեն—քաղաքի գյուղից անջատվելը—գյուղական բնակչությանը դատապարտեց հազարամյակների ընթացքում հրապարակին ապրուստ ուննենալու, իսկ քաղաքացիներին դատապարտեց մի վիճակի, երբ արանցից յուրաքանչյուրին ստիպողաբար էր իր առանձնահատուկ արհեստը։ Աշխատանքի այս բաժանումը վերնչացնում էր մի ամբ ժամանակ տրտրացման ու մյուսների ֆիզիկական զարգացման հիմքը։ Նրանք գյուղացին յուրացնում է հողը, իսկ արհեստավորը՝ արհեստը, ապա մյուս կողմից ու հենց նույն չափով ել հողը յուրացնում է գյուղացուն և արհեստը՝ արհեստավորին։ Աշխատանքի բաժանման ընդհանուր ընթացքում է մարդը ել։ Մեկ հատիկ աշխատանքի բնագավառում գոհ են բերվում մնացած բոլոր ֆիզիկական ու հոգեկոր ընդունակությունները։ Մարդին այսպես խեղանդամ դարձնելը սոսկալիորեն է նայն աչքի չափով, որ չափով մեծանում է աշխատանքի բաժանումը, որ իր բարձրագույն զարգացմանն է հասնում մանուֆակտուրայի մեջ։ Մանուֆակտուրան արհեստը արտնում է իր առանձին, մասնակի գործողություններին, որոնցից յուրաքանչյուրն, իբրև ցմահ կոչում, հանձնարարում է առանձին բանվորի և այսպիսով սրան ամբողջ կյանքի ընթացքում ճորտացնում է մի որոշ մասնակի գործունեության ու մի որոշ գործիքի։ «Մանուֆակտուրան խեղանդամ է դարձնում բանվորին, սրան հրեշ է դարձնում՝ արհեստականորեն սրա մեջ զարգացնելով մի մասնակի ընդունակություն նրանով, որ ճնշում է արդյունավետ ձգտումների ու հակումների մի

ամբողջ աշխարհ... Հենց ինքն անհատը մանր մասնրի չի բաժանվում. նա դառնում է մասնակի գործողության ավտոմատիկ անիվ» (Մարքս),—մի անիվ, որը բազմաթիվ դեպքերում միայն նրանով է կատարելագործության հասնում, որ տառացիորեն մոռանում է հոգեվոր հեղանդամության և ինքնարկվում։ Մեքենայի արտադրությունը խոշոր արտադրության ասպարիզում բանվորին դեպի կին, դեպի անկում է տանում՝ նրան մեքենայից կարձնելով մեքենայի կցորդ։ «Մասնակի գործիքը գործադրելու ցավոտ մասնագիտությունը դառնում է մասնակի մեքենային ծառայելու նույնպես ցավոտ մասնագիտություն։ Վոչ թե մեքենայից ոգտվում են, այլ մեքենան չարաբախտում են (эксплотировать) հենց իրեն—բանվորին։ Այդ մանկությունից մասնակի մեքենայի մասը կարձնելու նպատակով» («Կապիտալ», 1 հատոր)։ Եվ վոչ միայն բանվորները, այլև այն դասակարգերը, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի շահագործում են բանվորներին, աշխատանքի բաժանման շնորհիվ ընտրկացվում են իրենց գործունեության գործիքների կողմից. անհոգի բութժուային ստրկացնում և ոչնչացնում են փոքրամասնության սեփականական կապիտալն ու վաստակամտության ձեռնարկատիրական ձարպավը, իրավաբանին՝ իր քարացած իրավաբանական պատկերացումները, որոնք իրենով ինքնաբավ (самодовлеющий) ուժ իշխում են նրա վրա. «կրճված դասակարգերին» ստրկացնում են ընդհանրապես զանազան տեղական նախապաշարումներն ու միակողմանությունները, իրենց սեփական ֆիզիկական ու հոգեվոր կաքաստանությունը, իրենց այլանդակված լինելը, որ առաջ և գալիս այն բանից, որ նրանք

հարմարեցված են մի որոշ մասնագիտության՝ նույնիսկ այն դեպքում, երբ այս մասնագիտությունը պարզապես «ոչինչ չանելն է»։

Ուտոպիաների համար արդեն պարզ եր միանգամայն, թե աշխատանքի բաժանումն ինչպես և ազդում մի կողմից՝ բանվորին խեղանդամ դարձնելու վրա, իսկ մյուս կողմից՝ բանվորի բուն իսկ գործունեության վրա, որը ամամանափակված և ձեռքի միևնույն շարժումը ցմահ, միալար, մեքենայորեն կրկնելով։ Ինչպես Ֆուրյեն, այնպես և Ռոբենը պահանջում են, որ վերացվի քաղաքի ու գյուղի հակադրությունն, երբեվ առաջին հիմնական պայման՝ աշխատանքի հին բաժանումն ընդհանրապես վոչնչացնելու համար։ Թե քաղաքի ու թե գյուղի բնակչությունը պետք և, ամբողջ կերկրով մեկ, հավասար բաշխվի խմբերով, որոնցից յուրաքանչյուրի մեջ պետք և լինի 1.600-ից մինչև 3.000 մարդ. յուրաքանչյուր խումբ բռնում և իր հոգածության կենտրոնում շինված վիթխարի պալատը՝ ունենալով ընդհանուր տնտեսություն (домоводство)։ Ֆուրյեն թեև կրքեմն խոսում և նաև քաղաքների մասին, սակայն սրանք ևլ դարձյալ կազմված են մեկ—մեկին մոտ քնված 4 կամ 5 նման պալատներից։ Թե ըստ Ֆուրյեի ու թե ըստ Ռոբենի՝ հասարակության ամեն մի անդամ մասնակցում և ինչպես կերկրագործության, այնպես և արդյունաբերության։ Վերջինիս մեջ ըստ Ֆուրյեի գլխավոր դերը կատարում են արհեստն ու մանուֆակտուրան, իսկ ըստ Ռոբենի՝ արդեն խոշոր արդյունաբերությունը, որ պահանջում և, որ գոգեկան ուժն ու մեքենաները մուծվեն նույնիսկ

անային աշխատանքների մեջ։ Սակայն նրանք կարող են, որ յուրաքանչյուր անդամ մի որոշումների մեջ լսած կարելուն ավելի մեծ բազմազանություն լինի քան էքսկլատորիության ու քան ազգությունարհրության ապագայում և սրա համապատասխան էլ կերպատարքության ամենահանրակրթական տեխնիկական դպրոցների համար նախապատրաստվի։

Ցերկար ասելով էլ մարդը պետք է հանրակրթական պրակտիկ գործունեության հետևանքով հանրակրթական զարգանա, և աշխատանքը պետք է աշխատանքի բաժանման հետևանքով կորցրած իր ձգողական ուժը վերստանա ամենից առաջ շնորհիվ այն հանգամանքի, որ յուրաքանչյուր առանձին աշխատանքին նվիրած ժամանակ, ինչպես, որ արտադրությունը և ծառայեն, բազմազան լինի ու համապատասխան չափով էլ կարճանան ցերկուսն էլ անչափ բարձրը են կանդնած շահագործող դասակարգերի մաքերի այն չափանիշից, որ ժառանգել է պրոլետարիատը, դասակարգեր, որոնք կարծում են, թե քաղաքի ու գյուղի հակադրությունը հենց իրերի էության շնորհիվ անխուսափելի է, որոնք ատորված են այն նախապաշարումով, որ իբրև թե «բնական» մի վորոշ քանակ պետք է, ինչ կերպ ուզում է լինի, դատապարտված լինի մարդկանց մեկ առարկա արտադրելու, և որոնք ցանկանում են հավերժացնել մարդկանց տնտեսական այլասերությունը, որ կյանքի չափանիշով է տարբերվում,—մարդկանց, որոնք իրենց թե հաճույք են զգում հենց ավյալ և վոչ թե մի այլ իր պատրաստելով, որոնք, ուրեմն, արդեն ան-

քան ցած են գնորեվել, որ ուրիշ են իրենց սարքավորման ու բծծման համար։

Հասարակությունն արտադրության բոլոր մեքենաները տեսնելով և նպատակ ունենալով այս մեքենաները հանրայնին ու պլանափոխոխն օգտագործելու, կվոչնչացնի մարդու մինչև այժմ գոյություն ունեցած սոցիալացումը, որին արտադրության սխեմական գործիքները չենթարկում երբեք նրանց ինքնըստինքյան հասկանալի չի, որ հասարակությունը չի կարող ապատարվել, քանի դեռ նրա ամեն մի առանձին անդամը չի ազատարված։ Այս պատճառով էլ պետք է արմատական կերպարանափոխվի արտադրության հին կազմակերպությունը, մասնավորապես պետք է չքանա աշխատանքի հին բաժանումը։ Վերջինիս պետք է փոխարինի արտադրության մի այնպիսի կազմակերպություն, որի ժամանակ հասարակության վոչ մի անդամը չկարողանա արտադրողական աշխատանքին մասնակցելու իր բաժինը—մարդկային գոյության այս քանակն պայմանի իր բաժինը—ձգել ուրիշների վրա, որի ժամանակ, մյուս կողմից, արտադրական աշխատանքն սոցիալացման միջոց լինելուց կդառնա մարդու ազատագրման միջոց՝ յուրաքանչյուր առանձին մարդուն տալով իր բոլոր ֆիզիկական ու հոգեվոր ունակությունները ճամբակոչման զարգացնու լիակատար հնարավորություն, այնպես, որ սեխատանքը բնական լինելուց կդառնա հաճույք։

Ներկայումս այս արդեն չերեվակայություն չէ, բարեվիա բավական չեն Արտադրող ուժերի արդի զարգացման ժամանակ արդեն բավական և արտադրության այն մեծացումը, որ արդյունք է արտադրող

ուժերի հանրայնացման բուն իսկ իրողության, բավական է, որ վերացվեն արտադրության կապիտալիստական յեղանակից բղխող արգելքներն ու արգելակները և արդյունքների ու արտադրության միջոցների վաճառող ծախսումը, վերսկսվի աշխատանքին հանրային ժամանակցելու միջոցով կրճատվի բանվորական ժամանակը և ներածվի այնպիսի բանվորական որվա, որ այժմյան պատկերացման համաձայն չնչին տևողություն ունի:

Աշխատանքի հին բաժանման վերացումը նաև այնպիսի պահանջ չի, որը կարելի չի իրականացնել ի վեր աշխատանքի արտադրողականության միայն: Ընդհակառակը, խոշոր արդյունաբերության շնորհիվ այս վերացումը դարձել է բուն իսկ արտադրության պայմաններից մեկը: «Մեքենային արդյունաբերությունը վերացնում է այն անհրաժեշտությունը, որով հարկ է լինում բանվորական խմբերն ըստ տարբեր մեքենաների բաշխելը ֆաբրիկային յեղանակով ամբարձել,—մի յեղանակ, ինչը միլեվնույն բանվորները մշտապես յուրացնում էին միլեվնույն ֆունկցիաները: Վարժվելով գործարանի ամբողջ շարժումը բղխում է մշ[illegible] բանվորից, այլ մեքենայից, ապա հնարավոր է աշխատանքի պրոցեսում անհատների անընդհատ հերթափոխը (смена)... Վերջապես այն արտոնությունը, որով մասսաղ հասակից սովորում են մեքենայի մոտ աշխատել, վերացնում է նաև այն անհրաժեշտությունը, որով պետք էր լինում բացառապես մեքենային բանվորների առանձին դասակարգ կանխապատրաստել: Սակայն այն ժամանակ, երբ մեքենաներ կիրառելու կապիտալիստական յեղանակը

պետք է շարունակվի աշխատանքի հին բաժանումը սրա քարացած մանրամասնություններով (детализация), թեև այս բաժանումը սկզբնական դարձել է ավելորդ, մեքենայի սիստեմն ինքն ըմբռնացնում է այս անատխրանիզմի դեմ, «Ողջ արդյունաբերության սկզբնական հիմքը հնդպիսական է... Մեքենաների, քիմիական պրոցեսների ու այլ մեթոդների միջոցով հին աշխ արդյունաբերությունը հեղաշրջումներ է կատարում արտադրության տեխնիկական հիմքերի մեջ և ընդամին նաև բանվորների ֆունկցիաների, այլև աշխատանքի պրոցեսի հանրային համակցությունների մեջ (комбинация): Սրանով խոշոր արդյունաբերությունը նաև շարունակ հեղափոխում է աշխատանքի բաժանումը հասարակության ներսում և անընդհատ մեծ զանգվածներ ու բանվորական մասսաներ է նետում արտադրության մեկ ճյուղից մյուսը: Այսպիսով խոշոր արդյունաբերության բնույթին հետ շաղկապված և աշխատանքի փոփոխությունը, ֆունկցիաների մշտական հերթափոխն ու բանվորի հանրակողմանի շարժունությունը... Մենք տեսել ենք, թե ինչպես այս բացարձակ հակասությունը... տեղի է ունենում մի պրոցեսում, երբ բանվոր դասակարգն անընդհատ զոհաբերվում է կապիտալիզմի անգութ վրա, երբ բանվորներն անսահման վտանգի առաջև են դառնում, այլև կատարվում են այն ամենացաւժները, որոնք իր հետ բերում է հանրային արտադրության անխուսափելի: Այս պրոցեսի բացասական կողմն է: Սակայն յուրաքանչյուր աշխատանքի բնագավառում կատարվող մշտական փոփոխությունները այսօր իրենց գործն են դարձնում իրենց բնության ամենազոր ուժերով

միայն, որը զործում է այսպիսի որևէքի կուրորեն խարտաշող ուժով, մի որևէք, որ ամենուրեք արդիլքների չի հանդիպում, ապա հենց ինքը—խոշոր արդյունաբերությունն իր ազնեներով իր համար կյանքի ու մահվան խնդիր է դարձնում ընդունել, որ աշխատանքի բնագավառում կատարվող մրտական փոփոխությունները և հետևաբար բանվորների ըստ կրելության մեծ քազմակողմանությունը հանդիսանան ազատության ընդհանրական (всеобщий) որևէք և, և հանրային պայմաններում հարմարեցնել այս որևէքը նորմալ իրականացմանը։ Խոշոր արդյունաբերությունը իրանից ու մահվան հարց է դարձնում այս հիմնային կարգերը, որոնց ժամանակ բանվորական ազատ վաճառքի բնականությունը պահպանում պատրաստ և պահվում կապիտալի՝ շահագործման ասպարեզում ունեցած փոփոխական կարիքներին համաձ,—այնպիսի տեխնակարգով փոխարինելը, որի ժամանակ նաճառային մասնակի ֆունկցիաները կդադիճ, մասնակի աճիսային փոխարինում է հաճարակոդմանիտեն զարգացած աճիսը, մի աճիս, որի համար նաճառային տարբեր ֆունկցիաներ գործունեության մեխանիկական հերթագիտ տեսակներ են։ (Կ. Մարքս, «Կապիտալ», հատոր I)։ Խոշոր արդյունաբերությունը, որ մեզ ազատագրել և հաստատ ամենուրեք հնարավորություն տալ բերվող մոլեկուլյար շարժումը գանդվածների շարժման վերածել մեխանիկական նպատակների համար, հենց սրանով էլ արդյունաբերական արտադրությունն ազատագրել և տեղական պատճառներից։ Ջրային ուժը տանմանավոր և տեղական (локально), բայց շոշկան ուժն ազատ է։ Առաջինն անհրաժեշտորեն

շաղկապված է գյուղի հետ, այնինչ շոգեկան ուժը պարտադրաբար շաղկապված չէ քաղաքի հետ ամենևին։ Շոգեկան ուժի կապիտալիստական կիրառումն ի միջի, որ այս ուժը հատկացնում և զբաղեցնում է քաղաքներում և գործարանային գյուղերը գործարանային քաղաքներ դարձնում։ Սակայն այս հետ մեկտեղ շոգեկան ուժը խարխլում է իր տեխնական արտադրության պայմաններն և՝ շոգեկան ուժի առաջին պահանջն ու խոշոր արդյունաբերության արտադրության հանդեպ բոլոր ճյուղերի պահանջը հավասարապես մաքուր ջուր ունենալն է։ Այնինչ գործարանային քաղաքն ամեն տեղ ջուրը դարձնում է հոտած ճահիճ։

Վորքան որ քաղաքներում հավաքվածությունը կապիտալիստական արտադրության հիմնական պայմանն է, այնքան ամեն մի առանձին արդյունաբերական կապիտալիստ անհրաժեշտորեն առաջ կգնած քաղաքներից ձգտում է դեպի գյուղական գործարանային շրջանները։ Այս պրոցեսը կարելի է մանրամասն ուսումնասիրել Լանկաշիրի և Յորկշիրի մանածագործական շրջաններում. կապիտալիստական խոշոր արդյունաբերությունն այնտեղ շարունակ նորանոր մեծ քաղաքներ է ստեղծում չնորհիվ այն հանգամանքի, որ մրտական քաղաքից ձգտում է դեպի նրան։ Նույնը նկատում ենք մետաղագործական արդյունաբերության շրջաններում, որ տեղ մասամբ այլ պատճառներ առաջ են բերում միևնույն հետևանքները։

Այս թեթև շրջագիծը, խոշոր արդյունաբերության մրտական նորից ծագող այս հակասությունը կարելի է վերացնել դարձյալ նրա կապիտալիստական բնույ-

քը վոչնչացնելու միջոցով միայն։ Ձ.ն հասարակությունը միայն, որը թույլ է տալիս, որ իր արտադրիչ ուժերը ներդաշնակ գործեն մեկ ընդհանուր ու մեծ պլանով, կարող է այնպես անել, որ արդյունաբերությունը ամբողջ յերկրով մեկ այնպես, ինչպես որ այս հաժամատասխանում է նրա սեփական զարգացմանն ու պահպանմանը և կաժ, որը նույնն է, արտադրության մյուս ասպրների զարգացմանը։

Այսպիսով քաղաքի և գյուղի հակադրության վերացումը վոչ միայն հնարավոր է, այլև ուղղակի անհրաժեշտություն է դարձել բուն իսկ արդյունաբերական արտադրության համար, ինչպես և անհրաժեշտություն է նաև յերկրագործական արտադրության համար, խոչ բացի սրանից նաև հանրային առողջությունը պահպանելու համար։ Քաղաքը գյուղի հետ համաձուլելու մի՛ջոցով միայն կարելի չի վերացնել ոդի, ջրի ու հողաշերտերի այժմյան թունավորումը. միայն այս յեղանակով կարելի չի քաղաքներում հյուծվող բնակչությունը հասցնել այնպիսի կացության, որ նրանց աղբն ու ժխորը ծառայեն իրրև պարարտանյութ բույսերի համար, փոխանակ հիվանդություններ առաջ բերելու։

Կապիտալիստական արդյունաբերությունն արդեն համեմատաբար ազատագրել է իրեն անհրաժեշտ հում նյութերի արտադրության վայրերի տնտեսական սահմաններից։ Մանածագործական արդյունաբերությունը գլխավորապես ներմուծած հում նյութ է վերամշակության յենթարկում։ Ամանիական յերկաթի հանքանյութը (руда) մշակության է յենթարկվում Անգլիայում

ու Գերմանիայում, սպանիական ու հարավ—ամերիկյան պղնձի հանքանյութը վերամշակվում է Անգլիայում։ Յուրաքանչյուր քարածխային հանքավայր (шахта) վառելանյութ է մատակարարում ամեն որ ընդլայնվող արդյունաբերական այնպիսի շրջանի, որ նրա սահմաններից շատ հեռու չի ընկած։ Ամբողջ յեվրոպական ծովափում շոգենավերը շարժվում մեծ դնողն անգլիական և մասամբ գերմանական ու բելգիական քարածուխն է։ Սակայն կապիտալիստական արտադրության արգելքներից ազատագրված հասարակությունը կարող է դեռ ավելի առաջադիմել։ Ստեղծելով հանրակողմանի զարգացած արտադրողների մի սերունդ, արտադրողներ, որոնք հասկանում են ամբողջ արդյունաբերական արտադրության գիտական հիմքերը և որոնք գործնականապես ուսումնասիրել են արտադրության մի ամբողջ շարք ճյուղեր սկզբից մինչև վերջ,—այս հասարակությունը կստեղծի արտադրողական մի նոր ուժ, որ մեծապես կգերազանցի այն ամենամեծ հին ուժերից, որ գործադրվում է ավելի հետամնաց կետերից ստացվող հում ճյութերի ու վառելանյութերի փոխադրության վրա։

Հետևաբար քաղաքի ու գյուղի բաժանումը վերացնելը ոչ միայն չի նսեմացնում այն դեպքում, յերբ պայմանները թույլ են տալիս արդյունաբերությունն ամբողջ յերկրով մեկ ըստ կարելույն ավելի հավասարաչափ բաշխելը։ Ընդհակառակը, քաղաքակրթությունը մեզ հանձին քաղաքների թողել է մի ժառանգություն, որը շատ ժամանակ ու աշխատանք է պահանջելու։ Սակայն մեծ քաղաքները պետք է չքանան և կչքանան, թեկուզ այս պրոցեսը յերկարատև էլ լինի։

(Ֆր. Ենգելս «Անտի—Դյուրինգ», էջ 265—270)

Դոկտոր Ուրեն, ավտոմատ ֆաբրիկայի գինադարանը նկարագրում է մի կողմից, «իբրև հասակավոր ու անչափահաս բանվորների տարբեր խմբերի համագործություն (կոոպերացիա), բանվորներ, որոնք փոխհատուց և ջանասեր կերպով հսկում են կենտրոնական ուժով (առաջին շարժիչի միջոցով) անընդհատ շարժվող տրատարիչ մեքենաների սխատվելն, մյուս կողմից՝ իբրև մի վիթխարի ավտոմատ, որը կազմված է բազմաթիվ մեքենական ու գիտական օրգաններից, որոնք գործում են համերաշխորեն ու անընդհատորեն մի ընդհանուր արտադրական գործ, այնպես որ այս բոլոր օրգանները կենդանացվում են մեկ շարժիչ ուժի, որն ինքն է շարժության մեջ դնում իրենց։ Այս կերպով առհասնումները դառնում են ամենևին մեկ առհասնման մեջ՝ համակցած համալսական բանվորը կամ հանքային աշխատանքային օրգանիզմն և հանդիսանում գործունեության ծավալուն սուբյեկտ, իսկ մեքենական ցուրաշարժն՝ օբյեկտ. մեքենորդում ցուրաշարժն ինքն է սուբյեկտ, իսկ բանվորները հլված են, իբրև գիտակից օրգաններ, նրա գիտակցությունից զուրկ օրգաններին և վերջիններիս հետ միասին կենդանացված են կենտրոնական շարժիչ ուժին։ Առաջին առհասնումն իր ընդհանուրության պահպանում է այն բոլոր դեպքերի վերարերմամբ, երբ հնարավոր է իրոցը մասնատրով մեքենաներ կիրառել, մեքենորդ առհասնումը քանակապրում է մեքենաների հարմարվողական կիրառումն ու հետևաբար՝ տրդի դրծառնային սխտեմը։ Այսուհետև ել առաջ է գալիս Ուրեի սիրած արտոնայնության կեղծանակը, որով նա կենտրոնական մեքենան, որից ծագում է շարժ, պատկերացնում է միայն իբրև յուրաքանչյուր, այլ և իրրև ինքնակալ «Այս վիթխարի գործանոցներում շուտ քարերը ուժի իր շուրջն և հանդիսում իր հպատակների անթիվ միլիոններ»*։ Բանող գործիքի հետ միասին՝ այս գործիքի կառավարման վարպետությունն ել բանվորից անցնում է մեքենային։ Գործիքի դրծունեպաշտության ազատագրվում է այն սահմանափակումներից, որ դնում է նրա վրա այն կապը, որ կա բանվորական ուժի ու բանվորի անձնավորության միջև։ Այսպիսով վերանում է այն տեխնիկական խոչընդոտը, որի վրա հաստատվում է աշխատանքի բաժանումը մանուֆակտուրայի ժամանակ։ Այս պատճառով ել մասնագիտացած բանվորների այն հիերարխիայի փոխարեն, որը բնորոշ էր մանուֆակտուրայի համար, ֆաբրիկայում հանդես է գալիս այն ձգտումները հավասարեցնելու կամ հավասարեցնելու (нивеллировать) տևողությանը, որոնք պետք է կատարվին մեքենաների ազդակիչների միջոցով. մասնակի բանվորների արհեստականորեն առաջ գեկած տարբերությունների փոխարեն գործակցություն են առաջ հասակի ու սեռի տարբերությունները։

Վորչափով վար աշխատանքի բաժանումը վերածնվում է ավտոմատ գործարանում, այս բաժանումն ամենից առաջ հանդիսանում է բանվորի բաշխումն ըստ մասնագիտացած մեքենաների ու բանվորական մասսաների բաշխումն — մասսաներ, որոնք, սակայն ներքուստ կազմակերպված խմբեր չեն կազմում — ըստ

* Ure: «Filosophy of Manufactures», p. 18.

գործարանի տարբեր բաժանմունքներին, որտեղ նրանք աշխատում են մեկ մեկու հոգի դրված բանող մեքենաներին կից, այսինքն որտեղ նրանք միացած են արտ. համագործության (կոոպերացիայի) միջոցով միասին։ Մանուֆակտուրայի անդամազրկած խմբակին այստեղ փոխարինում է գլխավոր բանվորի ուժի գանազանության դադարումը։ Նյական տարբերություն և նկատվում այն բանվորների մեջ, որոնք իսկապես դրազված են բանող մեքենաների մոտ (սրանց թվին են պատկանում այն մեքենի բանվորները, որոնք դրազված են շարժիչ մեքենային հսկելով ու որա սնունդ մասին հոգալով) ու հատկապես սևաբանվորների (черноработчий) հետ այս մեքենային բանվորների (машинный работчий) ոգնականների մեջ (որոնք հաճախ բոլորովին տեղեկանալու են լինում)։ Մեծ մասը որոնք չափով սևաբանվորների թվին են պատկանում բոլոր foeders (որոնք պարզապես աշխատանքի նյութեղեն են դնում մեքենաների մոտ)։ Այս գլխավոր խմբերի կողքին հանդես է գալիս քանակապես աննշան մի անձնակազմ (персонал), որը դրազված է բոլոր մեքենաներին հսկելով ու մշտապես մեքենաները կարկատելով, ինչպիսիք են, օրինակ, ինժեները, մեխանիկները, հյուսները և այլն։ Սրանք կազմում են բանվորների բարձրագույն խումբը, որը մասամբ դիտական կրթություն ունի, մասամբ արհեստային բնույթ և որը գործարանային բանվորների շրջանակից դուրս և կանգնած, գրգռապես կցված և նրանց Աշխատանքի այս բաժանումը դուս տեխնիկական բնույթ ունի։

Մեքենային կից յուրաքանչյուր աշխատանք պա-

հանջում է, որ բանվորը վաղորդ ձեռք բերած կանխապատրաստություն ունենա։ Դեռ մանուկ լինելով նա ամենից ավելի հնարավորությամբ է զարժված այն բանին, որը իր սեփական շարժումները համաձայնեցնի ամուոմատի միագաղող անընդհատ շարժումներին։ Որքանվում որ գործարանի հավաքական մեքենաներն իրենք բազմազան, միաժամանակ գործող ու համակցված մեքենաների սիստեմ են կազմում, այնքանվում էլ այն կոոպերացիան, որի հիմքն է կազմում մեքենաների այս սիստեմը, պահանջում է բանվորների բազմատեսակ խմբերի բաշխում բազմատեսակ մեքենաների մեջ։ Սակայն մեքենային աշխատությունը վոչնչացնում է այս բաշխումը մանուֆակտուրային (мануфактурно) ավանդության անհրաժեշտությունը, միևնույն բանվորներին միևնույն ֆունկցիաների համար պահած ունենալու անհրաժեշտությունը*։ Վորքանով գործարանի շարժումն ամբողջապես սկիզբ և առնում վոչ թե բանվորից, այլ մեքենայից, որքա այստեղ կարող է անձնակազմի (персонал) մշտական ճերմակեփոխ (смена) տեղի ունենալ՝ առանց պատճառ լինելու, որ աշխատանքի ընդհատումներ կատարվեն։ Սրա ամենա-

* Ure-ն խոստովանում է այս նա ասում է, թե «անհրաժեշտության դեպքում» կատարելի կամքով բանվորները կարող են մեկ մեքենայից տեղափոխվել մյուսի մոտ, և հատկանշում է. «այսպիսի տեղափոխությունը բացառապես հակասում է հին ռուտինային (հին, ավանդական մեթոդներին)», որը բաժանում է աշխատանքը և մեկի վրա դնում է տղայական մեքենա պատրաստելու գործը, իսկ մի ուրիշի վրա՝ գնդասեղի ծայրը սրելու գործը։ Ure-ն ավելի շուտ պնդում է այն հարցը դնելը, թե ինչու ամբողջ ֆաբրիկայում այս «հին ռուտինան» չեղոքացված են «անհրաժեշտության դեպքում» միայն։

հաջորդիչ ապացույց տալիս և հերթափոխի սիստեմը (Relaissystem), որ կիրառվից 1848—1850 թ. թ. ֆաբրիկանտների խոսափութեան ժամանակ։ Վերջապես այն արտադրութեանը, որտէ մարդս ստացում է մեքենայի ուժ աշխատելու, իր հերթին վերածուում է բանվորների առանձին կարգից բոլորովին մեքենային բանվորներ (машинные рабочие) պատրաստելու անհրաժեշտութեանը։ Իսկ հետևյալ սևեռանվորի՝ գործարանում կատարած աշխատանքը մասամբ կարող է փոխարինվել մեքենաներով*, մասամբ էլ այս աշխատանքի չափազանց տարբերան լինելու հետևանքով հնարավոր է դարձնում մշտական հերթափոխն այն անձերի, որոնք այս աշխատանքով են զբաղված։ Քանի այսպիսով մեքենան զոռնատակ է տալիս աշխատանքի բաժանման հին սիստեմը, այնուամենայնիվ վերջինս շարունակում է գործարանում քարշ տալ իր գոյութեանն՝ սկզբում սովորութեան շնորհիվ, իբրև մանուֆակտուրայի ավանդութեան, իսկ հետո սիստեմատիկորեն վերարտադրվում է հատատավում է կապիտալի ուժը շահագործելու միջոց։

Մասնակի գործիքը բանեցնելու ցմահ մասնագիտութեանը փոխակերպվում է մասնակի մեքենային ծառայելու ցմահ մասնագիտութեան։ Մեքենան չարաչարում են, որպեսզի հենց իրեն բանվորին վաղ մանկութեանից զարձնեն մասնակի մեքենայի մասնիկը։ Այսպիսով վոչ միայն չքացնում են այն ծախքերը, որոնք անհրաժեշտ են հենց բանվորի վերարտադրվելու համար, այլև մինչև ժամանակ ավարտին և հասնում բանվորի անդոր կախումն էլ, որ սա ունի ամբողջ գործարանից, հետևաբար կապիտալիստից։ Այստեղ, ինչպես և միշտ, պետք է տարբերութեան դնել այն արտադրողականութեան մեծացման միջև, որ բխում է արտադրութեան հանրային պրոցեսի զարգացումից, ու այն արտադրողականութեան մեծացման միջև, որ բխում է այս զարգացումը կապիտալիստների շահագործելուց։

Մանուֆակտուրայի ու արհեստի մեջ բանվորն է գործիքին հարկադրում, որ իրեն ծառայի, ֆաբրիկայում ինքը բանվորն է ծառայում մեքենային։ Այնտեղ աշխատանքի գործիքի շարժումը բղխում է բանվորից, իսկ այստեղ նա պետք է հետևի աշխատանքի գործիքի շարժմանը։ Մանուֆակտուրայի մեջ բանվորները մեկ կենդանի մեխանիզմի անդամներն են։ Ֆաբրիկայում մեռյալ մեխանիզմը գոյութեան ունի բանվորներից անկախ, և սրանք են միացվում նրան իբրև կենդանի կցորդներ։ «Մշտապես նորից ու նորից մինուցն մեխանիկական պրոցեսը կատարող աշխատանքի անվերջ տանջանքի տպավորիչ միապաղաղութեանը նման է սիզիֆյան աշխատանքին. աշխատանքի ծանրութեանը քարաժայռի նման շարունակ նորից ու նորից ընկնում է չարատանջ բանվորների ուսերին»*։ Մեքենային աշխատանքը (машин ный

* Որինակ՝ այն պանագան մեքենական ապրանքները, որոնք մուծված են բրդեղենի գործարաններում 1844 թվականի օրենքի ժամանակվանից՝ մանուկների աշխատանքին վերաբերելու համար...

* F. Engels. «Lage der arbeitenden Klasse in England», Leipzig, 1845, S 217։ Նույնիսկ բուրժուին սովորական, լավատես ֆրիտրեդեր պարոն Մալթուսին նկատում է. «Այն մարդկային

труд) ծայրահեղ չափերով ընդգրկելով նյարդային հա-
մակարգությունը՝ ճնշում է մկաններըի բազմակողմանի
խաղը և ֆիզիկական ու հոգեվոր ազատ գործունեությա-
թյան ամեն մի հնարավորություն խլում է մարդուց**։
Աշխատանքի թեթևացումն անգամ չարչարանքի ազ-
դյուր է դառնում, որովհետև մեքենան ոչ թե աշ-
խատանքից է ազատում բանվորին, այլ նրա աշխա-
տանքն՝ ամեն մի բովանդակությունից։ Ամեն մի կա-
պիտալիստական արտադրության, որ չափով վերջինս
ոչ միայն աշխատանքի պրոցես է, այլ և միևնույն
ժամանակ կապիտալի արժեքի ինքնացման պրոցես,
ընդհանուր և այն հանգամանքը, որ ոչ թե բան-
վորն է կիրառում աշխատանքի պայմաններըը, այլ
ընդհակառակը, աշխատանքի պայմաններն են կիրա-
ռում բանվորներին, միայն թե մեքենայի դարգացման
հետ միասին այս շրջված (превратное) հարաբե-
րությունը տեխնիկապես շոշափելի իրական կեր-
պարանք է ստանում։ Իր ավտոմատ դառնալու շնոր-
հիվ՝ աշխատանքի միջոցը բուն իսկ արտադրության
պրոցեսի ժամանակ հակադրվում է բանվորին, իբրև
կապիտալ, իբրև մեռյալ աշխատանք, որ իրեն և
ենթարկում կենդանի բանվորական ուժը և դրա և
ծծում վերջինս։

ամեն որ 15-ական ժամ հսկում է մեքենայի միալար շարժմանը,
շատ ավելի շուտ և հյուծվում, քան յեթե նա նույնպիսի ժամա-
նակամիջոցում լարում է իր ֆիզիկական ուժը։ Հակիրճ այս աշխա-
տանքը, որը կարող եր ոգտակար մարզանք լինել մարդի համար,
յեթե չափազանց յերկարատև չլիներ, իր ծայրահեղ ուժգնությամբ
վերջիվերջո խորտակում է թե միտքն ու թե բուն իսկ մարմինը։
(G. de Molinari, «Etudes Ekonomiques», Paris, *1840*)

** F. Engels, «Lage» և այլն։ S. *216*։

Արտադրության պրոցեսի ժամավոր ուժերի ան-
ջատումը ձեռքի աշխատանքից, այլև այն, որ այս
ուժերն աշխատանքի նկատմամբ իշխանության են
վերածարկվում, իր ավարտին և հասնում... խոշոր ար-
դյունաբերության մեջ, որ հաստատվում է մեքե-
նաների բազիսի վրա։ Ամայացման յենթարկված՝
մեքենայի վրա աշխատող առանձին բանվորի մաս-
նակի հնարավորությունը, իբրև չնչին ու ոչ մի նը-
շանակություն չունեցող մանրամասնություն, չքա-
նում է գիտության հանդեպ, բնության վիթխարի
ուժերի հանդեպ, ու հանրային այն մասսայական
աշխատանքի հանդեպ, որը մասնացած է մեքենա-
ների սիստեմի մեջ և որը վերջնիս հետ միասին
առում է բերում «տնտեսատիրոջ» (Meister, master) իշ-
խանությունը։

(Կ. Մարքս, Կապիտալ», I-ին հատոր,
գլ. 13, էջ 399—403)

Ընդհանուր առմամբ որքան էլ խղճալի լինեն
կրթությանը վերաբերող գործարանային որենքի վո-
րոշումները, այնուամենայնիվ սրանք սկզբնական ու-
սուցումն աշխատանքի պարտադիր պայման են հայ-
տարարել*։ Այս վորոշումների աջողությունն առաջինն

*) Անգլիական գործարանային որենքների համաձայն ծնող-
ները չեն կարող իրենց մինչև 11 տարեկան յերեխաներին ուղար-
կել «վերահսկելի», այսինքն գործարանային որենքին յենթակա
ֆաբրիկանները, յեթե միևնույն ժամանակ չեն ապահովում յե-
րեխաների սկզբնական ուսուցումը։ Գործարանատերը պատաս-
խանատու է որենքի կատարման համար։ Գործարաններին կից
ուսուցումը պարտադիր է, այս ուսուցումն աշխատանքի պայմա-
նըն է («Reports of Insp. of Fact, for *31*-st October *1863*», p. *111*)։

ապացուցեց, թե հնարավոր է ուսուցումն ու մարմնամարզությունը միացնել ֆիզիկական աշխատանքի հետ* և հետևաբար ֆիզիկական աշխատանքն էլ՝ ուսուցման ու մարմնամարզության հետ։ Գործարանային վերատեսուչները լսելով ուսուցիչների ցուցմունքները՝ շուտով հայտնագործեցին, որ թե գործարանային ինքնիշխաններին կերկու անգամ ավելի քիչ են տուգանում քան տուգանական դպրոցականներին, որոնք տուգանում են ցերեկը, այնուամենայնիվ որոնք — գործարանային մանուկները — հարկադրում են նույնքան տուգանել, իսկ հաճախ մինչև անգամ ավելի շատ տուգանել։

«Բանը բացատրվում է պարզ կերպով։ Նրանք, որոնք դպրոցում անց են կացնում որևէ կենք մարզանք, շարունակ թաթմ են և հավարյա մշտ ընդունակ ու պատրաստ են տուգանելու։ Դպրոցի հետ հերթով իրար հաջորդող աշխատանքի սխեման այս կերպով զրաժուռքներից յուրաքանչյուրը վոխհատուցում է մյուսից հետո յեղող հանգստությանն ու թարմացման և հետևաբար այս սխեման շատ ավելի պիտանի յե մանկան համար քան այս կերպու զբաղմունքները

* Այն ամենամեծ հետևանքների մասին, որ տալիս է մարմնամարզությունը (իսկ պատանիների համար նաև զինվորական վարժությունը) պարապմունքները ուսման հետ միացնելը, որ կիրառվում է գործարաններում ու ագրարանների համար հիմնված դպրոցներում, տես Ն. Վ. Աննենկովի հոդվ. «National Association for the promotion of social sciense»-ի տարեկան յոթերորդ համագումարում, Report of Proceedings etc», London 1863, p. 63, 64, այլ և գործարանային վերատեսուչների 1865 թվականի հոկտեմբերի 31-ի հաշվետվությունը, p. 118, 119, 120, 126 ու հետ.

բից ժամի անընդհատ հարատևությունը։ Այն կերևան, որ վաղ առավոտվանից նստած և դպրոցում, մանավանդ շոգ յեղանակին, չի կարող երկար ժամ յերեխայի հետ, որը գալիս է իր աշխատելու տեղից՝ կայտառ ու կենսասիրտ։ Մյուս ապացույցները կարելի յե գտնել Անկյորի այն ճառում, որ ասել է Եդինբուրգի հատարտիպիտական համաժողովում 1863 թվականին։ Իմիջի այլոց նա այստեղ մատնանշում է նաև այն պարագան, որ բարձր ուժերին դասարանների յերեխաների մկանդիմանի, անարտադրողական ու յերկարատև զբաղմունքն որն անպտուղ կերպով շատացնում է ուսուցիչների աշխատանքը և «ինքնուրույն մանուկ որ միայն անպտուղ աշխատանք և, այլ և ուղղակի վնաս տալով մանուկներին՝ հարկադրում է իրենց ժամանակը, առողջությունն ու յուրաքանչյուր վատնել։ Ինչպես այս կարելի յե մանրամասնորեն հետամուտ լինելով տեսնել Ռոբերտ Ոուենի գործերից, ֆաբրիկային սկսանելիս և բազմոցել ապագայի կրթության սաղմը, այն ապագային, որ մրցում հաստակից բոլոր մանուկների արտադրողական աշխատանքը միացնելու յե ուսուցման ու մարմնամարզության հետ, ըստ որում այս կլինի ոչ միայն հանրային արտադրության բարձրացնելու մեջ, այլ հանրահոգեմտավոր զարգացած մարդկի պատրաստելու միակ մեթոդը։

Մենք տեսանք, որ խոշոր արդյունաբերությունը տեխնիկապես վոչնչացնում է աշխատանքի մանուֆակտուրային բաժանումը, որ ամբողջ մարդուն ցմահ ամրագրում է մեկ մասնակի գործողության։ Ընդհակառակը, խոշոր արդյունաբերության կապի-

տալխատական ձևը վերարտադրում է աշխատանքի այս բաժանումն՝ ել ավելի այլանդակ կերպարանքով— հատկապես զոբծարաններում այն մեջոցով, որ բանվորին գարձնում է մասնակի մեքենայի՝ գիտակցությամբ ոժռված կցորդ, իսկ ամենուրեք՝ մասամբ այն միջոցով, որ սպորատիկ կերպով կիրառում է մեքենաներն ու մեքենային աշխատանքը*, մասամբ ել նրանով, որ մեծում է կանանց, մանուկների աշխատանքն ու անորակյալ աշխատանքը, իբրև աշխատանքի բաժանման նոր հիմք։ Այն հակասությունը, որ կա աշխատանքի մանուֆակտուրային բաժանման ու խորտ արդյունաբերության մեջ, բուն ճանապարհն է հարթում իր յերեվան գալու համար։ Այս հակասությունն իմիջի

* Այն դեպքում, յերբ մարդկային ուժով շարժողության մեջ դրվող արհեստային մեքենաները (ремесленная машина) ուղղակի կամ անուղղակի մրցում են զարդացած մեքենաների հետ, որոնք իրբև այսպիսիք, մեքենական շարժիչ ուժ են յենթադրում, խորտ փոփոխություն է կատարվում այն բանվորի նկատմամբ, որը շարժման մեջ է դնում մեքենան։ Սկզբնապես շոգեմեքենան նր փոխարինում այս բանվորին, այժմ սա պիտք է փոխարինի շոգեմեքենային։ Ուստի և սրա բանվորական ուժի լարումն ու ծախսումը հրեշային չափերի յե հասնում մոնտվանդ անչափահասների համար, յերբ արանք նուլնպես գատապարտվում են այս տանջալից աշխատանքը կատարելու։ Այսպես, որինակ, կոմիսիայի անդամ Lange-ն դիտել էր, թե ինչպես կոմենտրիում ու շրջակայքում 10—15 տարեկան յերեխաներ են գործածում փորը չափեր ունեցող հատուցիներ (станок) պատրաստելու համար։ «Այս ծայրահեղության հասնող ծանր աշխատանք և մանուկները զարգացնում փոխարինում են շոգեկան ուժին» («Children's Employment Commission, 5-th Report, 1866», p. 114 n, 6)։ Ինչպես պատմական հաշվեփոխությունն է անվանում, «տորկության այս սիստեմի» սպանիչ հետեվանքների մասին տեսնք նույնպես ու հաջորդ մեջերը։

այլոց արտահայտվում է այն սարսափելի իրողությամբ, որ վիճակագրի համն այն մանուկների, որոնք աշխատում են զրդի գործարաններում ու մանուֆակտուրաներում և ամենաքնքուշ հասակից շղթայված են ձեռքի ամենատարբեր շարժումների հետ, տարիներ շարունակ շահագործման և յենթարկվում՝ հնարավորություն չունենալով մի այնպիսի աշխատանք սովորելու, որը նրանց հետագայում պիտանի գործեր թեկուզ հենց նույն այն գործարանում կամ մանուֆակտուրայում բանելու համար։

Որինակ, անգլիական սպարանների առաջ սովորություն եր, որ հին մանուֆակտուրայի ու արհեստի սիստեմի նման՝ աշկերտները հատկապես թեթև աշխատանքներից անցնում եյին ավելի բարդ կատարվող աշխատանքների։ Աշկերտներն ուսման վերջ դասընթաց եյին անցնում, մինչև որ վարժված սպադրիչներ եյին գառնում։ Արհեստի մեջ մտնելու անհրաժեշտ պայման եր բոլորի համար, որ կարդալ ու գրել։ Այս բոլորը փոխվեց, յերբ մեջտեղ յեկավ սպադրիչ մեքենան։ Վերջինս պահանջում է յերկու տեսակ բանվորներ—մի հատկավոր բանվոր, որ՝ մեքենայի վերակացուն, ու փոքրահասակ, սովորաբար 11—17 տարեկան մանուկներ, որոնց գործը բացառապես այն է, որ մեքենայի մեջ թերթ—թերթ թուղթ են դնում, կամ մեքենայից ընդունում են սպագրված թերթը։ Այս մանուկները, մանավանդ Լոնդոնում, շաբաթվա մեջքանի որն զբաղվում են այս հոգնեցնող աշխատանքով 14, 15, 16-ական ժամ անընդհատ, իսկ հաճախ 36 ժամ իրար յետևից, ընդամենը յերկու-յերկու ժամ դադար առնելով՝

հաց ուտելու և քնելու համար*։ Սրանց վիճակն մինչև այսօր էլ կարգին չկա. իրենց ընդհանուր օրենքն միանդամայն վայրենացած, աննորմալ երևույթներ են։ Սրանց աշխատանքի ընդունակ դարձնելու համար առանձին չի պահանջվում մեծ ժամանակ կրթության. սրանք քիչ հնարավորություն ունեն հմտության ձեռք բերելու և էլ ավելի քիչ՝ զարգանալու համար. նրանց աշխատավարձը, մոտ ծեկուզ և մոտ չափով բարձր է մանուկների համար, չի ավելանում այն չափով, որքան նրանք հասակավոր են դառնում, և սրանց ճնշող մեծամասնության համար մի հավանականություն չկա ժերնային վերակոչով մի ավելի հասութեր (доходный) ու պատասխանատու վիճակին հասնելու, մորովհետև յուրաքանչյուր ձեռնարկություն ընկնում և ընդհանրը մնկ վերածվում է հազար 4 անչափահասի**։ Ձեռք ծրանք իրենց մանկական աշխատանքի հատկանշությամբ արդեն չափազանց տարիքավոր են դառնում, այսինքն ամենաշատը դառնում են 17 տարեկան, նրանց արձակում են տպարաններից։ Նրանք հանցագործների թեկնածուներ են դառնում։ Նրանց մոտ ուրիշ զրաղմունք տալու մի քանի փորձերն անհաջողության են հանդիպում՝ զարնվելով նրանց տգիտությանը, հոգեսությանը, ֆիզիկական ու ծառայող հետընթացությանը (деградация)։

Այն, ինչ մոտ ասված է աշխատանքի այն բաժանման վերաբերմամբ, մոտ կատարվում է դործանոցներում, իր նշանակությունը պահում է նաև աշխատանքի այն բաժանման համար, մոտ լինում է

* Նույն տեղ, p. 3. n, 24։

** Նույն տեղ, p. 7. n. 60։

հասարակության մեջ։ Գանի արհեստն ու մանուֆակտուրան հանդրային սմբողջ արտադրության ընդհանուր խարիսխն են կազմում, գործարանն անդրաժեշտ մոմենտն է հանդիսանում արտադրողի՝ արտադրության բացառապես մեկ մորոշ ճյուղի յինքնարկվելն, արտադրողի դրազմունքների սկզբնական բազմազանության խորտակվելը։ Արտադրության յուրաքանչյուր առանձին ճյուղ այս պատվանդանի վրա եավիրեկ կերպով (փորձի միջոցով) գանում է իրեն համապատասխանող տեխնիկական խարիսխ, դանդաղ կատարելագործում ու արագ բյուրեղացնում է այս, հենց մոր հասնում է հասունության մորոշ աստիճանին։ Ժամանակ առ ժամանակ կատարվում են փոփոխություններ, մորոնց պատճառը, բացի աշխատանքի նոր նյութից, մոր մատակարարում է առևտուրը, աշխատանքի գործիքների ատրճանական փոփոխությունն է։ Սակայն հենց մոր նմպիրիկ յեղանակով գանվում է գործիքի համապատասխան ձևը, քարտնում է բանող գործիքը էլ (рабочий инструмент), ինչպես այդ ցույց է տալիս այն պարագան, մոր այս բանող գործիքը յերբեմն հազարամյակների ընթացքում մեկ սերնդի ձեռքից անցնում է մյուս սերնդի ձեռքը...

Արդի արդյունաբերությունը մորոշ արտադրական պրոցեսի դոյություն ունեցող ձևը յերբեք չի դնում ու մեկնարանում իրեն վերջնական ձև։ Այս պատճառով էլ արդի արդյունաբերության տեխնիկական խարիսխը հեղափոխական բնույթ ունի, այնինչ մորտադրության բոլոր նախընթաց յեղանակները պատվանդանն ըստ էության պահպանողական եր։ Մեքենա

ներին, քիմիական պրոցեսների ու այլ մեթոդների միջոցով արդի արդյունաբերությունը մշտապես հեղաշրջումներ է կատարում արտադրության տեխնիկայի պատվանդանի մեջ, և ընդմիշտ նաև բանվորների փունկցիաների, այլև աշխատանքի պրոցեսի հանրային գործընթացների մեջ։ Այսպիսով արդի արդյունաբերությունը նույն չափով էլ մշտապես հեղափոխականացնում է աշխատանքի բաժանումը հասարակության ներսում և մեծաքանակ կապիտալներ ու բանվորական մասսաներ է շարունակ շպրտում արտադրության մեկ ճյուղից մյուսը։ Այս պատճառով էլ խոշոր արդյունաբերության բնույթից են բղխում աշխատանքի փոփոխությունը, ֆունկցիաների շարժումը, բանվորի հարմարվողականի շարժունությունը։ Մյուս կողմից՝ խոշոր արդյունաբերությունն իր կապիտալիստական ձևով ոչնչացնում է աշխատանքի հին բաժանումը՝ սրա քարացած մասնագիտություններով։ Մենք տեսանք, թե ինչպես այդ բացարձակ հակասությունը վոչնչացնում է ամեն մի հանգիստ, ամեն մի կայունություն, բանվորի կենսական վիճակի ամեն մի ապահովություն, մշտապես սպառնում է աշխատանքի միջոցների հետ միասին նրա ձեռքից դուրս հանել նաև նրա ապրուստի միջոցները և բանվորի մասնակի ֆունկցիայի հետ միասին ավելորդ դարձնել հենց իրեն—բանվորին էլ. մենք տեսանք, թե ինչպես այդ հակասությունը առնում է դեպի այն հրեշավոր իրողությունը, վոր ծնունդ է առնում արդյունաբերական ռեզերվային բանակը (резервная армия), վորը պատք է իր գոյությունը քաղաքական մուրացկանության վիճակում, վորպեսզի միշտ պատ-

բաստ լինի կապիտալիստական պահանջներին (спрос). Ծառայություն տեսանք, թե ինչպես այդ հակասությունն իր դաժան արտահայտությունն է գտնում բանվոր դասակարգի անընդհատ հեկատոմբների մեջ, բանվորական ուժերի անլուր շռայլման ու ամայացումների մեջ, վորոնք կապ ունեն հանրային անբրախայի հետ, վոր առաջադիմություն հանրային աղետի է փոխակերպում։ Այս՝ բացասական կողմն է։

Սակայն մեծ աշխատանքի փոփոխությունն այժմ իր համար ճանապարհ է հարթում իրրև բնության հաղթահարելի օրենք ու բնության օրենքի խորտակիչ կույր ուժով մեկայն, վոր ամենուրեք արգելքների է դեմ առնում*, ապա մյուս կողմից խոշոր արդյունաբերություն ինքն իր կատաստրոֆներով կյանքի ու մահվան խնդիր է դարձնում հանրային արտադրու-

---

* Մի ֆրանսիացի բանվոր Սան-Ֆրանցիսկոյից վերադառնալով՝ գրում է. «Իմ մաքով չեքրք չեր էլ անցնում, վոր ես ընդունակ կլինեմ պարապելու այն բոլոր գրպմունքներով, վորոնցով իրոք պարապում էին Կալիֆորնիայում։ Ես խորապես համոզված էի, վոր վոչ մի գործի պիտանի չեմ, բացի տպագրական աշխատանքից.. Ընկնելով աքսածախնդիրների այս աշխարհի գիրկը, արկածախնդիրներ, վորոնք ավելի շուտ են փոխում իրենց արհեստը, քան շապիկը, հավատացեք, ես անում էի այն, ինչ վոր ուրիշները։ Վորովհետև հանքահանի գործն առանձնապես ոգեշարժ դուրս չեկավ, ուստի ես այս քաղաք և գնացի քաղաք, վորտեղ հաջորդաբար յեղա տպագրիչ, ձեղնահարթ (кровельщик), արճիճ ձուլող և այլն։ Վորովհետև փորձն ինձ ցույց տվեց, վոր ես պիտանի չեմ ամեն տեսակի աշխատանքի, սրա հետևանքով ես ավելի քիչ եմ ինձ չնչին վորդ կարծում և ավելի շատ եմ ինձ մարդ զգում» H. Corbon, De l'enseignement professional» 3-emeed „ r. 50):

թյան ընդհանրական (всеобщий) որենք ընդունել աշխատանքի փոփոխությունն, ուստի և նաև բանվորների ըստ կարելության ավելի մեծ բազմակողմանությունը, մի որենք, որի նպատակ իրականացմանը պետք է հարմարեցված լինեն հարաբերությունները: Նորոր արդյունաբերություն, իրրև կյանքի ու մահվան խնդիր, դնում է հետևյալ հարցը.—թշվառ պահեսի բանվոր բնակչության հրեշավորության,—մի բնակչություն, որը կապիտալի կատարած շահագործման փոփոխական կարիքներին համար իրրև պարապ և պահվում,—փոխարինել նրանով, որ մարդս աշխատանքի նկատմամբ ունեցած փոփոխական կարիքներին բացարձակորեն պիտանի լինի. մասնակի բանվորին, որը մի որոշ հանրային մասնակի գործունեության պարզ կրողն է, փոխարինել հանրակողմանի պարապած անհատով, որի աչքում հանրային տարբեր գործունեությունները կենսագործունեության (жизнедеятельность) իրար հետ փոխանակող յուղանակներ են:

Հեղաշրջման այս պրոցեսի՝ խոշոր արդյունաբերության հիման վրա պարապած մարդկանց մեկը պոլիտեխնիկական ու գյուղատնտեսական դպրոցներն են. մյուս մարդիկն են կրթության շարունակելու համար հիմնված պրոֆեսիոնալ դպրոցները, որոնցում բանվորների զավակները որոշ ծանոթության են ձեռք բերում տեխնոլոգիայի, այլև այն մասին, թե գործնականում ինչպես պետք է կիրառել արտադրության զանազան գործիքները: Ցեխն գործատանային որենդրություն, իրրև առաջին աղբատիկ պիշում, որ կորզած է կապիտալից, գործարանային աշխատանքի հետ միացնում է տարրական ուսուցումը

միայն, ապա վոչ մի կասկած չկա, որ բանվոր դասակարգի ձեռքով քաղաքական իշխանության անխուսափելի նվաճումը բանվորական դպրոցներում անհրաժեշտ տեղ կնվաճի և կհատկացնի տեխնոլոգիական ինչպես տեսական, այնպես և գործնական ուսուցմանը: Սակայն ճիշտ նույն կերպ էլ վոչ մի կասկած չկա, որ արտադրության կապիտալիստական ձևն ու բանվորների՝ նրան համապատասխանող տնտեսական հարաբերությունները լիովին հակասում են հեղաշրջման այսպիսի թթխմորներին ու սրանց նպատակներին, աշխատանքի հին բաժանումը վոչնչացնելուն: Բայց արտադրության որոշ պատմական ձևի հակասությունների զարգացումը նույնի քայքայման ու նորի գոյացման միակ պատմական ուղին է: «Ne sutor ultra crepidam!» («Կոշիկից վեր մի բարձրացիր»): Արհեստային իմաստության այս գաղափարակերը սոսկալի անիմաստության է փոխակերպվել այն լոպեից, երբ Ժամագործ Ուատը հնարեց շոգեմեքենան, սափրիչ Արկրայթը՝ մանելու մեքենան, մոսկերչանոցի բանվոր Ֆուլտոնը՝ շոգենավը:

(Կ Մարքս, «Կապիտալ», հատոր I, գլ. 13, եջ 463—470)

Սակայն վերջան էլ որ սարսափելի ու ղժվելի չի հին ընտանիքի քայքայումը կապիտալիստական սիստեմի ժամանակ, այնուամենայնիվ խոշոր արդյունաբերությունը, որ կանանց, երեխու սեռի անչափահասներին ու մանուկներին վճռական դեր է հատկացնում ընտանիքի շրջանակներից դուրս արտադրության հանրորեն կազմակերպված պրոցեսում,—հենց սրանով նոր տնտեսական խարխիլ է ստեղծում ընտա-

նիքի ու յեղկու սեռի հարաբերությունների ամենից բարձր ձևի համար։ Հասկանալի է, որ ինքնաբուխության անհեթեթություն և ընտանիքի բացարձակ ձեվ համարել քրիստոնեական—ջերմանական ձեվը, կամ հին հռոմեականը կամ արեվելյանը, որոնք, իրեպ, իրար հետ կապված են պատմական զարգացման հաջորդականությամբ։ Ձիշտ նույն կերպ էլ պարզ է, որ յերկու սեռին ու ամենարազմազան տարիքներին պատկանող անհատներին իրար հետ շաղկապելն ու արանցից համակցած (комбинированный) բանվորական անձնակազմ (персонал) առաջ բերելը, որը փըչացածության ու ստրկության օբյեկտիվոր աղբյուր է, քանի այս հանդես է գալիս իր բիրտ, տարերայնորեն գոյացած կապիտալիստական ձեվով, որի ժամանակ բանվորն է արտադրության պրոցեսի համար և ոչ թե արտադրության պրոցեսը բանվորի համար,— պարզ է, որ հենց այս շաղկապումը պետք է համապատասխան պայմաններում, ընդհակառակը, դառնա մարդկային զարգացման աղբյուր։

(Կ. Մարքս, «Կապիտալ», հատ. I, գլ. 13, էջ 470—471).

1

Ի՞նչ հետևանքներ կունենա մասնավոր սեփականության վերջնական վերացումը։

Ներկայումս խոշոր արդյունաբերության հետ կապված բոլոր կորստաբեր հետևանքներն ամենից առաջ կվերանան նրանով, որ հասարակությունը մասնավոր կապիտալիստներից կխլի արտադրության ու փոխադրության բոլոր միջոցներից օգտվելու իրավունքը, այլև փոխանակությունն ու արտադրանքնե-

րի բաշխումը, նրանով, որ հասարակությունը կտնօրինի այս բոլորը մի պլանի համաձայն, որ հարմարեցված կլինի այս միջոցների չափերին ու ամբողջ հասարակության կարիքներին։ Ձգնաժամերը կվերջանան, արտադրության ընդլայնումը, որ այժմյան հասարակակարգում վերարտադրություն և առաջ բերում է թշվառության այնքան նշանավոր պատճառ է հանդիսանում, այն ժամանակ կդառնա անբավարար և պետք կլինի, որ էլ ավելի ընդլայնվի։ Հասարակության մեծամասի կարիքների սահմաններից անցնող գերարտադրությունը փոխանակ աղետ ու թշվառություն բերելու՝ կապահովի բոլոր քաղաքացիների կարիքների բավարարումը, նոր կարիքներ առաջ կբերի և միևնույն ժամանակ միջոցներ կստեղծի այդ կարիքները բավարարելու։ Գերարտադրությունը պայման ու առիթ կհանդիսանա հետագա առաջադիմության համար, կլրիվականացնի այս առաջադիմությունն՝ ընդարձին առաջ չբերելով խառնաշփոթություն ու խուճապ հասարակակարգի մեջ, ինչպես որ առաջ էր լինում։

Մասնավոր սեփականության ճնշումից ու կապանքից ազատագրված խոշոր արդյունաբերությունը կզարգանա և կհասնի այնպիսի չափերի, որոնց համեմատությամբ այժմյան կացությունն այնքան չնչին կթվա, որքան չնչին և յերեվում մեզ մանուֆակտուրան մեր ժամանակվա խոշոր արդյունաբերության համեմատությամբ։ Արդյունաբերության այս զարգացումը հասարակությանը բավարար չափով արտադրանքներ կտա, այնպես որ կբավարարվեն բոլոր քաղաքացիների կարիքները, Ցերկրագործությունը

վոր այժմ, մասնավոր սեփականության ճնշման ու վտանգների դեմ հետևողությամբ, այլև հողամասերի մանրանալու հետևանքով, դժվարին կացության մեջ է գրված, այնպես վոր հնարավորություն չունի արդեն ձեռնարկած քարվոքումներն ու պետական մեզոբնները կիրառելու,—այն ժամանակ կթևակոխի իր ծավկման շրջանը և լիովին բավարար քանակությամբ արտադրանքներ կտա հասարակությանը:

Այսպիսով հասարակությունը բավականաչափ արդյունքներ կարտադրի այնպես, վոր կարմակերպի բաշխումը և բավարարի բոլոր անդամների կարիքները: Հենց սրանով էլ ավելորդ կդառնա հասարակության՝ տարբեր դասակարգերի բաժանվելը, դասակարգեր, վորոնք փոխադարձաբար թշնամի չեն իրար: Այս բաժանումը վոչ միայն ավելորդ կդառնա, այլ նույնիսկ անհամատեղելի կլինի (несовместимый) նոր հասարակարգի հետ: Դասակարգերի գոյության պատճառն աշխատանքի բաժանումն է, իսկ աշխատանքի բաժանումն իր նախկին կերպարանքով կչքանա բոլորովին, վորովհետև արդյունաբերական յերկրագործական արտադրությունը վերհուշ մատնանշած բարձրության հասցնելու համար մենակ մեքենական և քիմիական ուժանդակ միջոցները դեռ բավական չենն: Հարկավոր է համապատասխան չափով զարգացնել այս միջոցները կիրառող մարդկանց ունակությունն էլ:

Ինչպես վոր անցյալ դարում մանուֆակտուրաների մեջ աշխատող գյուղացիք ու բանվորները փոխեցին իրենց ապրուստի ամբողջ յեղանակը և բոլորովին այլ մարդիկ դարձան, ճիշտ այնպես էլ ամբողջ հասարակության ուժերով արտադրությունը հանրովին վերցնելը և արտադրության՝ արդեն առաջ գալիք նոր զարգացումը բոլորովին նոր մարդկանց կպահի կդդա և կստեղծի հարկավոր գալիք նոր մարդիկ:

Արտադրության հանրովին կառավարումը չի կարող իրականանալ այժմյան մարդկանց նման մարդկանցով, վորոնցից յուրաքանչյուրը յենթակա յե արտադրության վորևե մեկ ճյուղի, շղթայված և արանից, շահագործվում և սրա կողմից, վորտեղ յուրաքանչյուրն իր քնդունակությունների մի մասին մեկ կողմն և զարգացնում իհարկե այստեղ բոլոր կողմերն և ծանոթ և ամբողջ արտադրության միայն մեկ ճյուղին կամ վրևե ճյուղի մեկ մասին: Արդեն այժմյան արդյունաբերությունն էլ ավելի ու ավելի քիչ հնարավորություն ունի այսպիսի մարդիկ բանեցնելու ու սրանցից ոգավելու: Իսկ այն արդյունաբերությունը, վոր պլանաչափորեն կառավարում և ամբողջ հասարակությունն ու ի շահ հասարակության, էլ ավելի կարիք ունի հանրակողմանիորեն զարգացած ընդունակություններ ունեցող մարդկանց, այնպիսի մարդկանց, վորոնք կարող են գլուխ հանելու, բան հասկանալու տեսադրության ամբողջ սիստեմից: Աշխատանքի բաժանումը, վոր ներկայումս արդեն խախտված և մեքենայի շնորհիվ և վորը մեկին գյուղացի յե դարձնում, մյուսին՝ հոգևորական, յերրորդին՝ գործարանային բանվոր, չորրորդին՝ բորսային շարաշահ,—կչքանա միանգամայն հրթությունը յերիտասարդներին հնարավորություն կտա տարազ ծանոթանալու տեսադրության ամբողջ սիստեմին, նրանց հնարավորություն կտա ներքով տեսադրության մեկ ճյուղից մյուսին անցնելու՝ նայած հասարակության կարիքներին կամ իրենց սեփականհակում-

ներին, այսպիսով կրթությունը ևս ազատ կդառնա այն միակողմանիությունից, որին ներկայումս դատապարտում է ամբողջ ուժերի արդի բաժանումը յուրաքանչյուր մարդու: *Կոմունիստական սկզբունքներով կազմակերպված հասարակությունն այսպիսով իր անդամներին հնարավորություն կտա ամենաբազմակողմանիորեն գործադրելու իրենց ամենաբազմակողմանի զարգացած ունակությունները: Սակայն ընդամենն անհրաժեշտաբերն չքանում են տարբեր դասակարգերն էլ: Կոմունիստական սկզբունքներով կազմակերպված հասարակությունն այսպիսով մի կողմից՝ անհամատեղելի է (несовместимый) դասակարգերի հետագա գոյության հետ, իսկ մյուս կողմից՝ այդ հասարակության ստեղծվելն ինքը հնարավորություն է տալիս վերացնելու դասակարգային տարբերությունները: Այստեղից հետևում է, որ գյուղի ու քաղաքի հակասությունը նույնպես կչքանա: Միայնվնույն մարդիկ կդադարեն բ՛ արդյունաբերության ու բ՛ գյուղատնտեսության բոլորովին տարբեր գործեր աշխատողներ լինելուց, որ այս գործն ամեն չորս տարին մի անգամ պայմանավորում է արդեն նյութական պատճառներից ծագող:* Ներկայումս գործնական բնակչության մանր խմբերի բաժանվելը գյուղերում և արդյունաբերության խտացումը մեծ քաղաքներում՝ մի այնպիսի կացություն է, որը հետագա զարգացման ընթացքում ոչ միայն արդեն ներկայումս ոչ բավականաչափ բարձր մակարդակին միայն և որն արդեն է լինում հետագա զարգացմանը, մի հետևյալը, որ արդյունաբերության վրա չազդեցություն ներկայումս:

Հասարակության բոլոր անդամների ընդհանուր

ազդեցության՝ արտադրող ուժերը հանդուրժեն ու պլանաչափորեն ոգտագործելու համար և արտադրության զարգացումն այնպիսի չափերով, որ բավարարի բոլորի կարիքները. վերջ այն կացության, որի ժամանակ մարդկանց մի մասի կարիքները բավարարվում են ի հաշիվ ուրիշների—բոլոր դասակարգերի ու սրանց հակասությունների լիակատար վերացում. հասարակության բոլոր անդամների ունակությունների հանդրակողմանի զարգացում՝ աշխատանքի նախկին բաժանման վերացմամբ հանդերձ, որը կլինի արդյունաբերական կրթության, գործունեության փոփոխելու, բոլորի արտադրած ամեն բարիքներին մասնակցելու շնորհիվ և քաղաքի ու գյուղի ձուլման շնորհիվ,—ահա ժամանակավոր սեփականությունը վերացնելու ամենագլխավոր հետևանքները:

(Տե. Ենգելս, «Կոմունիզմի սկզբունքները», էջ 318—320)

2

Գործարանի մինչև 2,500 հոգու հասնող բնակչությունը, որը սկզբնապես կազմված եր խայտաբղետ ու մեծ մասամբ չափազանց անբարոյացած տարրերից, Ռոբերտ Ոուենը դարձրեց կատարելապես որինակելի գաղութ, որտեղ հարբեցողությունը, մաքսանենգությունը, քրեական դատավորները, դատավարությունները, խնամատարությունն աղքատների մասին ու բարեգործությունը միանգամայն անհայտ բաներ եյին: Եվ այս բոլորն այնքան հասարակ կերպով գլուխ եկավ, որ Ոուենը մարդկանց դրեց մարդավայել պայմանների մեջ և մանավանդ հոգ եր տանում գերհասուն ոերդնդի չանդրկի կրթության մասին: Նա

փոքրիկ մանուկների (մինչդպրոցական հասակի մանուկների) դպրոցներ հայտնագործեցին եր և առաջինը հիմնից տյապիսի դպրոցներ։ Ծերեխաները յերեկու տարեկան հասակից գնում էին մի դպրոց, վորտեղ ժամանցն այնքան հաճելի յեր նրանց համար, վոր սրանից հեշտ չեր այնտեղից պոկել ու տուն տանել։ Այն ժամանակ, յերբ նրա մյուսդրների ձեռնարկությեններում աշխատում էին որական 13 և 14-ական ժամ, նյու-Լանարկում մուծված եր $10^1/_2$-ժամյա բանվորական որ։ Յերբ բանվորների ճգնաժամի պատճառով հարկադրված յեղան չորս ամիս աշխատանքները դադարեցնելու, այն ժամանակ անգործ մնացած բանվորների աշխատավարձը լիովին վճարվում էր։ Յեվ այս բոլորովքն հանդերձ Ռաուենի կառավարչության որոք գործարանի արժեքը յերկու անգամ շատացավ և իր տերերին առատ վաստակ եր տալիս։

Այս բոլորը չեր բավարարում Ռաուենին։ Գործյան այն պայմանները, վոր նա առաջ եր իր բանվորների համար, նրա աչքում դեռ շատ հեռու էին մարդավայել լինելուց. «մարդիկ իմ ստրուկներն էին»,— ասում եր նա. համեմատաբար բարենպաստ այս պայմանները, վորոնց մեջ դրել եր բանվորներին, դեռ շատ հեռու էին այն վիճակից, վոր հնարավորություն կտար բանվորների բնավորությունն ու միտքը հարմարեցնելու և ստիպելու վերջինիս, ել չխոսենք դեռ ազատ էննական գործունեության մասին։

(Ֆր. Ենգելս, «Անտի-Դյուրինգ», եջ 237)

Արտադրության միջոցների ընդլայնման գործը խորտակում է արտադրության կապիտալիստական

յեղանակի ղղիանները։ Այս կապանքներից ազատագրվելն արտադրող ուժերի անընդհատ մեծացող աճման զարգացման միակ նախնական պայմանն է, և սրա հետ նաև բուն իսկ արտադրությունը գործնականապես անսահման չափերով ուժեղացնելու միակ նախնական պայմանը։ Բայց սրանից, հասարակական արտադրության այն արձեստական արգելակները, վորոնք այժմ գոյություն ունեն, այլև վերջ կտա արտադրող ուժերի ու արտադրանքների իսկական վոչնչացմանը ու քայքայմանը, վորոնք արտադրության անխուսափելի ուղեկիցն են այժմ և վորոնք իրենց գագաթնակետին են հասնում ճգնաժամերի միջոցին։ Այնուհետև, հանրային յուրացումը՝ վերացնելով այժմյան իշխող դասակարգի ու սրա քաղաքական ներկայացուցիչների խոչընդոը շուռ պարձանքը՝ արտադրության ներքին միջոցներ ու քաղաքիվ արդյունքներ հանտեսի հոգատար ուժերով հասարակության հանրային արտադրության միջոցով ապահովել հասարակության բոլոր անդամների ապրուստը, վոր նյութապես լիովին բավարար կլինի և այն ել շարունակ կլավանա օրեցօր, այլև նրանց ֆիզիկական ու մտավոր ունակությունների հարմարեցումն ու կիրառումն ապահովել,—այսպիսի մի կարելիություն հանդես կգա առաջին անգամ, սակայն կասկած չկա, վոր հանդես կգա։

(Ֆր. Ենգելս, «Անտի-Դյուրինգ», եջ 257)

Ելն բոլոր առարկությունները, վորոնք բերվել են ցնորական սոցիալիզմների առաջադրության ու յուրացման կոմունիստական յեղանակի դեմ, բերվել են նայելով մտա-

վոր ազատացնի արդյունքների արտադրության նկատմամբ։ Ինչպես վոր դասակարգային սեփականության վոչնչացումը բուրժուազիային պատերազմում է ֆիրեվ բուն իսկ արտադրության վոչնչացում, այնպես էլ նրան թվում է, թե արդի կրթության դասակարգային բնույթի վոչնչացումը նամագոր է քնդհանուր կրթության վոչընչացման։

Այդ կրթությունը, վորի կորուստը վողբում է բուրժուազիան, վիքխարի մեծամասնության համար վոչ այլ ինչ է, բայց յերե մեխենայի փոխակերպվել։

Սակայն էլ մի՛ վիճեք մեզ հետ՝ բուրժուական սեփականության վոչնչացումը գնահատելով ձեր բուրժուական այդ բնրոհումների տեսակետից, վոր ունեք ազատության, դաստիրակության, իրավունքի ու այլոց մասին։ Ձեր գափարներն չունեն ծնունդ են արտադրության ու սեփականության բուրժուական պայմանների հետ այնպես, ինչպես վոր ձեր իրավունքը ձեր դասակարգի՝ տրնեք դարձրած կամքն է միայն, մի կամք, վորի բովանդակությունը վառոլում է ձեր դասակարգի գոյության նյութական պայմաններով։

(Կ. Մարքս ու Ֆ. Ենգելս, «Կոմունիստական մանիֆեստ», եջ 82—83)

1

Աշդի արդյունաբերության աննդհնցը, վորով սա յերկու սեռի յերեխաներին ու դեռահասներին քաշում է հանրային արտադրության մասնակցելու գործի մեջ, մենք առաջադիմական, բարեբար ու իրավացի յերեվույթ ենք համարում, չնայած վոր կապիտալիստական ախրապեստության ժամանակ այս աննդհնցը հենց դժվելի ձևեր է ընդունում։ Բանային (разумный) հասարակակարգի ժամանակ բոլոր յերեխաներն առանց բացառության, իննամյա հասակից սկսած պետք է ժամանակցեն արտադրողական աշխատանքին ճիշտ այնպես, ինչպես վոր հասակավորներից վոչ վոք չպետք է բացառվի բնության այն ընդհանուր օրենքից, թե մարդը պետք է աշխատի, վոր ուտի, և աշխատի վոչ միայն գլխով, այլև ձեռքերով։ Այս տեսակետից չկենալով մենք ասում ենք, վոր վոչ ծնողներն ու վոչ էլ ձեռնարկումները չեն կարող այլ կերպ թույլատրվեն ստանալ հասարակությունից, վոր ուսումն յերեխաների ու դեռահասների աշխատանքից, յեթե մի սլացմանով, վոր նրանց արտադրողական աշխատանքը շաղկապված լինի կրթության հետ։ Կրթություն ասելով մենք հասկանում ենք յերեք բան. 1) մտավոր կրթություն, 2) մարմնական ֆիզիկական կրթություն, վոր տալիս են մարմնամարզական դպրոցներն ու զինվորական վարժությունները, 3) պոլիտեխնիկական կրթություն, վորը ծանոթացնում է բոլոր արտադրական պրոցեսների ընդհանուր գիտական սկզբունքներին և միևնույն ժամանակ յերեխային ու դեռահասին գործնականապես վարժեցնում է բոլոր արտադրությունների տարրական գործիքները բանեցնելուն։

9-ից մինչև 17 տարեկան հասակ ունեցող յերեխաները ու դեռահասները պետք է յերեք կարգի բաժանված լինեն այնպես, վոր ատոմական ու ատաջադիմական ուսուցումը կապված լինի մտավոր, մարմնամարզական ու պոլիտեխնիկական կրթության հետ։

Թերևս բայլ առաջին կարգից, պոլիտեխնիկական

պրոցեսներ պահելու ծախսերը պետք է մասամբ հոգացվեն սաների պատրաստած խոհի վաճառքից: Վճարելիք արտադրողական աշխատանքը մտցվող գործացման, ֆիզիկական վարժությունների ու պոլիտեխնիկական դասընթացների հետ շաղկապվելը բանվոր դասակարգին կտանի ջատ ավելի բարձր մակարդակի, քան այն մակարդակը, որի վրա հիմա գտնվում են հասարակության բարձր ու միջին դասակարգերը:

(Ի. Ենգելսի առաջին հանդիպումների քանաձևը, որը կազմել է Կ. Մարքսը)

2

Վարպետի մարդու ընդհանուր բնությունն այն ուղղությամբ ձևավորվի, որ մարդն ազատասացնի մի վորոշ նյութի մեջ նմանություն ու վորձառություն ձեռք բերի, զարգացած ու այն էլ առանձնացնատուկ բանվորական ուժի տեր դառնա, պահանջվում է վորոշ կրթություն կամ դպրոցական ուսում, որը իր հերթին տարբեր արժեք: Կրթության համար արած այս ծախքերը (Ausgaben) տարբեր են, նայած թե այդ բանվորական ուժի ինչ մեծ կամ փոքր չափով բարդ լինելուն: Հետագա ուսուցման այս ծախքերը, որոնք բոլորովին չնչին են սովորական բանվորական ուժի համար, մտնում են այն արժեքների թվի մեջ, որոնք արտադրում են որոշակյալ բանվորական ուժ արտադրելու համար:

(Մարքս, «Կապիտալ» I–հ. VI գլ.)

2

Այս ձեռնարկումները (բանվորական հեղափոխության անդրանիկ ձեռնարկումները), ինարկե, տարբեր չափերով տարբեր կլինեն:

Սակայն ամենատարածված չափերի հետագա տարբերությունը կարող է չնչին նշանակություն ունենալ միջոցների:

. . . . . .

10. Բոլոր չափահասների համար անվճար կրթություն: Ժառանգների գործարանային տղերի ձևը ուսման տևողության կրճատում: Կրթության միացում նյութական արտադրության հետ և այլն:

(Կ. Մարքս և Ֆ. Ենգելս, «Կոմունիստական մանիֆեստ», էջ 87—88)

«Դպրոցներին վերաբերող հետը համենայն դեպս պետք է պահանջել տեխնիկական ուսուցում (տեսական և գործնական)՝ կապված ժողովրդական դպրոցի հետ» . . .

. . . «Ժառանգների աշխատանքի արգելումը այստեղ բացարձակապես անհրաժեշտ է ժամանակի տարբերի սահմաններում: Ժառանգների աշխատանքի ընդհանուր արգելումն անհամատեղելի է ներկա արդյունաբերության դրության հետ: Այդ արգելման կիրառումը,—անգամ եթե այդ հնարավոր լիներ,—կլիներ հետադիմական քայլ, որովհետև տարբեր տարիքներին հատկացնում բանվորական ժամանակի կատարման և ժառանգների պաշտպանության համար կիրառած ուրիշ միջոցառումների պայմաններում՝ արտադրական աշխատանքը կրթության հետ վաղ կապելը հանդիսանում է արդի հասարակության վերակառուցման ամենահզոր միջոցներից մեկը»:

(Մարքս, Գոթայի ծրագրի քննադատությունը 1923 թ. առաջ հրատարակություն):

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԸ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Սոցիալիստական շինաբարության և պոլիտեխնիկ դպրոցի կառուցման նպատակ շրջանում, երբ պետք է անողոք պայքար մղել և շեշտակի հարվածել կուլակության լենինյան դեմ ամեն կարգի ալ և «ձախ» ռազրատուն իստական աղավաղումները դպրոցական աշխատանքների և հատկապես դպրոցի պոլիտեխնիզացիայի ընագավառում, Լենինի ասույթները պոլիտեխնիկական կրթության մասին, մոտոնք հանդիսանում են Մարքսի—Ենգելսի գաղափարների հետագա զարգացումը և խորացումը, մեզ համար հսկայական նշանակություն ունեն։

Դեռ անցյալ դարի 90—ական թվականներին, բանավիճելով նարոդնիկ Յուժակովի դեմ, Լենինը մերկացնում է վերջինիս մանր-բուրժուական ռեակցիոն գաղափարները դպրոցում կիրառվող աշխատանքի՝ մոտոցիս դպրոցի ու աշակերտների պահպանման միջոցի մասին և առաջադրում մարքսյան դրույթն արտադրողական աշխատանքի և ուսուցման կապի մասին։

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո կուլտուրական հեղափոխության, դպրոցի պոլիտեխնիկական կրթության խնդիրը սուր կերպով դրվում է հաղթականի պրոլետարիատի, նրա կուլտուրության և վերջնական հաղթանակի առաջնորդ ուժ «Համամիութենական կոմունիստական կուսակցության (բ) իր առջև խնդիրը և դնում մինչև վերջը հասցնել 1917 թ. Հոկտեմբերյան հեղափոխությամբ սկսած այն աշխատանքը, մոտոի շնորհիվ դպրոցը բուրժուազիայի դասակարգային դրծիքից պետք է դառնա հասարակության դասակարգային բաժանումը վերացնելու, այդ հասարակությունը կոմունիստական ձևով վերակառուցելու դործիք» Համ կկ(բ) ծրագրից)։ Դպրոցի այդպիսի վերակառուցման կարևորագույն միջոցներից և հանդիսանում կոմունիստական դաստիարակության կարևոր մասը հանդիսացող պոլիտեխնիկական կրթությունը, մոտոմիևտեև, ինչպես դեռ 90—ական թվականներին և գրել ընկ. Լենինը, «Չի կարելի պատկերացնել ապագա հասարակության լիիրեք առանց յերկուսարդ սերնդի ուսուցումն արտադրողական աշխատանքի նորշադիպակցելու»։ Այս պահանջն իր արտահայտությունն և գտել ընկ. Լենինի անմիջական ժամանակությամբ կազմած՝ մեր կուսակցության ծրագրի մեջ, մոտտեղ ասված և. «Անցկացնել ձրի, պարտադիր, ընդհանուր և պոլիտեխնիկական (տեսականորեն ու դործնականորեն արտադրության բոլոր գլխավոր ճյուղերին ծանոթացնող) կրթություն՝ մինչև 17 տարեկան յերկու տեսի բոլոր յերեխաների համար»։

Ընկեր Լենինը պոլիտեխնիկական կրթության խնդիրներին անդրադառնում և բազմաթիվ անգամ և նա իր բոլոր ասույթների մեջ անխնա կերպով պայքարում և պոլիտեխնիզմի ալ ու «ձախ» աղավաղումների դեմ։ Նա հարվածում և նրանց, մոտոնք աբստրակտական ընդհանուր դաստիարակ վեհնը հարուցելով պոլիտեխնիկական թե մոնոտեխնիկական կրթության մասին (մի խնդիր, մոտ լուծված և կուսակցության ծրագրում), մեստորեն հրաժարվում են պոլիտեխնիկական կրթությունն իրականացնելուց հեռավոր

ապագայի խնդիր համարելով այդ։ Նա գտնում է, որ մենք մի կերպ մենք չենք կարող հրաժարվել հենց պոլիտեխնիկական կրթության սկզբունքից և հնարավորության սահմաններում այդ անվիճականորեն իրագործելուց։ «Անպայման խնդիր պետք է դնել ԱՆՀԱՊԱՂ անցնելու ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ կրթության, կամ ավելի հիշողը՝ սնհապաղ իրականացնել գնալ պոլիտեխնիկական կրթության տանող այժմ մեծ մասշտաբի մի շարք քայլեր», դրա համար ոգատարձնելով յուրաքանչյուր ելևէջոկայան, մեքենա, տրակտոր և այլն, ավտոդրծնելով բոլոր կարող ուժերին, ինժիներներին, տեխնիկներին, գյուղատնտեսներին։

Ընկ. Լենինը պոլիտեխնիկական կրթության խնդիրը չի սահմանափակում միայն դպրոցով և դպրոցական տարիքի յուրահատկությամբ։ Նա իր ամբողջ հասակով դնում է քաղաքների և գյուղացիների մեջ տեխնիկական պրոպագանդ կազմակերպելու խնդիրը։

Ընկ. Լենինը կոմկերիմմիության III համագումարում արտասանած իր պատմական ճառում ասելիս է ուսուցման, դպրոցական աշխատանքների ու պոլիտեխնիկական կրթության բնագավառում հանդես եկող այն «ձախ» ռոպորտունիստական տրամադրությունների դեմ անխնայորեն պայքարելու անզուգական օրինակ։ «Առանց աշխատանքի, առանց կռվի, կոմունիստական բրոշյուրներից ու աշխատություններից քաղված՝ կոմունիզմի պրքի մեջքով ծանոթանալն անարժեք բան և միանգամայն, ինչպես հետ այս դեպքում կշարունակվեր թեորիայի ու պրակտիկայի նախկին խզումը, որը կազմում էր հին բուրժուական հասարակության

առժանապղվելի գիծը։ «Այս սերունդը կոմունիզմի կառուց և սովորել միայն այն ժամանակ, երբ իր ուսման, դաստիրակության ու կրթության յուրաքանչյուր քայլը կշարակապի պրոլետարների ու աշխատավորների ընդհանուր պայքարի հետ՝ ընդդեմ շահագործողական հին հասարակության։ Բայց դրա հետ միասին ընկ. Լենինը շեշտում է այն հանգամանքը, որ այդ պայքարը կարող և հաջողություն ունենալ, «մենք կարող ենք կոմունիզմ կառուցել դեռևս լքերով, կաղմակերպությունների ու հիմնարկների այն գումարից, մարդկային ուժերի ու միջոցների այն պաշարով միայն, որ մեզ մնացել է հին հասարակությունից»։ «Կոմունիստ կարելի է դառնալ այն ժամանակ, երբ մարդ իր հիշողությունը կհարստացնի այն բոլոր գանձերի գիտության, որ մշակել և մարդկությունը»։ Այսպիսով ընկ. Լենինը պայքարելով դպրոցը մեր սոցիալիստական շինարարության, պրոլետարիատի դասակարգային պայքարից կտրելու բոլոր փորձերի դեմ, միաժամանակ հալվածում է դպրոցի մահացման հակահեղափոխական տեսությունից բղխող՝ սխեմատիկ ու խորացրած գիտելիքների անտեսումն ու թերագնահատումը, կազմակերպված կոմունիստական դաստիրակության թերագնահատումը։

Ընկ. Լենինը չհենվելով Մարքս-Էնգելսի դրույթներից այս խնդրում՝ պայքարում է մանր-բուրժուական արհեստագիտական աշխատանքի դպրոցի գաղափարի և պրակտիկայի դեմ, գտնելով, որ պոլիտեխնիկական դպրոցը չպետք է «տանի բան սովորեցնի, այլ սովորեցնի ժամանակակից ինդուստրիայի հիմունքներն առհասարակ»։ Արտադրության այն գլխավոր ճյուղերը,

վորոնց միջոցով պետք է ծանոթանալ այդ հիմունքներին, դրա հետ կապված պոլիտեխնիկական կրթության հիմունքները ընկ. Լենինը համարում է՝ 1) (համնական հասկացողություններ նիկոբականության մասին», 2) «մեխանիկական արդյունաբերության մի նիկոբականությունը կիրառելու մասին», 3) նույնը քիմիականի նկատմամբ, 4) նույնը նիկոբոֆիզիկայի պլանի մասին, 5) իմանալ ագրոնոմիայի տեսնել հիմունքները:

Լենինի այս ցուցումներով վարշվում է մեր գործի պոլիտեխնիկական ուսուցման կոնկրետ բովանդակությունն ու ծրագիրը:

ՆԱՐՈԴՆԻԿԱԿԱՆ ՊՐՈՖԵՍՈՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՀԱՐՆԵՐԸ

С. И. ЮЖАКОВ. „ВОПРОСЫ ПРОСВЕЩЕНИЯ"

Публицистические опыты.—Реформа средней школы.—Системы и задачи высшего образования.—Гимназические учебники.—Вопросы всенародного обучения.—Женщина и просвещение. СПБ, 1897, стр. VIII+283, цена 1 р. 50 к.

1

Պարոն Յուժակովն այսպիսի վերնագրով լույս է ընծայել իր հոդվածների ժողովածուն, վորոնք 1895—1897 թվականներին տպագրվել են „Русское Богатство"-ում: Հեղինակը կարծում է, թե նրա հոդվածներն «ընդգրկել են ամենագլխավորները այս խնդիրներից», այսինքն՝ «լուսավորության խնդիրներից», և «վերսին կազմել մեր ժամանակ կուլտուրայի ամենահետաքրքրական ու ամենագլուխ, սակայն դեռ շատ քիչ բավարարված կարիքների տեսության նման մի բան» (առաջաբան, եջ V): Ե-րդ եջում յերկրորդ անգամ ընդգծվում է, վոր հեղինակը ժամանակ է առնել «գլխավորապես սկզբունքային հարցերի վրա», սակայն այս բոլոր ֆրազները ցույց են տալիս այն սերը միայն, վոր ունի Պ. Յուժակովը մանրի, ունայնի և վոչ մեծ մտքի, այլ գրչի լայն թափի նկատմամբ: Հենց գրքի վերնագիրն էլ անչափ ընդարձակ է. և իրոք, ինչպես կարելի յե անունել հոդվածների այն ցանկից, վոր դրված է յերեսխրատության յենթագրում, հեղինակն առանձին չի քննում «լուսավորության խնդիրները», այլ միայն դպրոցի հարցերը և այն էլ միայն միջնակարգ ու բարձրագույն դպրոցները: Այնուհետև իր հոդվածի I և II մասերում ընկ. Լենինն անհնար քննադատության է յենթարկում Նարոդնիկ Յուժակովի մտքի գոհարները՝ դասակարգային հասարակության մեջ ազատասակարգային դպրոցի գոյունակության ու հնարավորության մասին, այն ժամանակ, յերբ հենց իր՝ Յուժակովի նախագիծ—«ուսուցիչ ժողովրդական դպրոցների վերակազմության մասին կոլխոզատիրական»—կապիտալիստական ամենահետադիմական տիպիկ արտահայտությունն է հանդիսանում:

II

Հոդվածը պարոն Յուժակովի, վորը քննում է «ուսուցման համաժողովրդական խնդիրը» (տես գրքի վերնագիրը), կոչվում է այսպես. «Լուսավորական ուսուցիչ: Համաժողովրդական պարտադիր, միջնակարգ կրթության պլան»: Անունից արդեն յերևում է, վոր պրն. Յուժակովի այս վերին աստիճանի ուսանելի հոդվածը շատ ոչ շատ բան է խոստանում: Սակայն

պրն. Յուժակովի ուտոպիան իրոք անհասնելիա՞ մի ա-վելի շատ բան և խոստանում՝ «Սրանից ամենևին վոչ պակաս, քանդալին ընթերցողներ, առանց վորևե դիջման կամ կոմպրոմիսի»... —այսպես և սկսում հեղինակն իր հոլվածը.... —«Լիակատար պիմնապիտական կրթութիւն յերկու սեռի ամբողջ բնակչութեան համար, վոր պարտադիր և բոլորի համար և վորևե ծախս չի պահանջում պետութիւնից, գեմստվոյից ու ժողովրդից,— ահա այս տեսակ և լուսավորական իմ վերթնարի ուտոպիան» (201)։ Ակնհայտ և, վոր բարեհիացած պրն. Յուժակովը կարծում է, թե այս խնդրի մեջ «ծախսերն» են. նույն այս եղում նա կրկնում և նյի մի անգամ, վոր համաժողովրդական սկզբնական կրթութիւնը ծախսի՞ և պահանջում, իսկ համաժողովրդական միջնակարգ կրթութիւնը նրա «պլանի» համաձայն՝ վոչ մի ծախս չի պահանջում։ Դեռ լավական չե, վոր ասրն. Յուժակովի պլանը չի պահանջում վոչ մի ծախս. այս պլանը շատ ու շատ ավելի յե խոստանում, քան միջնակարգ կրթութիւնն է ամբողջ ժողովրդի համար։ Վարպետի ցույց տանք լիակատար ծավալն այն բանի, վոր մեզ խոստանում է «Русское Богатство»-ի աշխատակիցը, պետք է շտապենք առաջ և մենք բերենք հեղինակի սեփական հանդիսավոր բացականչութիւնները, յերբ նա արդեն շարադրել է իր ամբողջ պլանը և հրճվում է նրանով։ Պրն. Յուժակովի պլանն այն է, վոր գիմնազիական կրթութիւնը զուգորդվում է արտադրողական աշխատանքը «գիմնազիաների», վորոնք իրենց աշխատանքով կպահեն իրենց. «...Հողատան մշակումը... ապահովում է ամբողջ յերիտասարդ սերնդի լիուտար, հաճիղ ու առողջ

ՀԱՐԱՐ պարենը՝ ծննդից մինչև գիմնազիայի կուրսը ավարտելը, այլ և ուժեղ դինը աշխատանքով հայթհայթող յերիտասարդութեան պարենը (Յուժակովի Zukunfstaat-ի* այս թնատիպության մասին ավելի ժամանակ կխոսենք ներքևում) և ապահովագրական դասակարգերի ու անհատների ամբողջ կազմը պարենը։ Ընդամին նրանք բոլորն ապահովում են թե վտանգների ու թե հետաքրքրության կարելու կողմից։ Միևնույն ժամանակ հիշյալ հոդվածից բացատրվում է մոտ 20 հազար ռուբլի, այն է՝ 15 հազարը կաթի ու գարնանացանի հացահատիկի ռեկվիզիցիոնից... ու մոտ 5 հազար ռուբլի յեղ մոթերներ, խոզի մազ, փետուրներ ու այլ ոչ անդակ արդյունքներ ծախսից» (216)։ Մնացեցնք միայն, ընթերցող, ամբողջ յերիտասարդ սերնդի պահպանութեան մասին՝ մինչև գիմնազիայի դասընթացն ավարտելը, այսինքն՝ 21-25 տարեկան հասակը (նկ 203)։ Ի՞նչ վոր այս նշանակում և պահել յերկրի ամբողջ բնակչութեան կեսը**։ Բնակչութեան ամենյակ միլիոնավոր անդամների պահպանութեան ու կրթութեան,—այս արդեն «աշխատանքի իսկական «կազմակերպութեան» և հենց։ Ակնհայտ և, վոր պրն. Յուժակովը սոսկիկ բարկացել և այն չարամիտ մարդկանց վրա, վորոնք պնդում են թե «աշխատանքի կազմակերպութեան» նարոդնիկական նախագծերը դատարկ շատախոսների սին ֆրազներ են, և վճռել և այս չարամիտ մարդկանց բոլորո-

* Ապագայի պետութիւն Խմբ.

** Ըստ Բունյակովսկու՝ Ռուսաստանի բնակչութեան տարեքային կազմի համաձայն, 1000 բնակչի բնկնում և 435 հոգի 0—20 տարեկան ու 576 հոգի 0—25։

վին վոչնչացնել՝ հրապարակելով մի ամբողջ «պլան» «աշխատանքի» մի այնպիսի «հեռանկարության», որ կարելի չե իրականացնել «առանց վորևե ծախսի»...

Սակայն այս եվ դեռ բոլորը չե. «... հետևյալ մենք ընդլայնեցինք խնդիրը. մենք նույն կազմակերպության վերապահեցինք ամբողջ մանուկ բնակչության պահպանությունը. մենք մտահղացինք յեզիտուառդներին դպրոցից դուրս դարձ ապահովել գյուղի համար լուրջ ոժտով, մենք հնարավոր դատնք մինուրյն միջոցներով յուրաքանչյուր գիմնազիայում, այսինքն՝ յուրաքանչյուր գավառակում նշանակել վոչ պակաս, քան մեկական բժիշկ, անասնաբույժ, գիտնական ագրոնոմ, գիտնական այգեպետ, տեխնոլոգ ու վեցական վարպետ, (վորոնք կդաստիարակեն ամբողջ մանանձնած վայրի կուլտուրան և կրամարաքեն հասարակ ագատասխան կարիքները)... և մեր պլանի իրագործումն գնալքում այս բոլոր խնդիրներն իրենց գիտնական ու տնտեսական լուծումն են ստանում...»***: Ինչպես կհատատակվին այժմ այն չար լեզուները վորոնք ասում էին, թե նարոդնիկական հավակնոր «մենք»-ը «խորհրդավոր անծանոթն» և, մի հրյա յերկու անհերևույթ պլաթիով և այլն: Ի՞նչպիսի անվանել դրպարտություն: Այստեղ բավական կլինի մատնանշել պրն. Յուժակովի պլանը՝ առաջարկելու համար այս «մենք»-ի ամենատրոր լինելն ու «մեր» նախագծերի իրականանալի լինելը:

*** Ե՛ջ 257: Այս հատվածի նշանակալից բառմակետերը յերկու դեպքում էլ պատկանում են պրն. Յուժակովին: Մենք այստեղ չենք հանդգնի բաց թողնել և վոչ մի տող:

Թեև ընթերցողի մեջ կասկած չարթնի այս «իրականանալի լինելը» բառերի առթիվ: Գուցե ընթերցողն ասի, վոր պրն. Յուժակովն իր ստեղծագործությունն ուտոպիա անվանելով, հենց սրանով էլ վերացրել է իրականանալի լինելու խնդիրը: Այս այսպես կլիներ, յեթե, պրն. Յուժակովն ինքը վերին աստիճանի իրական վերապահություններ չաներ «ուտոպիա» բառի առթիվ, յեթե նա բազմաթիվ անգամ չընդգծեր իր ամբողջ շարադրանքի մեջ, թե իր պլանն իրականանալի յե: «Ձեզ համարձակություն ունեմ ժամանելու,— հայտարարում է նա հոդվածի հենց սկզբում,— վոր համաժողովրդական մինչնակարգ այսպիսի կրթությունն ուտոպիա յե թվում առաջին հայացքից մեզ» (201)... Եվ ինչ է հարկավոր ձեզ... «Ձեզ էլ ավելի մեծ համարձակություն ունեմ պնդելու, վոր ամբողջ բնակչության այսպիսի կրթությունը շատ ավելի իրականանալի յե քան համաժողովրդական քաղաքականական կրթությունը, վորը սակայն իրականացրել են Գերմանիան, Ֆրանսիան, Անգլիան, Միացյալ Նահանգները, և վորը Ռուսաստանի մի քանի նահանգներում էլ շատ մոտ է իրականանալուն» (201): Պրն. Յուժակովը այն աստիճան համոզված է, վոր իր պլանն իրականանալի յե (վերևում ասածներից հետո, ակնհայտ է, վոր «պլան» արտահայտությունն ավելի ճիշտ է, քան ուտոպիա ասելը), վոր այդ պլանը մշակելիս՝ նա անտես չի առնում ամենամանր «գործնական հարմարություններն» էլ՝ դիտմամբ պահելով, որինակ, յերկու գիմնազիաների՝ արական և իգական գիմնազիաների սիստեմը, հարգելով «այն կանխակալ կարծիքը, վոր կա յեվրոպական ցամաքի վրա ընդհան-

յերկու տեսի միատեղ ուսուցման», քանա ընդգծելով» որ իր պլանը «հնարավորություն ե տալիս չխոխտելու արական ու իգական գիմնազիաների արդեն սահմանված ուսումնական պլանները, ավելի զբաղմունք ե, հետևապես, նաև վարձատրություն ե տալիս դասատուների պիրսոնալին»... «Այս բոլորը խոսք կարեվոր նշանակություն ունի, յեթե ցանկանանք մեզանում փորձով չսահմանափակվել, այլ ձգտենք իրատես համաժողովրդական կրթության հասնելուն» (205—206)։ Աչքաթոհմա շատ ուսուցիչներ են յեղել, որոնք իրար հետ մրցել են իրենց ուսուցիչների զբաղմունքի բարեկազմությամբ։ Սակայն դժվար թե նրանց մեջ գտնվի թեկուզ մեկը, որ այնքան ուշադիր լինի «սահմանված ուսումնական պլանների» նկատմամբ ու դասատուների պիրսոնալի վարձատրության վերաբերմամբ։ Մենք համոզված ենք, որ ապագա սերունդը դեռ յերկար ժամանակ կմատնանշի պրն. Յուժակովին, իբրև խոսքով գործնական ու իսկական պրակտիկ «ուտոպիստի»։

Ասենք և, որ հեղինակի այսպիսի խոստումներից դեպքում նրա համաժողովրդական կրթության պլանը ամենից ուշագիր քննության և արժանի։

III

Սկզբունքը, որից ժելեում ե պ. Յուժակովին, այն ե, որ գիմնազիան միևնույն ժամանակ պետք է լինի նաև յերկրագործական տնտեսություն, պետք է իր աշակերտների ամառային աշխատանքով ապահովի իր անփական գոյությունը։ Այս և նրա պլանի հիմնական միտքը։ «Դժվար թե կարելի յե կասկածել, որ

այս միտքն ուղիղ ե» (237),— կարծում ե պ. Յուժակովը։ Յեվ մենք հոժարակամ ենք նրա հետ, որ այսպես իրոք կա մի ուղիղ միտք, որ միայն չի կարելի անպայման խնամել «գիմնազիաների» հաշվին հետ, մո՛չ ել աշակերտների աշխատանքով գիմնազիաների «ծախսերը հանելու» հնարավորության հետ։ Այս ուղիղ միտքն այն ե, որ չի կարելի ապագա հասարակության մի իգնալ պատկերացնել՝ առանց շոշափելու ուսուցումը յերիտասարդ սերնդի արտադրողական աշխատանքի հետ։ Վոչ ուսուցումն ու կրթությունն առանց արտադրողական աշխատանքի, մո՛չ ել արտադրողական աշխատանքն առանց զուգահեռ ուսուցման ու կրթության, չկին կարող դրվել այն բարձրության վրա, որ պահանջում են տեխնիկայի արդի մակարդակն ու զիտության զարգացման տեմպերը։ Այս միտքն արտահայտել են դեռ հին մեծ ուտոպիստները. արդյոք լիովին համաձայն են նաև սոցիալիստները, վորոնք, իհարկե, հենց այս պատճառով բոլոր կրզրուներքորեն դեմ չեն կանանց ու դեռահասների արդյունաբերական աշխատանքին, այս աշխատանքը լիովին արդելելու փորձերը համարում են հետադիմական և պնդում են միայն, որ նրանց արդյունաբերական աշխատանքը միանգամայն տոկոշապահիկ պայմաններում մեջ դրվի։ Ռասոր և իդեալ և պ. Յուժակովն այս կերպ արտահայտում. «Յես կամենում եյի միայն գաղափարը, միտքը տալ» (237)։ Այս գաղափարը, միտքը վատ ե արված, և մենք չենք հավանձակվում յենթադրել (քանի դեռ հակառակը չի ապացուցված), որ պ. Յուժակովը կարող եր ծանոթ չլինել հիշյալ գաղափարին «Русское Богатство»-ի

աշխատակիցը կամեցել է ասել և ավել և այս մարքի իռեալացումն միանգամայն ինքնուրույն մի պատճ։ Միայն այս տեսակետից պետք է նրան ինքնատիպություն համարել, սակայն այստեղ արդեն նրա ինքնատիպությունը հատնում է... հերքելեցյան այուններին։

Ակներև է, որ հանրային արտադրողական աշխատանքը հանրային ուսուցման հետ շաղկապելու համար անհրաժեշտ է բոլորի վրա պարտականություն դնել, որ ժամանակին արտադրողական աշխատանքին։ Թվում է նր, որ այս ինքնըստինքյան պարզ է։ Սակայն քանից դուրս է գալիս, որ վոչ։ Մեր «նահապետներին» այս խնդիրը լուծում է այնպես, որ ֆիզիկական աշխատանքի պարտականությունը պետք է սահմանվի իբրև ընդհանուր սկզբունք, սակայն վոչ բոլորի համար ամենուրեք, այլ միայն վոչ ուսնիարների համար։

Թերևս ընթերցողը ժամանի, որ մենք կատակ ենք անում։ Ասենք վկա, վո՛չ։

«Ունևոր մարդկանց համար, որոնք պատրաստ են կրթության լուսատար դերը փաղաղ վճարելու, գուտ քաղաքային պետական հաստատությունները կարող էին պահպանել իրենց այժմյան տիպը» (229)։ 231-րդ երեսում «ունևորներին» ընդհանրապես ուղղակի մացրած են «բնակչության» այն «կատեգորիաներին» թվի մեջ, որոնք չեն հեռանում «տիպական պետական հաստատություններում» տրվող պարտադիր կրթությունից։ Հետևաբար, մենք նախորդների ստիպով պարտադիր արտադրողական աշխատանքը վո՛չ թե պատժան է ընդհանրական ու բազմակողմանի մարդկային զարգացման, այլ պարզապես մի վճար է, որ տրվում է պետության ստացած ուսուցման համար։ Հենց ճիշտ այսպես։ Իր հոդվածի հենց սկզբում պրն. Ժուժակովը քննում է ձմեռային բանվորների խնդիրը, որոնք անհրաժեշտ են ֆիզիկական գիմնազիայի հատար։ Նրան ամենից ավելի «տրամաբանական» է թվում գիմնազիան ձմեռային բանվորներով ապահովելու այսպիսի կերպանակը։ Մարդին դասարանների աշակերտները չեն աշխատում և, հետևաբար, ձրի չեն պահվում և սովորում առանց վոչինչ վճարելու այն ծախսերի համար, որ անում է գիմնազիան։ «Ինչ կեցե այս այսպես է, ապա աշակերտի ուղղակի պարտականությունը չի արդյոք այս ծախսերն իր աշխատանքով ծածկել դասընթացն ավարտելուց հետո։ Այս պարտականությունը, որ ուշագրությամբ կշռադատված և հատուկ սահմանված կլինի այն բոլորի համար, սմիթ չեն կարող վճարել ուսման արժեքը, գիմնազիական անուսումնությունը կդնահատի ձմեռային բանվորների անհրաժեշտ քանակ և ամառային բանվորների լրացուցիչ կազմ... Թերևս այս շատ պարզ, դյուրըմբռնելի ու լիովին անփեհեի է» (205, ընդգծումը մերն է)։ Առաջին, ինչպես, եվ ինչը կարող է «պարզ» լինել արանից։ Փող ունես, ուրիմն վճարիր, իսկ կեցե փող չունես, ուրեմն աշխատիր—ահեն մի խանութպան հիասանայնի, որ այս վերին աստիճանի «ուսումնասիրված է։ Ցեղ, քացի սրանից՝ ինչ լրելևի հնարավոր գործնական և այլ։ Միայն... եվ ինչի համար և «տուտուզիան» այստեղ։ Ցեղ ինչու է պրն. Ժուժակովը նման պլաններով ապականում այն մեծ հիմնական սխալը, որ նա կատենում իր իր ուտոպիայի հիմքը գտնելու։

Պրն. Ժուժակովի ամբողջ պլանի հիմքը չքավոր աշակերտների աշխատանքի ձևով տրվող հատուցում-

նների են։ Ճիշտ է, նա ձեռնարկեց բանվորներ ձեռք բերելու մի ուրիշ յուղանակ—վարձումն* ու է թուլատրում, սակայն վերջինս չերկրորդ շարքն է յուր մղում։ Իսկ աշխատանքի ձևով տրվող հատուցումները պարտադիր են յերեք տարում (հարկ յեղած դեպքում հատ չորս տարում) այն բոլորի համար, որոնք պինդ որակական ծառայության մեջ չեն մնում, այսինքն՝ աշակերտների 2/3-ի ու բոլոր աղջիկների համար։ «Միայն այս սխեմեն է,—ուղղակի հայտարարում է պրն. Ցուժակովը,— որ բանալի յե տալիս լուծելու հասարակական կրթության, և այն էլ մի՛ քիչ սկզբնական, այլ մինչնախորդ կրթության խնդիրները» (207-8)։ «Փոքրաթիվ կոնտինգենտը մշտական բանվորների, որոնք բոլորովին մնում են գիմնազիայում և հաղորդակից են լինում (!?) նրան, լրացնում է գիմնազիական անտեսության այս բանվորական ուժերը։ Սրանք են մեր չերկրագործական գիմնազիայի հնարավոր ու ամենևին վոչ ուտոպիստական բանվորական ուժերը» (208)։ Դե հասկանալի յե, որ հենց սրանք էլ անում են նաև մյուս աշխատանքները—քիչ աշխատանքներ կան անտեսության մեջ։

*«Գիմնազիական անտեսությունը, որ դեկավարելու յե վարձառու ու զինակոչի անհատները յեվ ուժված է լինելու բոլոր կատարելագործություններով յեվ ունենալու յե հնարավոր ու կրթված բանվորների կոնտինգենտ, պետք է հատուկ ուսումնարան լինի յեվ պետք է արդարացնի բանվորների անհրաժեշտ կոնտինգենտի վարձումը, որոնցից միքանի վաստակավորները (sic) կարող են մասնակից լինել հատուկ դասընթացքներին վորոշ թվով այս կերտակի հարկ կլինեն մանավանդ հոգատարների վերաբերմամբ, որոնք ավարտած կլինեն գյուղական դասընթացը հենց նույն գիմնազիայում» (304)։

«Քոնտարների ու լվացարարների պահող լրացուցիչ պետություն, այլև դործավարներ կարող են ընտրվել գիմնազիան ավարտած յեռամյա բանվորների թվից» (209)։ Գիմնազիային հարկավոր կլինեն վարպետներ ել—դերձակներ, կոշիկարներ, հյուսներ և այլն։ Իհարկե, կարելի կլինի «սրանց պահպանելու յեռամյա աշխատանքի ձևով տրվող հատուցումներ կատարողներից» (210)։

Իսկ ինչ պետք ատանան իրենց աշխատանքի համար այս մշակները (կամ չերկրագործական գիմնազիստները. ճիշտն ասած, չգիտեմ՝ ինչ անուն տալ սրանց)։ Նրանք ատանալու չեն ամեն ինչ, որ անհրաժեշտ է կյանքի համար, «առատ ու համեղ անուդ»։ Պրն. Ցուժակովը ճշտորեն հաշվում է այս բոլորը՝ սահմանելով այն արդյունքների նորմաները, «որոնք սովորաբար տրվում են գյուղական բանվորին»։ Ճիշտ է, նա «չի՛ չհիմնարկում, թե գիմնազիան կերակրելու յե այս չեղանակով» (210), սակայն, այնուամենայնիվ, պահում է այս նորմաները, որովհետև չի՛ որ գիմնազիաները պետք իրենց հոգից կհավաքեն կարտոֆիլ, սիսեռ, վոսպ, իրենց համար կանեփ ու արևածաղիկ կցանեն՝ ձեթ ատանալու համար, այնուհետև ուտելս որները կատանան կեսական փուլետ մինու 2-ական բաժակ կաթ։ Մի՛ կարծեք, ընթերցող, որ պրն. Ցուժակովը միայն թերևակի չե շոշափել այս, միայն բրինակի համար է հաշվել սրանք։ Վոչ, նա ամեն ինչ հաշվել է մանրամասնորեն—քե մեկ ու կերկու տարեկան հորթերի քիվը, քե հիվանդների պահպանությունն ու քե թռչունների կեր ու կուտ։ Նա չի մոռացել վոչ խոհանոցի լվացքաջուրը, վոչ մոր-

Քանի փորոտիքը, վիշ եվ բանջարեղենների կճեպը (212)։ Վիշ մի բան ժառանգ չի արել։ Այնուհետև գիմնազիայում հագուստն ու ժառանգաձոը կարելի չի պատրաստել սեփական միջոցներով։ «Սակայն հագնելու, անկողնի ու սեղանասայն սպիտակեղենի, այլև ամառային հագուստի համար պետք է ինարկե դնել բամբակեղեն կտոր, ձմեռային հագուստի համար ապրելի պինդ կտոր և ձմեռային վերնահագուստի համար մորթի, թեկուզ գոչխարի մորթի։ Ինաբկե, ժանկավարժներն ու ծառայողներն իրենց ընտանիքներով իրենք պետք է իրենց ապահովեն նյութերեններով, որոնք կարելի չի թույլ տալ, որ օգտվեն արհեստանոցներից։ Իսկ բուն սովորողների ու չեռաժայ բանվորների համար կարելի չի՝ առանց ժլատության ասելու՝ այս ծախսը սահմանել տարին 50 ռուբլի կամ մոտ 60,000 ռուբլի ամբողջ հիմնարկության համար տարեկան։

Մենք ուղղակի սկսում ենք դժայլվել մեր նպատակի գործնական լինելու վրա։ Ցերեսակացնե՛ք միայն «մենք», «հասարակություն» աշխատանքի այսպիսի հոյակապ կազմակերպություն ենք մտնում, ժողովրդին ընդհանրական մի՛նչակարգ կրթություն ենք տալիս, և այս բոլորն առանց մոբևե ծախսի և այն եվ բարոյական ինչպիսի վիճակների նվաճումներով։ Այս ինչպիսի գեղեցիկ գաս կլինի «մեր» այժմյան դյուղական բանվորներին, որոնք իրենց ստիպողությամբ, հանդգնությամբ ու վայրենաբարությամբ չեն հասնում աբեկան 61 ռուբլուց պակաս վարձով աշխատել, ապրուստը անասնատրոջից ստանալով*,

* Հողագործության ու դյուղական արդյունաբերության դեպարտամենտի ամյակների համաձայն, դյուղական բանվորի տարեկան միջին աշխատավարձը Եվրոպական Ռուսաստանում հասնում է 61 ռ. 29 կոպ. (1881—1891 տասնամյակի ընթացքում), և ապրուստը—40 ռուբլի։

ինչպիսի գաս կլինի նրանց, երբ նրանք տեսնեն, թե ինչպես դիմնազիայում կրթված մշակներն աշխատելու չեն տարեկան 50 ռուբլուց պակաս լինել, որ նույնիսկ ինքը, պարզունակ եվ կճամասնացնի ապրի պետք։ Յուրաքանչյուր հետ, որ նրա ալյանի թեզբեսական հիմունքներն անչափ դյուրըմբռնելի չեն։

IV

Իսկ ինչպես պետք է կազմակերպվեն դիմնազիաների անտեսությունը կառավարելու գործը։ Ինչպես արդեն տեսել ենք, տնտեսությունը լինելու չի բաուն՝ մասամբ բնական, մասամբ դրամական։ Հասկանալի չի, որ պետք։ Յուրաքանչյուր շատ մանրամասն ցուցումներ և տալիս այս կարևոր հարցի նկատմամբ։ 216-րդ էջում նա ճշտորեն, հողված առ հողված հաշվում է, թե յուրաքանչյուր դիմնազիային հարկավոր կլինի 160—170, 000 ռուբլի, այնպես որ բոլոր 15—20,000 դիմնազիաների համար՝ այսպես ասած—մինչև 3 միլիոն ռուբլի։ Դե՛, հասկանալի չի, երկրագործական արդյունքները ծախսելու չեն և փոխարինը փող են բաժանելու։ Մեր հեղինակն այսպես նախատեսել է, որ ընդ ամին ուշադրության է առնում արդի սոցիալ-կապիտալիստական տնտեսության ընդհանուր պայմանները. «այն դիմնազիաները, որոնք գտնվում են քաղաքին մոտ կամ երկաթուղային կայարաններին կից, այն գծերի վրա, որոնք խոշոր կենտրոններից հեռու չեն, պետք է բոլորովին այլ տիպ

ընդունեն։ Այստեղ բանջարաբուծությունը, այգեգործությունը, կաթնատնտեսությունը և արհեստները լիովին կարող են փոխարինել զուտ դաշտային զբաղմունքներին» (228)։ Նշանակում է, առանց կատակի, կարգին առևտուր և լինելու մասին է զրուցվելու առավարոյ, հեղինակը չի հայտնում. պետք է ենթադրել, որ գիմնազիաների մանկավարժական խորհուրդները դառնալու են մասամբ առևտրական խորհուրդներ ել։ Թեև կազմածափոխները ցանկային իմանալ, թե ինչպես պիտի անեն գիմնազիաների անանկությանը դնպքում և կկարողանան արդյոք նրանք ընդհանրապես մարել առևտրի գործը։ Սակայն, հասկանալի չե, այս կլիներ անհիմն խնդրանք. լեթե այժմ անկիրթ վաճառականներն առևտուր են անում, ապա մի՞թե կարելի չե հաջողության վրա կասկածել, երբ այս գործն անեն մեր ինտելլիգենտ հասարակության ներդասյալ ուղիչները։

Բնական է, անտեսության համար գիմնազիաներին կհոգ հարկավոր կլինեք Գրն. Ցուժակովը գրում է «կարծում եմ.., որ լեթե վիճակված է, որ այս միտքը գործնականում փորձվի, ապա այսպիսի առաջին լերկրագործական գիմնազիաները փորձի համար պետք է 6-ից մինչև 7.000 դեսիատին հողաբաժին առանան» (228)։ 100 միլիոն բնակչությանը—20.000 գիմնազիաներին—հարկավոր կլիներ մոտ 100 միլիոն դեսիատին, սակայն չե՞ որ չպետք է մոռանալ, որ լերկրագործական աշխատանքով զբաղվում են 80 միլիոնը միայն։ «Սրանց լեներկանները միայն պետք է անցնեն լերկրագործական գիմնազիաներով»։ Իսկ հետո, մոտ 8 միլիոն ել պետք է դուրս գցել բնակչու-

յան դասական կատեգորիաների հաշվին*,—մնում է 72 միլիոն։ Սրանց համար հարկավոր է միայն 60—72 միլիոն դեսիատին։ «Ա՛յս ել լնարկե, շատ է» (231), ասկայն պրն. Ցուժակովը չի շփոթվում։ Չե՞ որ պետությունը նույնպես շատ հող ունի, միայն բոլորովին անհարմար դասավորության մեջ ընկած նրանք։ «Այսպես, Հյուսիսային Պոլեսիեյում կա 127.6 միլիոն դեսիատին։ Ցնե այստեղ, հավանորեն, դժվար չեր լինի մեր լերկրագործական գիմնազիաները ձգի ապահովել հողով, մանավանդ լեթե, որտեղ հարկավոր է, յուրացնենք մասնավոր ու նույնիսկ գյուղացիական հողերը պետական հողերի հետ փոխանակելու սիստեմի այն նպատակով, որ մասնավոր ու գյուղացիական հողերը տանք գպրոցներին։ Նույնպիսի լավ գրություն ունի և գործը» .. հարավ-արևելքում (231)։ Չե՞...

«լավ, ուրեմն նրանց ձեռք և ուղարկել Արխանգելսկի նահանգը։ Շինշո է, մինչև այժմ այս նահանգը ծաուսել և իրրև աքսորավայր, և պետական հողերն այնտեղ վիճելարի մեծամասնության նույնիսկ «կար-

---

* Ահա լիակատար ցանկը այս բախտավոր կատեգորիաների, որոնք ազատվում են լերկրագործական գիմնազիաներից. «ունևորները, նրանք, որոնց պետք է ուղղի, մահմեդական աղքինները, մանր ազգությունների պատկանողները, մշևանդ հերձվածողները, կուլրները, խուլ ու համրերը, ապուշները, խեղաթյուրները, խրոնիկական հիվանդները, վարակիչ հիվանդները, հանցագործները» (231)։ Ցերը մենք կարդացինք այս ցանկը, մեր սիրտը ճմլվեց ցավագին. աեր աստված,— մտածեցինք մենք,—կհաջողվի արդյոք մեր մերձավորներին ազատվածների քվի մեջ մտցնել...—Առաջին կատեգորիայով,—քեռիս գիմնանոները ջրավահանցնենք Դե, կանացի սեռը գեռ մի կերպ կարելի լինի թեթևով խորամանկությամբ մանկավարժական աղքինների քվի մեջ մըտ-

պի չեն բերված»,— սակայն այս ոչինչ չի նշանակում. հենց վոր գիմնազիաներին ու սրանց լուսավորված դասատուներին ուղարկին այնտեղ, նրանք այս բոլոր անտառները կկտրեն, հողը կժաքրեն և կուլտուրա կպատավաստեն: Իսկ կենտրոնական մարզում կարելի չե հոգի գնում կազմակերպել. չե վոր 80 միլիոն գնահատիչից ավելի չի հարկավոր: Պետք և «յերաշխավորված օբլիգացիաներ» բաց թողնել, իսկ սրանց հավատ արվելիք ճանապարհները, ինքնըստինքյան հասկանալի չե, պետք և «ճանապարհել այն գիմնազիաներին, վորոնք ձրի հաղարաժին են ստացել» (232), ու պրծավ, գնաց: Պրն. Ցուժակովը հավատացնում է, վոր կարիք չկա վախենալու «ֆինանսական գործառնության վիճակի լինելուց: Այս գործառնությունն անհեթեթություն և ուտոպիա չե» (232): «Բյուջես» այս կլինի «գերազանցորեն ապահովված հիպոթեկա», ել վինց ապահովված չի լինի: Միայն, մի անգամ ել ասենք, վոր ել ինչ բան ունեի այստեղ «ուտոպիան», և մի՞թե պրն. Ցուժակովը լրջորեն մեր գյուղացիներին աջդեն այնքան տրտված ու անպաշտպան և հավատում, վոր կարծում է, թե նրանց հավատացնելը կարելի չե ստանալ այսպիսի գլուխ հավար: Բարեհաճեցեք թե հողը գլուխից ազատելու վճարումներ կատարել, թե «սկզբնական սարքավորման, վոխադրության վճարումները» տալ, թե ամբողջ գիմնազիան պահել բարեհաճեցեք և բոլոր դասատուների ռոճիկը վճարեցեք, իսկ հետո, իբրև լրացուցիչ այս բոլորի, համեցեք այս ամենի համար (այսինքն՝ նրա համար, վոր դասատուներին վճարովի են վարձել) յերեքհարկան տարի աշխատել իբր հատուցումն: Ա.դրյոք չե՞վ ստանց արդեն յուղարի չի՞ լինիլ սրան. լուսավորված նարոդնիկ, արդյոք նորից կարդալով 1897 թվին ձեր ստեղծագործությունը, վոր լույս և տեսել «Русское Богатство» հանդեսում 1895 թվին, մտածել եք դուք, թե ձեզ ձեր և հասցնում զանազան ֆինանսական գործառնությունների ու վերկանքների այն սերը, վոր հատուկ և բոլոր նարոդնիկներին:

Մտաբերեցեք, ընթերցող, վոր խոստացված եր համաժողովրդական կրթություն «առանց պետության, դպրոցների ու ժողովրդի կողմից անելիք վորևե ծախսի»: Ցեվ մեր հանճարեղ ֆինանսիստն իսկապես վճռի ու ռուբլի չի պահանջում վճռ պետությունից, վճռ ել դպրոցներից: Իսկ «ժողովրդից»: Կամ, ավելի ճիշտ ասած, չվավոր գյուղացիների՞ց**: Սրանց փողով թե հողն և գնվում, թե գիմնազիաներն են սարքավորվում (վորովհետև գյուղացիք են վճարում սրա հավար գործադրված կապիտալների տոկոսներն ու շինե-

ցնել, թեկ արական սեռն ինչպես անենը: Միակ հույսը չեզրույց կատերբիան եր ինչպես հայտնի չե, պրն. Ցուժակովի ամուսնությունն աշխատակիցը, պրն. Միխայլովսկին, Գ. Բ. Ցարուզինին արդեն այլաղիների մեջ և հաշվել պարզապես: Քնրվիս հենց նույն ինքն մեզ բոլորիս բարեհաճի գցել Քեզքուզ «համր ազգությունների» քվի մեջ, վորպեսզի մեր հարստահարներն ազատվեն յերիտասարդական գիմնազիաներից:

* Եչ 216, յուրաքանչյուր գիմնազիային 10.000 ռուբլի:

** Վորովհետև չե՞ վոր ունեվորները դուրս են հանվում ցանկից: Պրն. Ցուժակովն ինքն ել կասկածում է, վոր «գյուղատնտեսական բնակչության միջից ել մի վորոշ տոկոսը կդերադասի իր յերեխաների քաղաքային միջնակարգ վճարովի դպրոցները տալ» (250): Դեռ չգերազատվ:

ցուժները), հենց նրանք են վճարում նաև գասատուներին և ամբողջ դիմնադիան պահում: Նիվ դեռ ազխատանքի ձևով հատուցումներն էլ: Իսկ ինչքի համար:—Նրա համար,—պատասխանում է անգոր ֆինանսիստը,—որ ստորին դասարաններում դիմնազիստներն իրենց կրթության սև ապրուստի համար չեն վճարել (204): Սակայն, նախ՝ վիչ-քանվարական տարիքի շարքում գրված են «նախապատրաստական» և առաջին կրկու դիմնազիական դասարանները» միայն (206), իսկ այնուհետև արդեն գալիս են կիսարանվորները: Իսկ կրկրորդ՝ չե՞ որ այս կրևխատներին հենց նրանց մեծ կեղրայրներն են պահում, նրանք են նաև դասատուներին վճարում փոքրերի ուսուցման համար: Վո՛չ, պրն. Յուժակով, վիչ մեզնից այժմ, այլև Արակչեևյևի ժամանակներում էլ մեզանից են անիրազործելի կլիններ այսպիսի պլանը, որովհետև այս, իրոք որ, Ճorsտաիրական «ուտոպիա» է:

Ինչ վերաբերում է դիմնազիաները կառավարելուն, ապա պ. Յուժակովը շատ քիչ տեղեկություններ է տալիս այս մասին: Ուզիզ է, նա դասատուներին ճշտությամբ թվել է և նրանց բոլորին նշանակել է «համեմատաբար վիչ բարձր» ռոճիկ (որովհետև նրանք ստանում են պատրաստի բնակարան, կերակուրի ապրուստը, «հագուստեղենի ծախսերի կեսը»)—դուք կարծում եք թերևս տարեկան 50-ական ռուբլի: Վիչ, մերիչ ավելի շատ. «տեսչին, տնօրենին ու գլխավոր ապրոնոմին՝ 2400-ական ռուբլի, վիրատեսչին» և այլն, նախկով ստիճանին և իշնելով կերարխիական ստիճանով մինչև 200 ռուբլի ստորին ծառայողներին (214): Ինչպես տեսնում եք, այս վատ

կարելի չեն լուսավորված հասարակության այն ներկայացուցիչների համար, ովքոնք «գերազանցել են» վճարովի բազաբային դպրոցը կրկրագործական դիմնազիայից: Ուշադրություն դարձրեք «հագուստեղենի ծախսերի» այս «կևսի վրա» վորով ապահովված են պարոնայք դասատուները: Մեր նարոդնիկի պլանը համաձայն՝ նրանք պետք է ոտվիճն արհեստանոցներից (ինչպես արդեն մենք տեսել ենք), այնինքն՝ պետք է իրենց հագուստը կարել ու կարկատել ստանձնազիաներին»: Ճշմարիտ չե՞ արդյոք, որ պ. Յուժակովն այսքան հոգատար և... պարոնայք դասատուների վերաբերմամբ: Իդեպ, նա «գիմնազիաների» մասին էլ է հոգ տանում,—վորովհետև բարի տերը հոգում է անասունների մասին. սրանց հարկավոր է կերակրել, ջրել, տեղավորել և... և գուզավորել: Ա՛յ, հասկացեք, տեսեք:

«Յոթն ամառնաբյուններ կթուլատրվին այն յերիտասարդների մեջև, վորոնք ավարտել են գազբինացը և պետք է յերիք տարի մնան գիմնազիային կից, ... ապա գիմնազիային կից 3 տարի այսպես ապրելը շատ ավելի քիչ ծանրաբեռնող և քան գիմնազիական ծառայությունը» (207): «Յոթն ամառնաբյուններ կթուլատրվեն»: Ուրիմն կարող են և չթուլատրվել: Սակայն, մենթարգի պ. պրոգրեսիստ, չե՞ որ սրա համար հարկավոր է մի նոր օրենք, վորը ամենամոտիկի գյուղացիների քաղաքացիական իրավունքները: Սակայն կարելի՞ է արդյոք զարմանալ պ. Յուժակովի «լիզվից այսպիսի սխալ թռցնելուց» վրա, յեթե նա իր ամբողջ «ուտոպիայի» մեջ, յերբ ամենամանրամասն քննության է ենթարկում դասա-

տուների ռոճիկների, պիմնազիաների աշխատանքի ձևով կատարվող հատկացումներն ու այլ խնդիրները. նույնիսկ մի անգամ չի լսել հիշատակել, որ հանցանք չեր լինի,—համենայն դեպս դոնե «ուտոպիայի» մեջ—, որ «գիմնազիան կառավարելու և տնտեսությունը վարելու հարցերում որոշ իրավունքներ տրվելիս հենց իրենց՝ «աշակերտներին», որոնք չե՞ որ իրենք են պահում ամբողջ հիմնարկությունը և ավարտում 23-25 տարեկան. չե՞ որ սրանք մե՛չ միայն «գիմնազիստներ» են, այլև fաղաքացիներ։ Այս մանրամասնությունը բոլորովին մոռացել է մեր նորոգիչը։ Սրա փոխարեն, այ, վատ վարք ունեցող «աշակերտների» հարցը նա մշակել է ուշադիր կերպով։ «Զորրորդ տիպ (գիմնազիաների) հարկավոր կլիներ ստեղծել այն սովորողների համար, որոնք հեռացվում են սովորական գիմնազիաներից՝ վատ վարքի պատճառով։ Պարտադիր դարձնելով, որ ամբողջ յերիտասարդ սերունդն անցնի միջնակարգ կրթության դասընթացը՝ խելացի բան չեր լինի այս պարտականությունից ազատել վատ վարքի պատճառով։ Այս կարող էր դյուրակրիչ լինել բարձր դասարաններ համար և խրախուսիչ, որ վատ վարք ունեցողն (տասված վկա, հենց այսպես էլ տպված է 229-րդ էջում). վատ վարքի պատճառով հեռացրածների համար հատուկ գիմնազիաներ հիմնելն ամբողջ սիստեմի տրամաբանական լրացումը կլիներ»։ Սրանք կկոչվին «ուղղիչ գիմնազիաներ» (230)։

Ճշմարիտ, աննման չի արդյոք ռուսական ճաշակով հորինած այս «լուսավորական ուտոպիան» իր ուղղիչ գիմնազիաներով, որոնք հիմնվելու չեն այն չարա-

գործների համար, որոնք, թերևս, «հրապուրվելին»... լուսավորությունից «ազատագրվելու» հեռանկարով։

V

Ընթերցողները չեն մոռացել թերևս արդյունաբերությունը զեկավարելու մի նախագիծ, որն իրավացի կերպով բնորոշել են իբրև մերկանտիլիզմի վերածնություն, իբրև «հայրենի արդյունաբերության քուրժուա-բյուրոկրատա-սոցիալիստական կազմակերպության» նախագիծ։ Պրն. Յուժակովի «պլանը» բնութագրելու համար հարկ և լինում ե՛լ ավելի բարձր տերմին գործածել։ Հարկ և լինում այս պլանն անվանել նորատիպ-բյուրոկրատա-բուրժուա-սոցիալիստական փորձ։ Բավական անճոռնի քառահարկ տերմին է, բայց դե ի՞նչ արած։ Չե՞ որ հենց պլանն էլ անճոռնի կազմված։ Սրա փոխարեն, այս տերմինը շատ հիշ արտահայտում է պրն. Յուժակովի «ուտոպիայի» բոլոր բնորոշ գծերը։ Սկսենք քննել չորրորդ հարկից։ «Սոցիալիզմի գիտական ըմբռնման հիմնական հատկանիշներից մեկը հանրային արտադրությունը պլանաչափ կանոնավորելն է»,—իրավացի ասում և հղիանում է, որից այժմ քաղված է արինք*։ Այս հատկանիշը կա «ուտոպիա»-յում, որովհետև տասնյակ միլիոնանոց բանվորներին անտեսությունն առաջուց կազմակերպվում է մի ընդհանուր պլանով։ Ուտոպիայի բուրժուական բնույթը կասկածի տակ չի կարող լինել նախ՝ պրն. Յուժակովի պլանի հատուկ, միջնակարգ դպրոցը մնում է դասակարգային դպրոց։ Յոկ

* «Новое Слово», апрель 1897 г., Вн. оброзр.

այս լինում է այն բոլոր վարձած ֆրազներից հետո, որ պրն. Յուժակովը իր առաջին հոդվածով ժպիքել էր «ընդդեմ» դասակարգային դարոցի: Ունևորների համար՝ մեկ դարոց, չքավորների համար՝ այլ դարոց. փող ունեն՝ վճարիր ուսման համար, իսկ չեն ունենա՝ աշխատիր ուրեմն: Բայց սրանից, ինչպես մենք տեսել ենք, ունևորների համար թողնված և «այժմյան չինը», որ նակ ժողովրդական լուսավորության մի նիստեմության այժմյան միջնակարգ դարոցներում ուսման վարձը ծածկում է ծախսերի ամբողջ գումարի 28,7 % ը միայն. 40 %-ը տալիս է գանձարանը 21,8 %-ը՝ ոժանդակություններ անհատներից, հիմնարկներից ու ընկերություններից. 3 %-ը՝ կապիտալից ստացած տոկոսներ ու 6,4 %-ը՝ այլ աղբյուրներ («произв. силы», отд. XIX, էջ 35): Հետևաբար, պ. Յուժակովը այժմյանից է՛լ ավելի չե ստատիստրել միջնակարգ դարոցի դասակարգային բնույթը. նրա պլանով ունևոր մարդիկ վճարելու չեն իրենց ուսման արժեքի 28,7 % ը միայն, իսկ չքավորները՝ իրենց ուսման ամբողջ արժեքը, գումարած աշխատանքային ծառայություններն էլ վերադիր: Վատ չի՞ «նարոդ նիկական» ուսումնարան համար: Յերկրորդ՝ պլանը չեն-թագրում է, որ գիմնազիան ձանուցին բանվորներ և վարձկու—հատկապես անհող գյուղացիներից: Յերրորդ՝ թողնված է քաղաքի ու գյուղի հակադրությունը—աշխատանքի հանրային բաժանման այս հիմքը: Բանի որ պ. Յուժակովը հանրային աշխատանքի պլանաչափ կազմակերպություն է ժխտում, բանի որ նա «ուտոպիա» չի գրում՝ ուսուցումը շաղկապելով արտադրողական աշխատանքի հետ,—քաղաքի ու գյուղի այս հակադրության պահպանումը մի անհեթեթություն է, որ ցույց է տալիս, թե մեր հեղինակը գաղափար անգամ չունի այն առարկայի մասին, որ հանձն է առնում քննարկել: Այս անհեթեթության դեմ գրել են վերջ մեկն այժմյան աշակերտների «ուսուցիչները», այլ հին ուտոպիաներն էլ և նույնիսկ մեր ռուսական մեծ ուտոպիստը [23]: Պ. Յուժակովը գործ չունի գրա հետ: Զորրորդ,— և այս առանձնահատ հիմքն է, որ իրավունք է տալիս «ուտոպիան» բուրժուական անվանելու,—հանրային արտադրության պլանաչափ կազմակերպության փորձի հետ կողք-կողքի՝ տեղ է տրված և թողնված և ազատ քանքային արտադրություն էլ: Գիմնազիաներն արդյունքներ են արտադրում շուկայի համար: Հետևաբար, հանրային արտադրության դեկավարը պետք է լինեն շուկայի օրենքները, որոնց պիտի յենթարկվեն «գիմնազիաները» էլ: Պ. Յուժակովը գործ չունի դրա հետ: Յեվ վերտեղից զուր հանեցիք,—թերևս ասի նա,—որ արտադրությունը պիտի դեկավարեն շուկայի չ-որ օրենքներ: Դատարկ բան է այդ բոլորը: Արտադրությունը պիտի դեկավարեն վերջ թե շուկայի օրենքները, այլ հոգազործական գիմնազիաների պարոնայք տեսուչների կարգադրությունները: Voila tout*: Պ. Յուժակովի ուտոպիական գիմնազիաների զուտ բյուրոկրատական կազմակերպության մասին մենք արդեն խոսել ենք: Պետք է հուսալ, որ «լուսավորական ուտոպիան» ռուս ընթերցող հասարակության ոգատակար ծառայություն կմատուցի՝ ցույց տալով սրան, թե վերջան խոսն է արդի նա-

* Ահա և բոլորը: Խմբ.

դրդնիկների «դեմոկրատիզմը»։ Պ. Յուժակովի «պլանի» մեջ ճորտատիրական գիծ են հանդիսանում այն աշխատանքի ձևով կատարվող հատուցումները, որ կատարում են չքավորները ուսման վոխարեն։ Յեթե մի հետևողական բուրժուա գրեր նման նախագիծ, ապա նրա նախագծի մեջ չեյին լինի վեր առաջին ու վեր եվ յերկրորդ հարկը, և նախագիծն անչափ ավելի քարձր ու անչափ ավելի ոգտակար կլիներ քան նման նարոդնիկական ուտոպիան։ Աշխատանքի ձևով կատարվող հատուցումները ճորտատիրական կարգի տնտեսական եությունն են։ Կապիտալիստական հասարակարգում չքավոր մարդը պետք և վաճառի իր քանվորական ուժը, վորպեսզի կենսամիջոցներ գնի։ Ճորտատիրական հասարակակարգում չքավորը պետք և աշխատանքի ձևով կատարվող հատուցումներ անի այն կենսամիջոցների փոխարեն, վոր նա ստացել և կալվածատերից։ Աշխատանքի ձևով կատարվող հատուցումները (կոռը) անհրաժեշտաբար պահանջում են, վոր կռռվորը հարկադրանքով աշխատի, անիրավահավասար լինի, պահանջում են այն, վոր «կապիտալի» հղինական անվանել և «auseroekonomischer Zwang» (III, 2,234)**։ Ուստի և Ռուսաստանում, վորչափով պահպանվել են կռռային աշխատանքները, սրանց անհրաժեշտ լրացում են հանդիսանում դյուղացու քաղաքացիական անիրավահավասարությունը, հողին ամրացնելը, մարմնական պատիժները, ուրիշի մոտ աշխատել ստիպելու իրավունքը։ Պ. Յուժակովը չի ըմբռնում կռռային աշխատանքների ու անիրավահավասարության մեջև յեղած այս կապը, սակայն «գործնական» մարդու հոտառությունը թելադրել է նրան, վոր վատ չեր լինի, յեթե գիմնազիստների կռռային աշխատանքների հետ մեկտեղ՝ ուղղիչ գիմնազիստներ հիմնվեյին նրանց համար, վորոնք կհանդղնեյին խուսափել լուսավորությունից, վոր մեծահասակ գիմնազիստ բանվորները պետք է մնան յերեխա աշակերտների վիճակում։

Յես հարց է ծագում, թե մեր ուտոպիստի ինչքն են պետք յեղել իր ստեղծագործության առաջին յերեք հարկերը։ Կթողներ մենակ չորքորդ հարկը, և այն ժամանակ վեր վոր չեր կարող վեր մի բան առարկել, վորովհետև մարդն ինքը գլխից ուղղակի ասել է, վոր «ուտոպիա» յե գրում։ Սակայն հենց այստեղ է ահա, վոր նա kleinbürger-ական եությունը պրչ և խաղացրել։ Մի կողմից՝ «ուտոպիան» էլ լավ բան է, իսկ մյուս կողմից՝ պարոն ինտելիգենցիայի գաստավական հոնորարներն էլ վատ բան չեն։ Մի կողմից՝ ուսում «առանց ժողովրդի կողմից վորևե ծախս անելու», իսկ մյուս կողմից՝ չե, ախպերացու, տոկոսիկներն ու շինչգումն ամբողջովին վճարիր, հետո, մի քիչ էլ կոռ քաշիր յերեք տարի։ Մի կողմից՝ փքուն ճառաբանություններ դասակարգային բաժանման վտանգավոր ու վնասակար լինելու մասին, իսկ մյուս կողմից՝ գուտ դասակարգային «ուտոպիա»։ Հենց ու նորի մեջև կատարվող այս հավիտենական տատանումները, իր սեփական գլխից վեր ցատկելու, այսինքն՝ բոլոր դասակարգերից բարձր կանգնելու այս կուրյող հավակնություններն են հենց կազմում ամեն մի kleinbürger-ական աշխարհայեցողության եությունը։

** Արտատնտեսական հարկադրանք։ Խմբ.

«ՁԱԽՈՒՔՅԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՀԻՎԱՆԴՈՒՔՅՈՒՆԸ ԿՈՄՈՒՆԻԶՄՈՒՄ» ՀՈԴՎԱԾԻՑ

Կապիտալիզմն անխուսափելի կերպով սոցիալիզմին ժառանգություն է թողնում մի կողմից՝ հին, դարերով ձևավորված պրոֆեսիոնալ և արհեստավորական տարբերություններ բանվորների մեջ, մյուս կողմից՝ այնպիսի պրոֆմիություններ, որոնք միայն չափազանց դանդաղ, յերկար տարիների ընթացքում կարող են զարգանալ և կզարգանան ու կդառնան ավելի լայն, պակաս չափով ցեխային, արտադրական միություններ, (որոնք ընդգրկում են ամբողջ արտադրություններ, այլ ոչ միայն ցեխեր, արհեստներ, պրոֆեսիաներ), և ապա՝ այդ արտադրական միությունների միջոցով կանցնեն մարդկանց մեջ աշխատանքի բաժանումը վերացնելուն, դաստիարակելու, ուսուցանելու ու պատրաստելու համակողմանի զարգացած և համակողմանի պատրաստված մարդիկ, որոնք կարող են ամեն բան անել։

1920 թ. ապրիլ—մայիս

ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԻ ՄԱՍԻՆ

1. Ներկա մոմենտում, ՌՍՖՍՀ ռազմական հաղթությունների և առհասարակ նրա միջազգային դրության առնչությամբ, արտադրական պրոպագանդը պետք է նորից առաջին պլանը քաշվի, ուժեղացվի և կազմակերպչորեն ամրացվի։

2. «Известия» և «Правда» դեկավար լրագրերն առաջին հերթին պետք է՝ ա) կրճատեն քաղաքականության հատկացվող տեղը, ուժացնեն արտադրական պրոպագանդի բաժինը. բ) ազդեն կուսակցության և խորհրդային հիմնարկների վրա՝ արտադրական պրոպագանդին ավելի ուժ տալու իմաստով. 3) սիստեմատիկ կերպով աշխատեն, արտադրական պրոպագանդի գործը կազմակերպել հատկապես մասնագիտական մասշտաբով, մշակեն լայն միջոցառումներ նրա զարգացման, բարելավման և հատկապես նրա իրական, գործնականում իրականացվող հաջողությունները ստուգելու համար։

3. Նույն ձևով պետք է սիստեմավորվի, ընդարձակվի ու զարգացվի բանվորական և գյուղացիական մասսաների միջից ընդունակ մարդկանց պիշնիր ու դյուտարարներ առաջ քաշելու գործը։

4. Վողջ ՌՍՖՍՀ-ում արտադրական պրոպագանդը պետք է կենտրոնացվի մի մարմնի դեկավարության տակ՝ ուժեր անտեսելու և աշխատանքն ավելի ճիշտ ուղղությամբ տանելու նպատակով։ Դրա հետ միաժամանակ բացարձակապես անհրաժեշտ է ամենալայն ինքնագործունեություն՝ տեղական և պրոֆեսիոնալ։ Ցուրաքանչյուր նշանակալից հաջողության սիստեմատիկ, կանոնավոր կազմակերպված մարքսատրություն, նատուրալ պրեմիաներ և այլն, հաջողությունների անտեսում և կոմպետենտ ստուգում։

5. Արտադրական պրոպագանդի միասնական դեկավար օրգանը պետք է լինի հանրամատչելի, 1/2–1 միլիոն տիրաժ ունեցող մասսայական լրագրի խմբագրություն։

Այդպիսի լրագիր «Беднота»-ն պիտի դառնա։

Այդ տիպի ալդյունարարական և գյուղատնտեսական լրագրերի բաժանումը վնասակար է, որովհետև

սոցիալիզմի նպատակն է մոտեցնել ու միացնել արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունը։

Իսկ գործնականում արդյունաբերական պրոլետարիատի դեկավար դերը և՛ քաղաքում, և՛ գյուղում, և՛ մասնավորապես հողագործության ուրբանիզացիայի, վողջ յերկրի էլեկտրիֆիկացիայի գործում—պահանջում է հենց միասնական արտադրական լրագիրը (և արտադրական պրոպագանդի միասնական դեկավարություն) և՛ քանվորների, և՛ գյուղացիների համար։

6. Դեկավարող կոլեգիան պետք է բաղկացած լինի 5 հոգուց. 1) Պրոֆմիությունների Համամիութենական Կենտրոնական Խորհրդից, 2) Ժողտնտերխորհրդից, 3) Հողժողկոմատից, 4) Բաղլուսպլեվարից, 5) Ռկկկ-ից (կամ պատասխանատու խմբագիր)։ Կոլեգիան և լրագիրը պետք է լինեն պրոֆմիությունների Կենտխորհրդին կից (դուրս մի հոգի յել ավելացվի Արհլուս դլխավարչությունից)։

7. Արտադրական լրագիրը պետք է լինի պոպուլյար՝ մինիմումավոր մասսաներին մատչելի լինելու իմաստով, քայց վոչ մի դեպքում պարզեցումը դեհնկացման չպետի հասցնի։ Չպետք է իջնի անզարգացած ընթերցողի մակարդակին, այլ անշեղորեն,—չափազանց գուշակավոր աստիճանականությամբ,— պետք է բարձրացնի այդ ընթերցողի զարգացումը։ Քաղաքականությանը հատկացնել փոքր, օրինակ՝ 1/4 տեղ։ Գլխավոր տեղը հատկացնել միասնական տնտեսական պլանին, աշխատանքի ֆրոնտին, արտադրական պրոպագանդին, քանվորներին ու գյուղացիներին կառավարել սոցրեցնելուն, խորհրդային հիմնարկների ու տնտեսությունների օրենքների ու միջոցառումների իրական

կատարման ստուգմանը, մասսայական—ընթերցողի հետ լայն և կանոնավոր մտքի փոխանակելուն։

8. Լրագրում տպագրվող լրագրին ուղարկվող, ինչպես և այլ մատերիալները պետք է բրոշյուրներով և թերթիկներով սիստեմատիկաբար վերահրատարակվեն, վորպեսզի դրանցով պարբերաբար պարատիր կերպով մատակարարվեն գրադարանները, ապա բոլոր գործարանները և տվյալ արտադրության ձեռնարկությունները (բրոշյուրները և թերթիկները մատերիալը պետք է սիստեմավորեն ըստ արտադրության։ Գրադրքերի և արտասահմանյան տեխնիկայի տեսությունների հետ միասին այդ մատերիալը պետք է ծառայի պրոֆեսիոնալ-տեխնիկական և պոլիտեխնիկական կրթության տարածելու համար։

Մասնավորապես՝ լրագրերի, ինչպես նաև արտադրական բրոշյուրների և թերթիկների ավելի կանոնավոր բաշխումը ՌՍՖՍՀ գրադարաններին՝ պետք է հատուկ ուշադրության առարկա դառնա։

9. Անհրաժեշտ է ինժեներներին, գյուղատնտեսներին, ուսուցիչներին, ապա վորոշ վորակավորում ունեցող խորհրդային ծառայողներին ներգրավել արտադրական պրոպագանդին մասնակցելու գործի մեջ (անդրագիտության վերացման հետ կապված)։

Դասախոսությունների, գրույցների, հաշվետվությունների և այլն կազմակերպում։

Գարատրել բոլոր կարող ուժերին՝ բնակչության ծանոթացնել էլեկտրիֆիկացիային, թեյլորիզացիային (աշխատանքի ռացիոնալիզացիա. կազմ.) և այլն։

10. Արտադրական պրոպագանդի համար ֆիլմերի ավելի լայն և սիստեմատիկ ոգտագործում։ Միասեղ

աշխատանք կինոթատրոնի հետ: Խորհրդային պատկա-
կա (գրամաֆոն): Ակումբներում, խրճիթ ընթերցա-
րաններում, փողոցներում և այլն դիպրամաների և
կարտոգրաֆների ցուցադրում: Դործարանների, աբ-
հետանոցների, տեխնիկական դպրոցների մոտ փակ-
ցնել ափիշներ և պլակատներ:

11. Աշխոդկոմատի և այլ հիմնարկների հետ միա-
սին կազմակերպել արտադրական տեսչություն: Նրա,
ինչպես և հրահանգիչների, հրահանգչական գնացքնե-
րի, շոգենավերի և այլն աշխատանքները համաձայ-
նեցնել արտադրական պրոպագանդի աշխատանքի
հետ:

12. Որինակելի ձեռնարկությունների առանձնա-
նում, այդ ձեռնարկություններին լայն ակնկալ: Ար-
դյունաբերական աշխատանքի արտադրականության փորձ
ունեցող բանվորների կազմակերպում հատուկ արհես-
տանոցներում կամ ոչ այնտեղում՝ տուն բջիջներում և
այլն: Դրանց ազատագործել հետամնացներին սովորց-
նելու, պրոֆտեխնիկական և պոլիտեխնիկական կըր-
թություն տարածելու համար և այլն:

18/IX 20 թ. (Ծերկերի ժողովածվի 2-րդ հատորից):

* * *

VI

«Աշխատանքի դպրոցի գաղափարի մեջ մուտ են գոր-
ծել մանր-բուրժուական, տոլստոյական գաղափարներ՝
հակառակ մեզ»... (ընդգծումները Լենինի են):

Նույն տեղում, միքիչ հետո Լենինը նշանակում է.
«Կապը արտադրողական աշխատանքի հետ»... հետո
ավելացնում է փակագծի մեջ «և՛ մանր բուրժուական
արհեստագիտական գպրոցից». նույն նշանակումները

մեջ Լենինը գրում է. պոլիտեխնիկական սկզբունքը
«չի պահանջում ամեն բան սովորեցնել. այլ պահան-
ջում է սովորեցնել ժամանակակից ինդուստրիայի
հիմունքներն ընդհանրապես»:

(Լենինի Համառոտ. կ.գ.կ. 7-րդ հրավիր-
ման III տեսչային Խորհրդակցման
ժամանակ արած զրավոր դիտողություններից,
1920 թ. տետր. 26—27:

Այդ նշումները վերցված են ընկ. Բուբնո-
վի ճառից «պոլիտեխ. դպրոցի վերակառուցման
և ժանկավարժության մեջ եղած աղավաղումնե-
րի մասին»):

ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

(Ուրատատանի Ցերիտատարդության Կոմունիստական Միության Համմռուատական III Համագումարում 1920 թվի նոյեմբերի 4-ին արտասանած ճառից)

Ընկերներ, ես այսօր կկամենայի խոսել այն նյու-
թի մասին, թե ովքե՞ր են Կոմունիստական Ցերիտա-
տարդության Միության հիմնական խնդիրները և թե
այս հետ կապ ունենալով՝ յերիտատարդության կա-
զմակերպություններն ինչպիսի կազմակերպություն
պիտի լինեն սոցիալիստական հանրապետության մեջ
ընդհանրապես:

Այս հարցի վրա պետք է կանգ առնել մանավանդ
նրա համար, որ մորոշ իմաստով կարելի չի ասել, թե
հենց յերիտատարդության և վիճակված կոմունիստա-
կան հասարակության ստեղծելու իսկական խնդիրը:
Քանզի հետևապես, որ կապիտալիստական հասա-

քակութեան մեջ զաստիարակված զործիչների սերունդը լավագույն դեպքում կարող է լուծել շահագործման վրա կառուցված հին կապիտալիստական կենցաղի հիմքերը վոչնչացնելու խնդիրը։ Այս հին սերունդը լավագույն դեպքում կկարողանա լուծել այնպիսի հասարակակարգ ստեղծելու խնդիրը, վորն ոգներ պրոլետարիատին ու աշխատավոր զասակարգին՝ իրենց ձեռքում պահելու իշխանութիւնը և ամուր պատվանդան ստեղծելու, վորի վրա կարող է կառուցել միայն այն սերունդը, վորն աշխատանքի մեջ կզգա արդեն նոր պայմաններում, այնպիսի պարագաներում, երբ շահագործման հարաբերութիւնները չկան մարդկանց մեջ։

Ցեղ ահա այս տեսակետից մոտենալով կերիտասարդութեան խնդիրների հարցին, կես պետք է ասեմ, վոր ընդհանրապես կերիտասարդութեան ու մասնավորապես կոմունիստական Ցերիտասարդութեան Միութիւնների ու ամեն տեսակի այլ կազմակերպութիւնների այս խնդիրները կարելի կ՚արտահայտել մի բառով՝ սովորելն է խնդիրը։ Հասկանալի կ՚, վոր այս «մի բառ է» միայն։ Այս բառը դեռ պատասխան չէ տալիս գլխավոր ու ամենից հետևան հարցերին, թե ինչ պետք է սովորել ու ինչպես պետք է սովորել։ Իսկ այստեղ ամբողջ խնդիրն այն է, վոր այն ժամանակները փոխակերպվել է հին, կապիտալիստական հասարակութիւնը, այլևս հինը ինքնին չեն կարող ուսուցիչ, կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը նոր սերունդների, վորոնք պետք է կոմունիստական հասարակութիւն ստեղծեն։ Ցերիտասարդութեան ուսուցիչ, կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը պետք է հետևեն

ուշենան այն հետքը, վոր մեզ ժառանգութիւն է թողել հին հասարակութիւնը։

Մենք կարող ենք կոմունիզմ կառուցել գիտելիքների, կազմակերպութիւնների ու հիմնարկների այն զուժերից, մարդկային ուժերի ու միջոցների այն պատրաստի մասից, վոր մեզ ձեռք է հին հասարակութիւնից։ Ցերիտասարդութեան ուժերն, կազմակերպման ու կրթութեան զոյն արմատական ձևափոխելով միայն մենք կկարողանանք հասնել այն բանին, վոր կերիտասարդ սերնդի ջանքերի հետևանքը լինի այնպիսի մի հասարակութիւն ստեղծելը, վոր նման չլինի հնին, այլ ինքնը կոմունիստական հասարակութիւն ստեղծելը։

Այս պատճառով հարկավոր է, վոր մենք մանրամասնորեն կանգ առնենք այն հարցի վրա, թե մենք ինչ պիտի սովորենք, և ինչ պետք է սովորի կերիտասարդութիւնը, կեր՚ն նա իսկապես կամենում է կոմունիստական կերիտասարդութեան կոչումն արդարացնել, և ինչպես պիտի է այս կերիտասարդութիւնը նախապատրաստենք այն բանին, վոր կարողանա կատարել ու ավարտել այն, ինչ վոր սկսել ենք մենք։

Ցես պետք է ասեմ, վոր ըստ կերևույթին առաջին ու ամենահետևական պատասխանն այն կլիներ, թե Ցերիտասարդութեան Միութիւնն ու ընդհանրապես ամբողջ կերիտասարդութիւնը, վոր կամենում է կոմունիզմին հասնել, պետք է կոմունիզմ սովորի։

Սակայն «կոմունիզմ սովորելու» այս պատասխանը չափազանց ընդհանուր պատասխան է։ Իսկ մեզ ինչ է հարկավոր կոմունիզմ սովորելու համար։ Ընդհանուր

գիտելիքների գումարից մենք ինչ պետք է անջատենք, որ կոմունիզմի գիտելիք ձեռք բերենք։ Այս կետում մեզ մի շարք վտանգներ են սպառնում, որոնք ամեն քայլափոխում կարևան են պատիս, հետց որ կոմունիզմ սովորելու խնդիրը սկսել և դրվում կամ լուծը այս խնդիրը չափազանց միակողմանի կամ հասկացվում։

Բնական է, որ առաջին հայացքից մարդու միտքն այն է գալիս, թե կոմունիզմ սովորել նշանակում է յուրացնել գիտելիքների այն գումարը, որ շարադրված է կոմունիստական ձեռնարկներում, բրոշյուրների ու աշխատությունների մեջ։ Սակայն կոմունիզմ սովորելու այս ամենակ վորոշումը չափազանց լիրտ ու թերի կլիներ։

Ցեթե կոմունիզմ սովորելը կոմունիստական աշխատությունների, դրքույկների ու բրոշյուրների մեջ շարադրվածը յուրացնելը լիներ միայն, ապա այդ ժամանակ մենք հեշտությամբ կարող էինք ունենալ կոմունիստական պալիներ կամ պարծենկոտներ, իսկ այս ամեն քայլափոխում մեզ կվնասեր, որովհետև բանից դուրս կգար, որ այս մարդիկ սովորելով ու կարդալով այն, ինչ շարադրված է կոմունիստական գրքերում ու բրոշյուրներում, չեն կարող այս բոլոր գիտելիքները շաղկապել և չեն կարող գործել այնպես, ինչպես որ կոմունիզմն է պահանջում իրոք։

Ամենամեծ չարիքներից ու թշվառություններից մեկը, որ մենք ժառանգություն ենք ստացել հին, կապիտալիստական հասարակությունից, այն է, որ լինելով խզված և գրքի ու կյանքի պրակտիկայի կապը, որովհետև մենք այնպիսի գրքեր ունեցինք, որտեղ

ամեն ինչ լավագույն կերպարանքով էր նկարագրված, և այս գրքերը մեծ մասամբ ամենաղզվելի ու կեղծավոր առաքյան էին, մի առաքյան, որով կապիտալիստական հասարակությունը մեզ ներկայացնում էր կեղծ կերպարանքով։ Ուստի և վերին աստիճանի սխալ կլիներ սոսկ գրքով յուրացնել այն, ինչ վոր ասված է գրքերում կոմունիզմի մասին։

Այժմ մեր ճառերի ու հոդվածների մեջ այն սոսկ կրկնաբերյանը չկա, ինչ վոր առաջ ասում էինք կոմունիզմի մասին, վորովհետև մեր ճառերն ու հոդվածները կապ ունեն ամենօրյա ու հանրակոմանի աշխատանքների հետ։

Առանց աշխատանքի, առանց կռվի, կոմունիստական բրոշյուրներից ու աշխատություններից քաղված կոմունիզմի մասին գրքով ձեռք բերած ծանոթությունն անարժեք բան է մնանգամայն, վորովհետև այս դեպքում կշարունակվեր թեորիայի ու պրակտիկայի հին խզումը, վորը հին բուրժուական հասարակության ամենազզվելի գիծն էր։

Ե՛լ ավելի վտանգավոր կլիներ, եթե մենք սկսեինք յուրացնել կոմունիստական լոզունգները միայն։ Ցեթե մենք այս վտանգը ժամանակին չկոչնենք և եթե մեր ամբողջ աշխատանքը չուղղենք այս վտանգը վերացնելու կողմը, ապա այդ ժամանակ գոյություն կունենա միլիոն կամ մեկ միլիոն մարդկանց, կոմունիստական ուսուցչության հետո քրենց կոմունիստներ կանվանեն, միայն մեծ վնաս կհասցնեն կոմունիզմի գործին։

Այստեղ մեր հանդիպ ծառանում է այն հարցը, թե մենք ինչպես պետք է այս բոլորը շաղկապենք կո-

մանիզմի ուսուցման համար։ Մենք ինչ պետք է վերցնենք հին դպրոցից, հին պիոներությունից։

Հին դպրոցը հայտարարում էր, թե կամենում է հանրակրթական գործողացած մարդ պատրաստել, թե նպատակ է հետապնդում ընդհանրապես։ Մենք գիտենք, որ ոչ ոք ոչ ոտիկը կկոչնիք է այս, որովհետև ամբողջ հասարակությունը հիմնված է և հանդես էր գալիս այն բանի վրա, որ մարդիկ բաժանված են դասակարգերի, շահագործողների ու ճնշվածների։ Բնական է, որ ամբողջ հին դպրոցը լիովին ստորված լինելով դասակարգային զգացողությունից էր առնում սնունդ իր բուրժուազիայի ծառայության համար։ Հին դպրոցի ընդհանուր խնդիրը հարմարեցված էր բուրժուազիայի շահերին։

Այդ դպրոցներում բանվորների ու գյուղացիների հին սերունդը մինչ այնքան կրթում էին, որքան ընտելացնում էին ծառայելու նրան բուրժուազիայի շահերին։ Նրանց այնպես էին դաստիարակում, որ բուրժուազիայի համար պիտանի ստրուկներ պատրաստեն, որոնք ընդունակ լինեին վաստակ տալու նրան և մինչև ժամանակ չվերդվեին նրա հանդեպ ունեցած պարտությունը։ Ուստի և հին դպրոցը մխիթարում էր նրանց, որ ժամանակ կգա, երբ նրանց վերցնելու կոչ են անելու, քանի որ հարկավոր են, որպեսզի հասնեն իսկական կոմունիստական կրթության։

Այսօր մենք ստիպված ենք հին դպրոցի հասցեին ուղղված այն պարսավանքներին, այն մեղադրանքներին, որ շարունակ ասվել են նրա մասին, որովհետև տակավին մնում են միանգամայն սխալ մեկնաբանություններ։

Ասում են, թե հին դպրոցը սերտելու դպրոց էր, մեքենական վարժություններով դպրոց էր, անդիմադրելու դպրոց։ Այս ճիշտ է, սակայն պետք է կարողանալ տարբերել, թե հին դպրոցում ինչ էր վատ ու ինչ էր օգտակար մեզ համար, պետք է կարողանալ հին դպրոցից ընտրել այն, որ անհրաժեշտ է կոմունիզմի համար։

Հին դպրոցը սերտելու դպրոց էր, նա մարդկանց հարկադրում էր բազմաթիվ անպետք, ավելորդ, միայն պիոներներ յուրացնելու, որոնք խանգարում էին գլուխը և չերտատարդ սերունդը դարձնում ընդհանուր շարանի մեջ սեղմված չինովնիկներ։ Սակայն դուք անպիտան սերտած կլիներ, եթե փորձեք արգելել այն չեղրակացությունը հանել թե կարելի է կոմունիստ դառնալ առանց յուրացնելու այն, ինչ ամբարել և մարդկային գիտությունը։ Սխալ կլիներ այնպես մտածել, թե բավական է կոմունիստական լոզունգները, կոմունիստական գիտության չեղրակացությունները յուրացնել՝ առանց յուրացնելու գիտությունների այն գումարը, որոնց հետևանք և ընդգծ կոմունիզմը։

Թե մարդկային գիտելիքների գումարից ինչպես առաջ չիկով կոմունիզմը, սրա համար երբեմն օրինակ մարքսիզմը։

Դուք կարդացել և լսել եք, թե ինչպես կոմունիստական թեորիան, կոմունիստական գիտությունը գլխավորապես Մարքսն և սահմանել, թե ինչպես մարքսիզմի այս ուսմունքը դարձրեց մեկ մարդու աշխատանք լինելուց, մինչև այս մարդը 19-րդ դարի հանճարեղ սոցիալիստն եր, թե ինչպես այս ուսմունքը

դարձավ ամբողջ աշխարհի միլիոնավոր ու տասնյակ միլիոնավոր պրոլետարների ուսմունք, մոքանք այս ուսմունքը կիրառում են կապիտալիզմի դեմ մղված իրենց կռվում։

Ցնծի չեթե դուք հրապարակ բերնք այսպիսի մի հարց, թե ինչու Մարքսի ուսմունքը կարողացավ տիրել ամենահեղափոխական դասակարգի միլիոնավոր ու տասնյակ միլիոնավոր սրտերին, — դուք կարող եք ստանալ մեկ պատասխան. այս անգի ունեցավ այն պատճառով, որ Մարքսը հենվում էր մարդկային դիտողությունների ամբողջ պատվանդանին, դիտողություններ, որոնք ձեռք էին բերված կապիտալիզմի ժամանակ, և որոնք ուսումնասիրել էին մարդկային հասարակության զարգացման օրենքները այս տեղի ունենալ այն պատճառով, որ Մարքսն ըմբռնեց անհրաժեշտությունը կապիտալիզմի զարգացման, որ տանում է դեպի կոմունիզմ, և, որ գլխավորն է, նա այս ապացուցեց այն բանով միայն, որ հիմնվեց այս կապիտալիստական հասարակության ամենաճիշտ, ամենամանրամասն, ամենախոր ուսումնասիրության վրա, ապացուցեց՝ լիովին յուրացնելով այն բոլորը, որ տվել էր նախկին գիտությունը։

Այն բոլորը, ինչ ստեղծել էր մարդկային հասարակությունը, նա ուսումնասիրեց և մտքից քննադատեցին՝ չթողնելով մի կետ առանց ուշադրության։ Այն բոլորը, ինչ սահմանել էր մարդկային միտքը, նա վերամշակեց, քննադատության չենթարկեց, բանվորական շարժումով ստուգեց և արեց այն եզրակացությունները, որ բուրժուական շրջանակներով սահմանափակված կամ բուրժուական նախապաշարումներով հաշիանդված մարդիկ չէին կարողացել անել։

Այս պետք է նկատի ունենալ, երբ մենք, որպեսզի պրոլետարական հեղափոխության մասին։ Առանց տարր ըմբռնելու, թե միայն ճիշտ ճանաչելով այն կուլտուրան, որ ստեղծել է մարդկության ամբողջ զարգացումը, թե այս կուլտուրան վերաշխատելով միայն կարելի է պրոլետարական կուլտուրա հասկանալ, —առանց այսպիսի ըմբռնման՝ մենք չենք կարող այս խնդիրը լուծել։

Պրոլետարական կուլտուրան մի անհայտ տեղից դուրս ցրծած, վայր ընկած բան չէ, պրոլետարական կուլտուրան այն մարդկանց մտքի հնարանքը չէ, որոնք իրենց անվանում են պրոլետարական կուլտուրայի մասնագետներ։ Այս բոլորը գնդաբանություն է տեղն ու տեղը։ Պրոլետարական կուլտուրան պետք է որինաչափ զարգացումը լինի այն գիտությանց, որ մարդկությունն արտադրել է կապիտալիստական հասարակության, կալվածատիրական հասարակության, չինովնիկական հասարակության ճնշման ներքո։

Այս բոլոր ուղիներն ու ճամփաները ժառեցրել են ու մռայլացնում են և շարունակում են մռայլացնել պրոլետարական կուլտուրային նույն կերպ, ինչպես Մարքսի վերամշակած քաղաքատնտեսությունը դուրս ավեց մեզ, թե ինչ բանի պետք է հասնի մարդկային հասարակությունը, մասնավորապես, թե պետք է դասակարգային կռվի անցնել պրոլետարական հեղափոխության սկսել։

Ձերը չերիտասարդության ներկայացուցիչների շարքերում ու նոր կրթության միջանի պաշտպանների

դևոցպլենան բանվորների ու գյուղացիների, որոնք հին հասարակության նկատմամբ ունեցած տեսությանը միացնում են այս կամքի համար չեզած ուժերը շաղկապելու և կազմակերպելու վճռականությունը, կարողությունն ու պատրաստակամությունը, որպեսզի միլիոնավոր ու հարյուր-միլիոնավոր կամքերից որոնք անջատված, բաժան-բաժան ուրած և ցիրուցան են չեզած վիթխարի չերկրի սահմանների մեջ, ստեղծեն մեծագյալ կամք, որովհետև առանց այս մեծագյալ կամքի մենք անխուսափելիորեն կջախջախվենք։ Առանց այս միացության, առանց բանվորների ու գյուղացիների այս պետականական դիկտատուրայի՝ մեր գործն անհնարին չեր։ Առանց սրա մենք չենք կարողանա հաղթել ամբողջ աշխարհի կապիտալիստներին ու կալվածատերերին։ Մենք չենք ամրապրել նոր չնչի հիմքը, ոչ միայն որ այս հիմքի վրա կոմունիստական նոր հասարակություն կառուցենք։

Նմանապես և հին դպրոցը ժխանելով, այս հին դպրոցի նկատմամբ մեր անզիջական ու անհրաժեշտ տեսությունն տալով, հին դպրոցը խորտակելու պատրաստակամությունը դնահատելով՝ մենք պետք է ըմբռնենք, որ հին սերունդ, հին անցքը անելու, հին մեքենական վարժության տեղը մենք պետք է դնենք ժամանակին գիտակցության ամբողջ գումարը մեզ համար վերացնելու և այնպես վերացնելու կարողությունը, որ կոմունիզմը մեզնում չլինի մի այնպիսի բան, որ բիրան է արված, այլ մի բան, որին դուք կնկատեք հասած լինենք մեր մտածողության, և կոմունիզմը լինի դաժան պայմանների չեզրակացությունների, որոնք անխուսափելի չեն սրդի կրթության տեսակետից։

Մենք ինչպես պետք է գնանք հիմնական խնդրերը, որը խոսում ենք կոմունիզմ սովորելու խնդրի մասին։

Ինչ մի դործնական օրինակ կպերցնեմ այս խնդիրը ձեզ պարզելու, այլև մեծամասնակ մոտենալու համար այն հարցին, թե ինչպես պետք է սովորել։ Դուք բոլորդ գիտեք, որ դեմոկրատական խնդիրներից հետո, հանրապետության պաշտպանության խնդիրներից անմիջապես հետո, այժմ մեր հանդեպ ծառանում է տնտեսական խնդիրը։

Մենք գիտենք, որ չի կարելի կոմունիստական հասարակություն կառուցել, եթե չվիրականացնենք արդյունաբերության ու հողագործության, քանի որում պետք է վերջիններս վերակառուցել հնից տարբեր ձևով։ Հարկավոր է վերակառուցել՝ ժամանակակից գիտության վերջին խոսքի համաձայն կառուցված հիմքի վրա դնելով։ Դուք գիտեք, որ այսպիսի հիմք նկատի ունենք էլեկտրականությունն է, որ այն ժամանակ մեզ, երբ ամբողջ երկրի արդյունաբերության ու հողագործության բոլոր ճյուղերի էլեկտրիֆիկացիան պլուս մեծ, մենք այս խնդիրը կլուծացնենք, այն ժամանակ մեզ դուք կկարողանաք այն կոմունիստական հասարակությունը կերտել ձեզ համար, որ չի կարողանա կառուցել հին սերունդը։

Քեր հանդեպ կանգնած է ամբողջ երկրի անհետաձգելի վերածնության խնդիրը, թե հողագործության ու թե արդյունաբերության սրդի անխնդիկական հիմքի վրա վերակազմելու, վերականգնելու խնդիրը, մի հիմք, որ դրված է սրդի գիտության, տեխնիկայի, էլեկտրականության վրա։

Դուք շատ լավ հասկանում եք, որ անգրագետ մարդին էլեկտրիֆիկացիայի գործին հաբար չեն դնի, և այս դեպքում ոչ պրագիտությունը դեռ բավական չէ հասկանալ, թե ինչ է էլեկտրականությունը. պետք է իմանալ, թե տեխնիկապես ինչպես պետք է կիրառել էլեկտրականությունը թե արդյունաբերության, թե հողագործության նկատմամբ և թե արդյունաբերության ու հողագործության առանձին ճյուղերի վերաբերմամբ։ Պետք է մարդին բերենք այս սովորին, հաբկավոր և ամբողջ հասունացող աշխատավոր սերնդին սովորցնել այս։ Այս բանը մենք պետք է սովորենք, այդ բանը պիտի սովորեցնել աշխատավորների հասունացող ամբողջ սերնդին։

Ահա այն խնդիրը, որ ծառանում է ամեն մի պետականից կոմունիստի առաջ, ամեն մի կուլտուրական առաջ, որն իրեն կոմունիստ և հայտարարում է իրեն պարզ հաշիվ է տալիս, թե ինչը Ռուսիայի կոմունիստական Միության մեջ մանավանդ հանձն է առել այն խնդիրը, որ ոչնչի կուսակցությունը կոմունիզմ կառուցելու և ոչնչի ամբողջ կուլտուրական սերնդին կոմունիստական հասարակություն ստեղծելու։ Նա պետք է հասկանա, որ ինքն այս կարող է ստեղծել արդի կրթության վրա հիմնվելով միայն, և եթե նա չունենա այս կրթությունը, կոմունիզմը կմնա լոկ ցանկություն։

Նախկին սերնդի խնդիրն էր բուրժուազիային տապալել։ Այն ժամանակ դյուրավոր խնդիրն էր բուրժուազիային քննադատել, մասսաների մեջ զրկել բուրժուազիան տնտեսություն ստանալու գաղափարական դիրակցությունն զարգացնել, իր ուժերը համախմբել կարողանալ։

Նոր սերնդի առաջ ավելի բարդ խնդիրը և կանգնած։ Դուք գիտեք այն, որ դուք միացնեք ձեր բոլոր ուժերը, որպեսզի կապիտալիստների հարձակման դեմ պաշտպանեք բանվորա-գյուղացիական իշխանությունը։ Դուք այս պետք է անեք։ Դուք շատ լավ հասկացել եք այս. կոմունիստը պարտ պատկերացնում է այս խնդիրը։ Սակայն այս բավական չէ։

Դուք պետք է կոմունիստական հասարակություն կառուցեք։ Աշխատանքի առաջին հետ շատ սեռակից տարբած է։ Հինը խորտակված է, ինչպես և հենց պետք էր խորտակել այն։ Հինը ավերակների մի կույտ է ներկայացնում, ինչպես և հենց պետք էր ավերակների կույտի վերածել այն։ Հողը մաքրված է, և հողի վրա կոմունիստական յերիտասարդ սերունդը պետք է կառուցի կոմունիստական հասարակություն։

Ձեր հանդեպ կանգնած է շինարարության խնդիրը, և դուք այս կարող էք լուծել միայն նրանով, որ տիրեք ամբողջ ժամանակակից գիտությանը, կարողանաք կոմունիզմը պատրաստի, անդիք արած բանաձևերից, խորհրդներից, դեղատոմսերից, կարգադրություններից, ծրագրերից դարձնել այն կենդանի յերևույթը, որը միացնում է ձեր անմիջական աշխատանքը և կոմունիզմը դարձնում դեկավար ճառնարկ ձեր գործնական աշխատանքի համար։

Ահա ձեր խնդիրը, որով դուք պետք է դեկավարվեք ամբողջ յերիտասարդ սերունդը կրթելու, պատրաստելու, բարձրացնելու գործում։ Դուք պետք է կոմունիստական շինարարության առաջին շինարարները լինեք այն ժլլնոմավոր շինարարների մեջից, որոնցից պետք է հանդիսանա յուրաքանչյուր յերի-

ատաբդ ազատարդ, յուրաքանչյուր յերիտասարդ ապագին: Առանց բանվորական ու գյուղացիական յերիտասարդության ամբողջ մասսան զեպի կոմունիզմը այս շինարարության պրոցեվելու՝ դուք կոմսոմոլական հասարակություն չեք կառուցի:

Այստեղ, ընկերներ, յես մոռացում եմ այն հարցին, թե ինչպես պետք է մենք կոմսոմոլը ստեղծենք, և ձեր հնարների առանձնահատկությունն ինչ պետք է լինի:

Յես այստեղ ամենից առաջ կանգ կառնեմ կոմսոմոլական բարոյականության հարցի վրա:

Դուք պետք է ձեզ գաստիարակեիք կոմսոմոլական դառնաք: Յերիտասարդության Միության խնդիրն այն է, որ իր պրակտիկ գործունեության այնպես կազմակերպի, որ այս յերիտասարդությունը ստեղծվի, կազմակերպվելով, մեծանալով, կռվելով՝ դաստիարակի իրեն ու այն բոլորին, որոնք նրան հաջորդում են իրենց գեկավարը, տնօրինի այնպես, որ կրթելով՝ կոմսոմոլսանը պատրաստի: Հարկավոր է, որ արդի յերիտասարդության կրթության, զարգացման և ուսման ամբողջ գործը լինի մի դաստիարակություն, որ նրա մեջ կոմունիստական բարոյականություն և պատվասեր:

Սակայն կա արդյոք կոմունիստական բարոյականություն: Կա արդյոք կոմունիստական բարոյականություն: Ի հարկե այս հաճախ բանն այնպես են ցույց տալիս, որ իբրև թե մենք չունենք մեր բարոյականությունը, և շատ հաճախ բուրժուազիան մեզ մեղադրում է, թե մենք, կոմունիստներս, ճնշում ենք ամեն մի բարոյականություն: Սա մի միջոց է գաղափարները կեղծելու և բանվորների ու գյուղացիների աչքերը փշելու համար:

Մենք ինչ քամահրով ենք մեծում բարոյախոսությունը, մեծում բարոյականությունը:

Այն իմաստով, որ քարոզում էր բուրժուազիան, որը բարոյականությունը բղխեցնում էր ստածու պատվիրաններից: Այս մասին մենք, իհարկե և ասում ենք, որ աստծուն չենք հավատում և շատ լավ դիտենք, որ աստծու անունից խոսում էր հոգևորականությունը, խոսում եյին կալվածատերերը, խոսում էր բուրժուազիան, որպեսզի իր շահագործողական շահերն ապահովի: Յեվ կամ այս բարոյախոսությունը վերցնանք բարոյականության թեզարդանքներից, աստծու պատվիրաններից բղխեցնելու, ներանք այն բղխեցնում եյին իդեալիստական կամ կրոնական ֆրազներից, որոնք նույնպես մինչև հիմա հանդում եյին այն բանին, որ շատ նման է աստծու պատվիրաններին:

Մենք մի այնպիսի բարոյականություն, որ առնված է պրակտիկայից, արտադրական պրոցեսից, մենք մեծում ենք. մենք ասում ենք, որ այս խաբեություն է, որ այս մոլորեցումն է և բանվորների ու գյուղացիների մտքի մթագնում՝ հանուն կալվածատերերի ու կապիտալիստների շահերի:

Մենք ասում ենք, որ մեր բարոյականությունը լինելին ստորադրված է պրոլետարիատի դասակարգային կռվի շահերին: Մեր բարոյականությունը բղխում է պրոլետարիատի դասակարգային կռվի շահերից:

Հին հասարակությունը հիմնված եր կալվածատերերի ու կապիտալիստների կողմից բոլոր բանվորներին ու գյուղացիներին ճնշելու վրա: Մենք պետք է խորտա-

կիյնենք այս, պետք է նրանց տապալինք, իսկ սրա համար հարկավոր եր մի ուրիշ ուժ ստեղծել։ Ներկայիս ուժը չէ, մոր պետք է այսպիսի մի ուրիշ ուժ ստեղծի։

Այսպիսի միությունն կարող էին առաջ բերել ֆաբրիկանները, գործարանները միայն, հնարյա նրանից արձնացած ու խրատված, մարդված պրոլետարիատը միայն։ Այն ժամանակ միայն, երբ կազմվեց այս դասակարգը, այն ժամանակ սկսվեց մի մասսայական շարժում, մորը հասցրեց այն բանին, մոր այժմ տեսնում ենք. այն է՝ պրոլետարական հեղափոխության հաղթանակին հասցրեց ամենաքույլ երկրներից մեկում, մորը երեք տարի պաշտպանվում է ամբողջ աշխարհի բուրժուազիայի գրոհից։

Տեմ մենք տեսնում ենք, թե ինչպես պրոլետարական հեղափոխությունն աճում և ամբողջ աշխարհում։ Այժմ փորձի հիման վրա մենք տալիս ենք, մոր միայն պրոլետարիատը կարող եր ստեղծել մի այսպիսի միություն, մորի հետևից գնում է բաժան-բաժան ժողովուրդը, փոշիացած գյուղացիությունը, մի ուժ, մոր դիմադրել և շահագործողների բոլոր գրոհների ժամանակ։ Բանվորների այս դասակարգը միայն կարող է ոգնել աշխատավոր մասսաներին, մոր սրանք միանան, համախմբվեն և վերջնականապես պաշտպանեն, վերջնականապես ոչնչացնեն կոմունիստական հասարակությունը, վերջնականապես կառուցեն այն։

Ահա թե ինչու մենք ասում ենք,—մեզ համար մարդկային հասարակությունից դուրս բարոյականություն չկա. այդ խարեբայություն է։ Մեզ համար բարոյականությունն ստորադրված է պրոլետարիատի դասակարգային կռվի շահերին։

Իսկ վերն է այս դասակարգային կռիվը։ Այն՝ ցարին տապալելն է, կապիտալիստներին տապալելն է, կապիտալիստների դասակարգը վոչնչացնելն է։

Իսկ ինչ բան են դասակարգերն ընդհանրապես։ Այս այն է, մոր հասարակության մի մասին հնարավորություն է տալիս մյուսի աշխատանքը յուրացնելու։

Եվեթե հասարակության մի մասը յուրացնում է ամբողջ հողը,—ստացվում է կալվածատերերի ու գյուղացիների դասակարգ։ Եվեթե հասարակության մի մասը տեր է ֆաբրիկների ու գործարանների. նրանի ակցիաները ու կապիտալներ, իսկ մյուն մասն աշխատում է այս գործարաններում,—մենք ստանում ենք կապիտալիստների ու պրոլետարների դասակարգ։

Ցարին վոնդելը դժվար չեր. սրա համար ընդամենը միքանի որ հարկավոր էղավ։ Շատ դժվար չեր կալվածատերերին վոնդելը. այս կարելի է անել միքանի ամսում. շատ դժվար չէ կապիտալիստներին էլ վոնդելը։

Սակայն դասակարգերը վերացնելն անհամեմատ ավելի դժվար է. դեռ մինչև այժմ էլ շարունակվում է հասարակության բաժանումը բանվորների ու գյուղացիների։ Եվեթե գյուղացին հաստատված է առանձին հողամասի վրա և յուրացնում է ավելորդ հացահատիկը, այսինքն այն հացահատիկը, մոր մեկ նրան է հարկավոր, մեկ էլ նրա անասուններին, իսկ մյուս բոլոր մարդիկ մնում են անհաց, ապա գյուղացին արդեն դառնում է շահագործող։ Նա մորքան ավելի է հացահատիկ պահում իրեն, այնքան ձեռնտու է նրան, իսկ մյուսները թող սոված մնան. «Մորքան ավելի են սոված մնում, մեզ այնքան ավելի թանգ կծախեմ այս հացահատիկը»։

Հարկավոր է, որ բոլոր մարդիկ աշխատեն մեկ ընդհանուր պլանով ընդհանուր հողի վրա, ընդհանուր ֆաբրիկաներում և գործարաններում, ընդհանուր կարգ ու կանոնով։ Արդյոք հեշտ է այս անել։ Դուք տեսնում եք, որ այս խնդրում չի կարելի նույնպես հեշտությամբ լուծան հասնել, ինչպես ցարին, կալվածատերերին ու կապիտալիստներին վռնդելու ժամանակ էր։ Այստեղ հարկավոր է, որպեսզի պրոլետարիատը վերակըրթի, նորինորո սովորեցնի գյուղացիների մի մասին, իր կողմը քաշի նրանց, որոնք աշխատավոր գյուղացիներ են, որպեսզի վոչնչացնի այն գյուղացիների դիմադրությունը, որոնք հարուստ են և ատում են միացածների կարիքների հաշվին։

Այս նշանակում է՝ պրոլետարիատի կռիվը դեռ չի ավարտված այն բանով, որ տապալեցինք ցարին, վռնդեցինք կալվածատերերին ու կապիտալիստներին, այն ինչ այս հենց այն կարգերի խնդիրն է, որ մենք անվանում ենք պրոլետարիատի դիկտատուրա։

Դասակարգային կռիվը շարունակվում է. այն իր ձևերն է միայն փոխել։ Պրոլետարիատի այս դասակարգային կռիվը մղվում է նրա համար, որ չկարողանան վերադառնալ հին շահագործողները, նրա համար, որ խավար գյուղացիության բաժան—բաժան եղած մասսան միանա և մեկ միություն կազմի։ Դասակարգային կռիվը շարունակվում է. և մեր խնդիրն է՝ բոլոր շահերն ստորադրել կռվին։

Ցեղ մենք մեր ամբողջ կոմունիստական բարոյականությունը այս խնդրին ենք ստորադրում։ Մենք ասում ենք.— բարոյականությունն այն է, որ ծառայում է հին շահագործողական հասարակությունը

քայքայելու և բոլոր աշխատավորներին պրոլետարիատի շուրջը համախմբելու գործին, պրոլետարիատ, որը կոմունիստների նոր հասարակություն է ստեղծում։

Կոմունիստական բարոյականությունն այն է, որը ծառայում է այս կռվին, որը աշխատավորներին միացնում է ամեն մի քահագործման դեմ, ամեն մի մանր սեփականության դեմ, որովհետև մանր սեփականությունը մեկ մարդու ձեռքն է տալիս այն, ինչ արտադրվել է ամբողջ հասարակության աշխատանքով։

Մեզանում հողը համարվում է ընդհանուրի սեփականություն։

Իսկ չնե՞ն այս ընդհանուր սեփականությունից չես ինձ համար վերցնում եմ, ա՛յ, մի վորոշ կտոր, այս հողամասի վրա մշակում, ստանում եմ չերկու անգամ ավելի հաց, քան ինձ հարկավոր է, և այդ ավելցուկով չարաշահություն եմ անում, մսածում եմ, թե վորքան շատ լինեն սովածները, այնքան թանկ կվճարեն, մի թե այն ժամանակ չես իրրև կոմունիստ եմ վարվում։

Վա՛յ, իրրև շահագործող, իրրև սեփականատեր։ Սրա դեմ պետք է կռիվ տալ։

Ցե՞ն այսպես թողնենք, ապա ամեն ինչ կեա կգլորվի դեպի կապիտալիստների իշխանություն, դեպի բուրժուազիայի իշխանություն, ինչպես որ այս պատահել է շատ անգամ նախկին հեղափոխությունների ժամանակ։ Իսկ վորպեսզի թույլ չտանք, որ նորից վերականգնի կապիտալիստների ու բուրժուազիայի իշխանությունը, սրա համար հարկավոր է թույլ չտալ չարչիություն, սրա համար հարկավոր է, որ առանձին անհատները հարստություն չշահեն միացածների հաշվին, սրա համար հարկավոր է, որ աշխատավորները

միանան պրոլետարիատի հետ և կոմունիստական հասարակություն կազմեն։

Հենց այս է գլխավոր առանձնահատկությունն այն բանի, որ կոմունիստական յերիտասարդության կազմակերպության ու միության հիմնական խնդիրն է հանդիսանում։

Հին հասարակությունը հիմնված եր այնպիսի ընկերքունքի վրա, որ կամ դու յես կողոպտում ուրիշին, կամ ուրիշն է կողոպտում քեզ, կամ դու յես աշխատում ուրիշի համար, կամ նա քեզ համար, կամ դու սարկատեր ես, կամ սարուկ ես։ Յեվ հասկանալի յե, որ այսպիսի հասարակության մեջ կրթված մարդիկ, կարելի յե ասել, իրենց մոր կաթի հետ ծծում, յուրացնում են այս հոգեբանությունը, սովորությունը, հասկացողությունը,—կամ սարկատեր, կամ սարուկ, կամ մանր սեփականատեր, մանր ծառայող, մանր չինովնիկ, ինտելիգենտ, մի խոսքով՝ մի մարդ, որ հոգում է այն մասին միայն, որ իրեն սեփականն ունենա, իսկ ուրիշը նրա փուչքը չե։

Յեթե յես տնտեսությամբ եմ զբաղվում այս հողամասի վրա, իմ հողը չեմ ուրիշը. յեթե մի ուրիշը տալած կինա, ավելի լավ, յես իմ հացահատիկն ավելի թանգ կծախեմ։ Յեթե յես ունեմ իմ փոքրիկ պալատն իրըև բժիշկ, իրըև ինժիներ, ուսուցիչ, ծառայող, յես չե գործ չունեմ ուրիշի հետ։

Թեև կեղծելով, իշխանությունն ունեցողներին սիրաշահելով՝ յես պահեմ իմ փոքրիկ պալատը, բայց այս՝ դեռ կարողանամ առաջ էլ անցնել, բուրժուա դասակը կոմունիստը չի կարող այսպիսի հոգեբանություն ու այսպիսի արամադրություն ունենալ։

Յերբ բանվորներն ու գյուղացիք ապացուցեն, թե մենք կարողանում ենք մեր ուժով մեզ պաշտպանել և նոր հասարակություն ստեղծել, ահա հենց այստեղ էլ սկսվեց կոմունիստական նոր դաստիարակությունը, դաստիարակություն շահագործողների դեմ կռվելիս, դաստիարակություն, որ կատարվում եր պրոլետարիատի հետ կնքած միության մեջ, ընդդեմ յեսատերների ու մանր սեփականատերերի, ընդդեմ այն հոգեբանության ու այն սովորությունների, որոնք ասում են.—յես իմ վաստակը ձեռք կբերեմ, իսկ ինացածի հետ ուշ մի գործ չունեմ։

Ահա թե ովքեն և պատասխանն այն հարցի, թե ինչպես պետք է կոմունիզմ սովորի հասունացող յերիտասարդ սերունդը։

Այս սերունդը կոմունիզմ կարող է սովորել միայն այն ժամանակ, յերբ իր ուսման, դաստիարակության ու կրթության յուրաքանչյուր քայլը շաղկապի պրոլետարների ու աշխատավորների ընդհանուր կռվի հետ՝ ընդդեմ շահագործողական հին հասարակության։

Յերբ մեզ հետ խոսում են բարոյականության մասին, մենք ասում ենք.—կոմունիստի համար ամբողջ բարոյականությունն այս միաձույլ, համերաշխ կարգապահությունն ու շահագործողների դեմ մղվող դեռ տակտիկական, մասսայական կռիվն է։ Հավիտենական բարոյականության մենք չենք հավատում և բարոյականությանը վերաբերող ամեն տեսակ հեքյաթների խարեբայությունը մերկացնում ենք։

Բարոյականությունը մի միջոց է, որպեսզի մարդկային հասարակությունն ավելի բարձրանա, աղատվի աշխատանքի շահագործումից։

Վորպեսզի այս իրականանա, հարկավոր է յերիտասարդության այն սերունդը, վոր սկսել է բուրժուազիայի դեմ մղվող կարգապահ ու կատաղի կռվի պայմաններում դիտակից մարդ դառնալ։ Այս կռվում հիշյալ սերունդն իսկական կռվունիստներ և կրթում, հիշյալ սերունդն այս կռվում պետք է ստորադրի և այս կռվի հետ շաղկապի իր ուսման, կրթության ու դաստիարակության ամեն մի քայլը։

Կռվունիստական յերիտասարդության դաստիարակությունն այն չպիտի լինի, վոր նրան ամեն տեսակի հաճոյական ճառեր ու բարոյականության կանոններ ժառուցեն։ Այս չէ դաստիարակությունը։

Յերբ մարդիկ տեսնում էին, թե ինչպես իրենց հայրերն ու մայրերն ապրում էին կալվածատերերի ու կապիտալիստների ճնշման տակ, յերբ նրանք իրենք մասնակցում էին այն տանջանքներին, վորոնք տեղում էին շահագործողների դեմ կռիվ սկսողներին, յերբ նրանք տեսնում էին, թե ինչպիսի զոհեր եր պահանջում նվաճածի պաշտպանության համար մղվող այս կռիվը շարունակելը, յերբ տեսնում էին, թե ինչ կատաղի թշնամի ունեն կալվածատերերին ու կապիտալիստներին,— այն ժամանակ այս մարդիկ այսպիսի պարագայում դաստիարակվում և կռվունիստ էին դառնում։

Կոմունիստական բարոյականության հիմքը կոմունիզմն ամրապնդելու և ավարտելու համար մղվող կռիվն է։ Ահա թե ինչն է կռվունիստական դաստիարակության և ուսման հիմքն էլ։ Ահա թե ինչ է պատասխանն այն հարցի, թե ինչպես պետք է կռվունիզմ սովորել։

Մենք չէինք հավատա ուսմանը, դաստիարակությանն ու կրթությանը, յեթե այս խոսկված լիներ միայն դպրոցում և կտրված փոթորկալի կյանքից։ Ինչի բանվորներն ու գյուղացիք ճնշվում են կալվածատերերի ու կապիտալիստների կողմից, քանի դպրոցները մնում են կալվածատերերի ու կապիտալիստների ձեռքում, յերիտասարդ սերունդը կույր ու խավար է մնում։

Իսկ մեր դպրոցը յերիտասարդությանը պետք է տա գիտության հիմունքներ, պետք է տա կարողություն, վոր իրենք կռվունիստական հայացքներ մշակեն, պետք է նրանց զարձնի կրթած մարդ։ Մեր դպրոցն այն ժամանակի ընթացքում, քանի դեռ մարդիկ սովորում են այնտեղ, պետք է նրանցից այն կռվի մասնակիցները պատրաստի, վոր մղվում է շահագործողներից ազատագրվելու համար։

Յերիտասարդության Կռվունիստական Միությունը միայն այն ժամանակ կարդարացնի իր կոչումը, վոր ինքը կռվունիստական յերիտասարդ սերնդի միությունն է, յեթե իր ուսման, դաստիարակության, կրթության յուրաքանչյուր քայլը շաղկապի այն ընդհանուր կռվին մասնակցելու հետ, վոր բոլոր աշխատավորները մղում են շահագործողների դեմ։ Վորովհետև դուք շատ լավ գիտեք, վոր քանի Ռուսաստանը միակ բանվորական հանրապետությունն է մնում, իսկ ամբողջ մնացած աշխարհում հին, բուրժուական հասարակակարգ գոյություն ունի, մենք նրանցից թույլ ենք, մեզ ամեն անգամ նոր զրոհ է սպառնում. միայն այն դեպքում, յեթե մենք սովորենք միանալ ու միաբան լինել, մենք կհաղթենք հետագա կռվում և ամրապնդվելով՝ իսկապես անպարտելի կդառնանք։

Այսպիսով, կոմունիստ լինել՝ նշանակում է կազմակերպել ու միացնել ամբողջ հասունացող սերունդը, դաստիարակության ու կարգապահության որինակ տալ այս կռվի միջոցին։ Այն ժամանակ դուք կկարողանաք սկսել ու ավարտին հասցնել կոմունիստական հասարակության շենքի կառուցումը։

Վորպեսզի բոլորիդ ավելի պարզ դարձնեմ այս, ես ձեզ որինակ կբերեմ ձեզ։ Մենք մեզ կոմունիստ ենք անվանում։

Ի՞նչ է կոմունիստը։

Կոմունիստ—լատինական բառ է։ Կոմունիստ նշանակում է ընդհանուր։ Կոմունիստական հասարակություն նշանակում է ամեն ինչ ընդհանուր է—հողը, գործարանները, ընդհանուր աշխատանք,—ահա թե ինչ է կոմունիզմը։

Կարող է արդյոք աշխատանքն ընդհանուր լինել, եթե մարդկանցից յուրաքանչյուրն իր տնտեսությունն է վարում առանձին հողամասի վրա։ Միանգամից ընդհանուր աշխատանք ստեղծել չես կարող։ Այս յերկնքից չի ընկնում. պետք է այս բանը սրբքնությամբ, տանջանքով ձեռք բերել, ստեղծել. այս առաջ է գալիս կռվի ընթացքում։ Այստեղ այլևս հին դրքուկ չկա—դրքուկին վոչ վոք չեր հավատա։ Այստեղ արդեն սեփական կենսական փորձն է։

Ձերը Կոլչակն[2] ու Դենիկինը[3] վրա եկին գալիս Սիբիրից ու հարավից, գյուղացիները նրանց կողմն եկին։ Բոլշևիկները նրանց դուր չեր գալիս, վորովհետև բոլշևիկները հացահատիկն առնում են հաստատ գնով։ Իսկ յերբ գյուղացիք Սիբիրում և Ուկրաինայում փորձեցին Կոլչակի ու Դենիկինի իշխանությունը, նրանք հաս-

կացան, վոր, գյուղացին այլ ընտրություն չունի. կամ պետք է գնաս կապիտալիստի մոտ, և նա քեզ տերությունն կտա կալվածատերերին, կամ պետք է դընաս բանվորի յետևից, վորը, ճիշտ է, յուղ ու մեղր լվացող աղբյուրներ չի խոստանում, վորը ծանր կռվի մեջ քեզնից պահանջում է յերկաթե կարգապահություն ու հաստատակամություն, բայց վորը քեզ կհանի կապիտալիստների ու կալվածատերերի ստրկությունից։

Իսկ յերբ գյուղացիք սեփական փորձով ըմբռնեցին ու տեսան, այն ժամանակ նրանք դարձան կոմունիզմի դժվարին ղպրոցն անցած գիտակից կողմնակիցներ։

Հենց այսպիսի փորձն էլ պետք է Յերիտասարդության կոմունիստական Միությունն իր ամբողջ գործունեության հիմք դարձնի։

Ձես պատասխանեցի այն հարցերին, թե մենք ինչ պետք է սովորենք, ինչ պետք է վերցնենք հին դպրոցից և հին գիտությունից։ Ձես կաշխատեմ պատասխանել այն հարցին էլ, թե ինչպես պետք է սովորել այս, միայն նշանով, վոր դպրոցում ուսնեցած գործունեության յուրաքանչյուր քայլը, դաստիարակության և ուսման յուրաքանչյուր քայլն անբակատելի կերպով շաղկապենք բոլոր աշխատավորների կռվին ընդդեմ շահագործողների։

Յերիտասարդության այս կամ այն կազմակերպության աշխատանքի փորձից վերցրած մի քանի որինակներով յես ակնառու կերպով ձեզ ցույց կտամ թե ինչպես պետք է ընթանա կոմունիզմի այս դաստիարակությունը։

Բոլորը խոսում են անգրագիտությունը լուծարելի

յենթարկելու մասին։ Դուք գիտեք ինչ, անգրագետ երկրում չի կարելի կոմունիստական հասարակություն կառուցել։ Բավական չէ, որ խորհրդային իշխանությունը հրամայի, կամ կուսակցությունը որոշ լոզունգ տա, կամ լավագույն գործիչների մի որոշ մասը նետվի այդ գործի մեջ։ Սրա համար հարկավոր է, որ ինքը՝ երիտասարդ սերունդն իր ձեռքն առնի այդ գործը։

Կոմունիզմն այն է, որ այդ երիտասարդությունը, այդ երիտասարդներն ու աղջիկները, որոնք կոմունիստական Միության անդամ են, ասեն.—այդ մեր գործն է, մենք մեծանք և գնանք դյուցերը՝ անգրագիտությունը լուծարքի յենթարկելու, որպեսզի մեր հասունացող սերունդն անգրագետներ չունենա։ Մենք ձգտում ենք, որ հասունացող երիտասարդության ինքնագործունեությունն ուղղված լինի այդ գործին։

Դուք գիտեք, որ Ռուսաստանը խավար, անգրագետ յերկրից շուտով գրագետ յերկիր դարձնել չի կարելի, բայց յեթե այդ գործն իր ձեռքն առնի Երիտասարդության Միությունը, յեթե ամբողջ երիտասարդությունն աշխատի հոգուտ բոլորի, այդ ժամանակ այդ միությունը, որ շաղկապում է 400.000 երիտասարդների ու աղջիկների, իրավունք ունի Երիտասարդության Կոմունիստական Միություն կոչվելու։ Միության խնդիրը նաև այն է, որ այդ կամ այն գիտելիքները յուրացնելով՝ օգնի այն երիտասարդությանը, որն ինք իրեն չի կարող պատրաստել անգրագիտության խավարից։

Երիտասարդության Միության անդամ լինել՝ նշանակում է գործն այնպես տանել, որ իր ամբողջ աշխատանքը, իր ուժերն ընդհանուր գործին նվիրվեն։

Ահա այդ է կոմունիստական դաստիարակությունը։ Միայն այսպիսի աշխատանքի ընթացքում է յերիտասարդը կամ աղջիկը իսկական կոմունիստ դառնում։ Միայն այն դեպքում նրանք կոմունիստ կդառնան, յեթե կարողանան այս աշխատանքով գործնական հաջողություններ ձեռք բերել։ Որինակի համար, վերցրեք քաղաքի արվարձանների բանջարանոցներում կատարվող աշխատանքը։ Երիտասարդության Կոմունիստական Միության խնդիրներից մեկն է այս։ Ժողովուրդը սովամահ է լինում, ֆաբրիկաներում ու գործարաններում սով է։ Սովից փրկվելու համար հարկավոր է բանջարանոցները զարգացնել, բայց հողագործությունը կատարվում է հին յեղանակով։

Ցույց ահա հարկավոր է, որ ավելի գիտակից տարրերը գործի դիմեն, և դուք այն ժամանակ կտեսնեք, որ բանջարանոցները մեծանում են, նրանց տարածությունն ընդլայնվում, արդյունքը լավանում է։ Երիտասարդության Կոմ. Միությունը պետք է ակտիվ մասնակցություն ունենա այդ գործին։ Յուրաքանչյուր միություն կամ միության յուրաքանչյուր բջիջ պետք է այդ գործն իր գործը համարի։

Երիտասարդության Կոմունիստական Միությունը պետք է լինի մի հարվածային խումբ, որն ամեն մի աշխատանքի տալիս է իր ոգևորությունը, ցուցահանում իր նախաձեռնությունը, իր ձեռներեցությունը։ Միությունը պետք է լինի այնպիսի միություն, որ ամեն մի բանվոր տեսնի, թե նրանք այնպիսի մարդիկ են, որոնց ուժությունքը հնարավոր ուժություն է, իրեն հասկանալի է, որոնց ուժությունքին թերևս նա միանգամից չի հավատա էլ, սակայն որոնց կենդանի աշ-

խատանքից, նրանց գործունեությունից կտեսնեն, որ սրանք իրոք այն մարդիկն են, որոնք իրեն ուղիղ ճանապարհն են ցույց տալիս։

Յեթե Յերիտասարդության Կոմունիստական Միությունը չկարողանա բոլոր ասպարեզներում իր աշխատանքն այսպես կազմակերպել, այս նշանակում է, որ Միությունը մոլորվելով՝ վերադառնում է դեպի հին բուրժուական ուղին։

Մեր դաստիարակությունը պետք է շաղկապել աշխատավորների շահագործողների դեմ մղվող կռվին, որպեսզի աշխատավորներին ոգնենք՝ այն խնդիրները լուծելու, որոնք ըղխում են կոմունիզմի ուսմունքից։

Միության անդամները պետք է իրենց յուրաքանչյուր ազատ ժամը գործադրեն այն բանի վրա, որ բարելավեն բանջարանոցը և կամ որևէ ֆաբրիկայում կամ գործարանում յերիտասարդության ուսուցում կազմակերպեն և այլն։

Մենք ցանկանում ենք Ռուսաստանն ազատ ու խեղճ յերկրից հարուստ յերկիր դարձնել։ Յեվ հարկավոր է, որ Յերիտասարդության Կոմունիստական Միությունն իր կրթությունը, իր ուսումն ու իր դաստիարակությունը միացնի բանվոր. ու գյուղացիների աշխատանքին, որպեսզի սինդ չփակվի դպրոցներում և չսահմանափակվի կոմունիստական գրքեր ու բրոշյուրներ կարդալով միայն։

Բանվորների ու գյուղացիների հետ միասեղ աշխատելով միայն կարելի կ՚իսկական կոմունիստ դառնալ։

Յեվ հարկավոր է, որ բոլորը տեսնեն, թե ամեն մեկը, որ Յերիտասարդության Միության անդամ է, պետք է

դրագետ է և միաժամանակ գիտե աշխատել էլ։ Յերբ բոլորը կտեսնեն, թե ինչպես մենք հին դպրոցից դուրս ենք վանել հին մեքենական վարժությունը՝ այս փոխարինելով գիտակցական կարգապահությամբ, յերբ կտեսնեն, թե ինչպես ամեն մի յերիտասարդ գնում է շաբաթօրյակին մասնակցելու, թե ինչպես նրանք ոգտագործում են արվարձանի յուրաքանչյուր, տնտեսությունը, վորպեսզի ոգնեն բնակչությանը, ժողովուրդն աշխատանքի վրա հնայի վրչ այնպես, ինչպես նայում էր նրան առաջ։

Յերիտասարդության Կոմունիստական Միության խնդիրն այն է, վոր գյուղում կամ իր թաղում կազմակերպի ոգնություն մի աննպիսի գործի,—փոքրիկ որինակ եմ վերցնում,—ինչպես ժաքրությունն ապահովելու կամ անուղղը բաշխելու գործն է։

Այս բանն ինչպես էր կատարվում կապիտալիստական հին հասարակության մեջ։

Յուրաքանչյուրն աշխատում էր միայն իր համար և վրչ վոք չէր նայում, թե կան արդյոք այստեղ մերեր կամ հիվանդներ, կամ թե ամբողջ տնտեսությունը կենդ վրա կ՚ընկնում, վորը այս պատճառով ճնշված, տարկացած կացության մեջ է։ Ո՞վ պետք է կռվի այս բանի դեմ։ Յերիտասարդության միությունները, վորոնք պետք է ասեն.— մենք այս կբարեփոխենք, մենք կկազմակերպենք յերիտասարդների խմբեր, վորոնք կոգնեն ժաքրությունն ապահովելու կամ անուղղը բաշխելու գործին՝ սիստեմատիկ կերպով տները շրջելով. այս յերիտասարդները կազմակերպված կգործեն ամբողջ հասարակության ոգտին՝ ուժերն ուղիղ բաշխելով և ցույց տալով, վոր աշխատանքը պետք է լինի կազմակերպված աշխատանք։

Այն սերունդը, որի ներկայացուցիչներն այժմ մոտ 50 տարեկան են, չի կարող հույս ունենալ, թե ինքը կոմունիստական հասարակութիւն կտեսնի։ Մինչև այն ժամանակ այս սերունդը կմեռնի, կվերջանայ։

Իսկ այն սերունդը, որը այժմ 15 տարեկան է, թե՛ կտեսնի կոմունիստական հասարակութիւնը և թե՛ ինքը կկերտի այս հասարակութիւնը։

Ցեղ այդ սերունդը պետք է իմանայ, որ նրա կյանքի ամբողջ խնդիրն այս հասարակութիւնը կառուցելն է։

Հին հասարակութեան մէջ աշխատանքը կատարում էր առանձին ընտանիքը, և որչ որք չէր միացնում աշխատանքը, բացի կալվածատերերից ու կապիտալիստներից, որոնք ճնշում էին ժողովրդական մասսաներին։ Մենք պետք է յուրաքանչյուր աշխատանք, որքան էլ այս կեղտոտ ու դժվարին լինի, այնպես կազմակերպենք, որ յուրաքանչյուր բանվոր ու գյուղացի իրեն նայի այս աշխատանքի մեծ բանակի մի մասնիկն եմ և կարող եմ ինքս իմ կյանքը կերտել՝ առանց կալվածատերերի ու կապիտալիստների, կարող եմ հաստատել կոմունիստական հասարակարգ։

Հարկավոր է, որ Ցերիտասարդութեան Կոմունիստական Միութիւնը բոլորին մատաղ հասակից դաստիարակի գիտակցական ու կարգապահ աշխատանքի մեջ։

Ահա թե ինչ կերպ մենք կարող ենք հասնել, որ դրած խնդիրները կլուծվեն։

Մենք պետք է նկատի ունենանք, որ հարկավոր է տասը տարուց վոչ պակաս ժամանակ՝ յերկրի ելեք-

տրիֆիկացիայի համար, վորպեսզի մեր աղքատացած յերկրի կարիքները հնարավոր լինի բավարարել տեխնիկայի վերջին նվաճումների համաձայն։

Ցեվ ահա այն սերունդը, որն այժմ 15 տարեկան է և որը 10–12 տարուց հետո պետք է ապրի կոմունիստական հասարակութեան մէջ,—պետք է իր ուսման բոլոր խնդիրները դնի այնպես, որ յուրաքանչյուր որ ամեն մի դյուղում, ամեն մի քաղաքում էլեկտրիֆիկացիայի գործնականորեն լուծի ընդհանուր աշխատանքի այս կամ այն, թեկուզ և ամենափոքր, ամենահասարակ խնդիրը։

Ինչ չափով որ այդ տեղի կունենա յուրաքանչյուր դյուղում, ինչ չափով որ կսկսի զարգանալ կոմունիստական սրցակցութիւնը, ինչ չափով որ յերիտասարդութիւնը կապացուցի, որ ինքը կարողանում է միացնել իր աշխատանքը,—այդ բոլորի հետ միասին ապահովված կլինի կոմունիստական շինարարութեան հաջողութիւնը։

Միայն դիտելով յուրաքանչյուր յուր քայլն այդ շինարարութեան հաջողութեան տեսակետից, միայն իրեն հարց տալով, թե արե՞լ ենք մենք արդյոք ամեն բան, որպեսզի լինենք միացյալ, դիտակից աշխատավորներ,—միայն այդ յերկարատև պրոցեսում Կոմունիստական Ցերիտասարդութեան Միութիւնը կկարողանա հասնել այն բանին, որ իր կես միլիոն անդամներին կմիացնի աշխատանքի մի բանակի մեջ և դեպի ինքն ընդհանուր հարգանք առաջ կբերի։

ԼԵՆԻՆ. Ն. Կ. ԿՐՈՒՊՍԿԱՅԱՅԻ ԹԵԶԻՍՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԱՐԱՎ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

Չի կարելի այդպես գրել պոլիտեխնիկական կրթության մասին, դուրս և գալիս վերացական մի բան հեռավոր ապագայի համար. հաշվի չի առնում հրատապ հիմիկվա ցավոտ իրականությունը:

Պետք է

1) Ավելացնել 1 կամ 2 թեզիս պոլիտեխնիկական կրթության սկզբունքային նշանակության մասին:

ԸՍՏ ՄԱՐՔՍԻ,

Ըստ Ռ կ կ ծրագրի:

2) Վերոշակի ասել, որ ոչ մի կերպ մենք չենք կարող հրաժարվել հենց պոլիտեխնիկական կրթության սկզբունքից և ճնարավորության սահմանցներում այն անմիջականորեն իրագործելուց

Ցերկրորդ աստիճանի (12-17) մասին ասել.

Ուղղել.—Ձուլել ոչ որպէս 2-րդ աստիճանը, այլ 13, 14 տարեկանից, ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՆԵՐԻ ՑՈՒՑՈՒՄՆԵՐՈՎ և ՎՈՐՈՇՈՒՄՈՎ:

Հանրապետության ծայրահեղ ծանր տնտեսական դրությունը ներկա ժամանակում պահանջում է անպայմանորեն և անհապաղ

2-րդ աստիճանի դպրոցը ձուլել պրոֆտեխդպրոցի հետ.

2 րդ աստիճանը վերածել պրոֆտեխդպրոցի, բայց դրա հետ միասին, ՎՈՐՊԵՍԶԻ Ա.Ց.Դ ԶՎԵՐԱՇՎԻ Ա.Ր-ՀԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՑԱՆ, պետք է սահմանել հետևյալ ճշգրիտ կանոնները.

1) Խուսափել վաղաժամ մասնագիտացումից, այդ մասին մշակել հրահանգ:

2) Բոլոր պրոֆտեխդպրոցներում ընդարձակել հանրակրթական առարկաները:

Կազմել ծրագիրը ըստ տարիքների

Հումանիզմ. Աշխարհագրություն. Պատմություն առհասարակ. Գրականություն Հիգափոխության պատմություն. և այլն: 1917 թ հեղափոխության պատմություն.

3) Անպայման խնդիր դնել ԱՆՀԱՊԱՂ անցնելու պոլիտեխնիկական կրթության, կամ ավելի ճիշտ՝ անհապաղ իրականացնելու դեպի պոլիտեխնիկական կրթությունը տանող հենց մոտիկ մատչելի ՄԻ ՇԱՐՔ ՔԱՅԼԵՐ, ինչպես օրինակ.—

Գոնե մոտ ապագայի համար Ա.) Ելեկտրական կայարանի այցելություն (մոտակա) և մի շարք դասախոսություններ ելեկտրականում կազմակերպվելիք փորձերի հետ կապված. ելեկտրականության հետ կապված ամենամոտակի հնարավոր ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ. անպիղապես մշակել մանրամասն ծրագրեր.

(1 այցելություն, 5, 10 դասընթացք, 1, 2 ամսվա և այլն)

բ) Նույնը,—յուրաքանչյուր՝ տանելի կերպով կազմակերպված քաղհրդային տնտեսություն:

գ) Նույնը,—յուրաքանչյուր տանելի կերպով կազմակերպված գործարան:

Գոնե մոտ ապագայի համար Դ) Մոբիլիզացիայի յենթարկել (ելեկտրականությունից և պոլիտեխնիկա-

կան կրթութ յունից դասախոսութ յուններ կարդալու, գործնական պարապմունքները ղեկավարելու համար և այլն) բոլոր ինժեներներին, գյուղատնտեսներին, բոլոր համալսարանավարտներին և ֆիզիկոմաթեմատիկական ֆակուլտետ ավարտածներին:

ե) կազմակերպել և կառուցել պոլիտեխնիկական կրթութ յան փոքրիկ թանգարաններ, գնացքներ, շոգենավեր և այլն:

Այդ չափից դուրս կարևոր է: Մենք աղքատ ենք: Մեզ հարկավոր են ատաղձագործներ, փականագործներ ԱՆՄԻՋՈՑՆ: ԱՆՊԱՅՄԱՆ: ԲՈԼՈՐԸ պետք է դառնան ատաղձագործներ, փականագործներ և այլն, ԲԱՑ հանրակրթական և պոլիտեխնիկական մինիմումի վրա հավելումով:

[Ավելի ճիշտ՝ յերկրորդ աստիճանի բարձր դասարանների] Յերկրորդ աստիճանի(12-17) դպրոցների խնդիրն է.- տալ լուրջ իր գործն իմացող, վարպետ դառնալու միանգամայն ընդունակ և (փոխարինելու համար պատրաստ) պրակտիկ կերպով այդ գործի համար պատրաստված

ատաղձագործ
հյուսն,
փականագործ և այլն:

Այն պայմանով սակայն, որ այդ «արհեստավորն» ունենա այն բնդհանուր կրթությունը, առնվազն իմանա այս ինչ ու այնինչ դիտութ յուններին.- ճշտիվ ժամանակը՝ ինչ դիտութ յուններին.- հիմունքները. լինի կոմունիստ (ճշտիվ ժամանակը՝ ինչ պիտի իմանա), ՈՒՆԵՆԱ ՊՈԼԻՏԵԽ-

ԱՅՆ Է.—

ա) Հիմնական հասկացողութ յուններ (ճշտիվ վորոշել՝ ինչ հասկացողութ յուններ) ելեկտրականութ յան մասին:

բ) Մեխանիկական արդյունաբերութ յան մեջ ելեկտրականութ յունը կիրառելու մասին:

գ) Նույնը՝ քիմիականի նկատմամբ:

դ) Նույնը ՌՄՖԽՀ ելեկտրիֆիկացիայի պլանի մասին:

ե) Վոչ պակաս քան 1—3 անգամ, այցելել ելեկտրական կայանը, գործարանը, խորհրդանշութ յունը:

զ) Իմանալ ագրոնոմիայի այսինչ հիմունքները և այլն, մանրամասն մշակել դիտելիքների մինիմումը:

(5)

*
* *

«Բայց պետք է իմանալ և հիշել, վոր չի կարելի անցկացնել ելեկտրոֆիկացիան, քանի դեռ մեզ մոտ անգրագետները կան: Բավական չէ, վոր մեր հանձնաժողովն աշխատի վերացնել անգրագիտութ յունը... Բացի դրագիտութ յունից պետք են կուլտուրական, գիտակից, կրթված աշխատավորներ. անհրաժեշտ է, վոր գյուղացիների մեծ մասը վորոշակի պատկերացնի այն խնդիրները, վորոնք ծառացած են մեր առաջ: Կուսակցութ յան այդ ծրագիրը (ելեկտրիֆիկացիայի պլանի, կապ.) պետք է դառնա հիմնական գրքույկ, վոր պետք է մուտք գործի բոլոր դպրոցները: Դուք այդտեղ, ելեկտրիֆիկացիան անցկացնելու ընդհանուր պլանի հետ միասին, կգտնեք Ռուսաստանի յուրաքանչյուր շրջանի համար գրված հատուկ պլաններ: Տեղերը գնացող յուրաքանչյուր ընկեր կունենա իր շրջանի ելեկտրիֆիկացիան անցկացնելու համար

մշակված վորոշակի ծրագիր, խավարից նորմալ կյանքի անցնելուս ծրագիր։ Ցնդերուժ կարիլի է և պետք է համեմատել, մշակել, ստուգել ձեղ տրված զրույցները, ձգտելով, վոր յուրաքանչյուր դպրոցում, յուրաքանչյուր խրճիթում այն հարցին, թե ի՞նչ բան է կոմունիզմը, պատասխանեն վոչ միայն այն, ինչ գրված է կուսակցության ծրագրում՝ այլ և ասեն այն մասին, թե ինչպես պետք է դուրս գալ խավարի և տգիտության վիճակից։

Լավագույն աշխատողները, անտեսավարները, մասնագետները կատարել են իրենց տրված՝ Ռուսաստանի էլեկտրիֆիկացիայի և նրա տնտեսության վերականգման պլանը մշակելու առաջադրությունը։ Այժմ պետք է աշխատել այնպես անել, վոր բանվորները և գյուղացիները իմանան, թե վերչսի մեծ և դժվար է այդ խնդիրը և ի՞նչպես պետք է մոտենալ ու ձեռնարկել դրա լուծմանը։

Պետք է այնպես անել, վոր յուրաքանչյուր գործարան, յուրաքանչյուր էլեկտրակայան վերածվի լուսավորության ոջախի, և յեթե Ռուսաստանը ծածկվի էլեկտրակայանների և հզոր տեխնիկական սարքավորումների խիտ ցանցով,— ապա մեր կոմունիստական տնտեսական շինարարությունն որինակ կդառնա ապագա սոցիալիստական Եվրոպայի և Ասիայի համար»։

ԼԵՆԻՆ, ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ VIII ՀԱՄԱՌՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՈՒՄ ԱՐԱԾ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԻՑ։ (Ցերկերի ժողովածու, XVII հ. 429-30 էջ. ռուս. հրատ.)։ 1920 թ. դեկտեմբեր.

«...Համագումարը հանձնարարում է ձեռք առնել բոլոր միջոցներն այդ (էլեկտրիֆիկացիայի) պլանի ամենալայն պրոպագանդի համար ... Այդ պլանի ուսումնասիրությունն առանց բացառության պետք է ժողովի հանրապետության բոլոր ուսումնական հիմնարկներում ...»

Խորհուրդների VIII համառուսական համագումարի բանաձևից։

ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ VIII ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԲԱՆԱՁԵՎԻ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ԵԼԵԿՏՐԻՖԻԿԱՑԻԱՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԶԵԿՈՒՑՄԱՆ ԱՌԹԻՎ[1])

.... Ապա համագումարը հանձնարարում է կառավարությանը և խնդրում է ՀՍՄԿԽ-ին և արհմիությունների համառուսական համագումարին՝ բոլոր միջոցները ձեռք առնել այդ պլանի (էլեկտրիֆիկացիայի պլանի. կազմողներ) ամենալայն պրոպագանդի և քաղաքի ու գյուղի ամենալայն մասսաներին այդ պլանը ծանոթացնելու համար։ Այդ պլանի ուսումնասիրությունը պետք է ժողովի հանրապետության անխտիր բոլոր դպրոցական հիմնարկների ծրագրերի մեջ. յուրաքանչյուր էլեկտրական կայան և յուրաքանչյուր փոքրիշատե տանելի գրված գործարան ու խորհանտեսություն պետք է դառնան կենտրոն՝ էլեկտրականությանը, ժամանակակից արդյունաբերությանը ծանոթանալու համար, և կենտրոն դառնան էլեկտրիֆիկացիայի պլանի պրոպագանդի և նրա սիստեմատիկ դասավանդման համար։ Բոլոր բավարար՝ գիտական կամ գործնական նախապատրաստություն ունեցողները պետք է անխտիր մոբիլիզացիայի յենթարկվեն՝

1) Լենին, Ցերկերի ժողովածու, 26 հ. էջ 84-85 (հայերեն հրատարակություն)

կան կոմիտեն. . այս պակասությունն ընդհանուր դատողություններով ու վերացական լողունգներով „հրապուրվելն է“։

Պոլիտեխնիկական կրթության խնդիրը հիմնականում լուծել է մեր կուսակցության ծրագիրը, ծրագրի այն բաժնի 1 և 8 §§-ում, որ նվիրված են ժողովրդական լուսավորությանը։ Ծրագրի այս կետերն է հենց մատնանշում ԿԿ-ի դիրեկտիվը։ § 1-ը խոսում է պոլիտեխնիկական կրթության մասին մինչև 17 տարեկան հասակը։ § 8-ը խոսում է „17 տարեկան հասակից վեր անձերի պրոֆեսիոնալ կրթության լայն զարգացման մասին, բնդհանուր պոլիտեխնիկական գիտելիքների կապակցությամբ“։

Այսպիսով կուսակցության ծրագիրը միանգամայն պարզ է դրել հարցը։ Դատողություններն այն մասին, թե „պոլիտեխնիկական, թե՞ մասնատեխնիկական կրթություն“ պիտի լինի (չակերտների մեջ առած ու խիստ ընդգծած այս բառերն են հենց, որ իրենց հրեշային անհեթեթությամբ զանում ենք վերոհիշյալ „բյուլետենի հավելվածի“ չորրորդ եջում),— այս դատողությունները հիմնովին սխալ են, կոմունիստի համար ուղղակի անթույլատրելի և ցույց են տալիս թե ծրագիրը չիմանալը և թե վերացական լողունգներով ամենադատարկ կերպով „հրապուրվելը“։

Ցնեե մենք ստիպված ենք ժամանակավորապես տարիքը (ընդհանուր պոլիտեխնիկական կրթությունից պրոֆեսիոնալ-պոլիտեխնիկական կրթության անցնելու տարիքը) 17 տարեկանից 15-ի իջեցնելու, ապա տարիքի նորմայի այս իջեցումը „կուսակցությունը պետք է բացառապես համարի“ (ԿԿ-ի դիրեկտիվների

1-ին կետ) գործնական անհրաժեշտություն, ժամանակավոր մի ջոց, որ առաջ է յեկել „յերկրի ռազմատնտեսության ու ֆայֆայման“ պատճառով։

Նման իջեցումը ճիշտ ու քրեներով „հիմնավորելու“ ընդհանուր դատողությունները բացարձակ անհեթեթություն են. բավական է ընդհանուր և իրե թե տնտեսական դատողություններ տալու խաղերով զբաղվել Աշխատանքի ծանրության ամբողջ կենտրոնը պետք է փոխադրել „գործնական փորձի հաշվառման և ստուգման“, այս փորձի ցուցումների օպտիմատիզ օգտագործմանը վրա։

1921 թ., փետրվարի 7

„23. ԵԼԵԿՏՐԻՖԻԿԱՑԻԱ“

Կա արդյոք տեղական, նահանգային, կամ գավառային գրադարանում „ՌՍՖՍՀ ելեկտրիֆիկացիայի պլանը“, Խորհուրդների VIII համագումարին արված պեկուցումը. քանի՞ որինակ...

Ի՞նչ միջոցներ են ձեռք առնված կատարելու Խորհուրդների VIII համագումարի վորոշումները՝ ելեկտրիֆիկացիայի պլանի ամենալայն պրոպագանդի մասին։ Այդ մասին տեղական լրագրերում քանի՞ հոդված և յերեր Ուենկնդիրների թիվն այդտեղ։

Այդպիսի զեկուցումների և դասավանդման համար արդյոք մոբիլիզացիայի յենթարկված են այն բոլոր տեղական աշխատավորները, վորոնք տեսական և գործնական գիտելիքներ ունեն ելեկտրականության մասին։ Քանի՞ այդպիսի աշխատավորներ կան։ Ինչպե՞ս և կատարվում դրանց աշխատանքը։ Ո՞րտեղ գործ ունեն արդյոք դասախոսությունների և պարապմունքների

համար տեղական կամ մոտակա էլեկտրական կայանները: Սրանց թիվը՝

Խորհուրդների VIII համագումարի վորոշման համաձայն՝ քանի՛ ուսումնական հիմնարկներում և մոցված էլեկտրիֆիկացիայի պլանի դասավանդումը՝

Լենին, Աշխատանքի և գաշապանության Խորհրդի նախագը տեղական խորհըդային հիմնարկներին, 1921 թ. մայիս. (Լենին, Ցերկերի ժողովածու, XVIII հ. I մաս, 253 եջ, ռուս. I հրատ.)

ՍՏԵՊԱՆՈՎԻ ԳՐՔԻ ՀԱՄԱՐ ԳՐՎԱԾ ԱՌԱՋԱԲԱՆԻՑ

«Խորհուրդների VIII համագումարը վորոշել է, վոր ՌՍՖԽՀ բոլոր,-առանց բացառության բոլոր,-ուսումնական հիմնարկներում պարտադիր է էլեկտրիֆիկացիայի պլանի դասավանդումը: Այդ վորոշումը, ինչպես և շատ ուրիշ վորոշումներ մնաց թղթի վրա, մեր(մեր բոլշեվիկների) անկուլտուրականության հետևանքով:

Այժմ ընկ. Ստեպանովի այս «դպրոցների համար ձեռնարկ»-ը լույս տեսնելուց հետո պետք է աշխատել,—և մենք կարող ենք,-այնպես անել, վոր յուրաքանչյուր գավառային (իսկ հետո և գավառակային) գրադարանում այդ «ձեռնարկից» մի քանի որինակ լինի, վոր Ռուսաստանի յուրաքանչյուր էլեկտրական կայանին կից (իսկ արդեն 800 եց ավելի կայաններ կան) վոչ միայն լինի այդ գիրքը, այլև անպայման կազմակերպվի հասարակական ժողովրդական ընթերցանություն էլեկտրականության, ՌՍՖԽՀ էլեկտրիֆիկացիայի և առհասարակ տեխնիկայի մասին. վորպեսզի յուրաքանչյուր դպրոցի յուրաքանչյուր ժողովրդական ուսուցիչ կարդա և յուրացնի այդ «Ձեռնարկը» (այդ գործին ոգնելու համար յուրաքանչյուր գավառում պետք է կազմակերպվի ինժեներների և ֆիզիկայի դասատուների խմբակ), և վոչ միայն ինքը կարդա, հասկանա ու յուրացնի, այլև կարողանա այդ պարզ ու հասկանալի ձևով պատմել ու բացատրել դպրոցի աշակերտներին և առհասարակ գյուղացիական յերիտասարդության:

Այս բանին հասնելը խոշոր աշխատանքների հետ է կապված: Մենք աղքատ և անկուլտուրական մարդ ենք: Ծավ չէ: Միայն թե սովորելու գիտակցություն լինի: Միայն թե սովորելու ցանկություն լինի: Պետք է միայն պարզ գիտակցությունն այն բանի, վոր այժմ բանվորին և գյուղացուն ուսումը պետք է վոչ թե նրա համար, վոր կալվածատերերին և կապիտալիստներին «ոգուտ» և շահույթ տան, այլ վորպեսզի բարելավեն իրենց կյանքը:

Իսկ այդ բոլորը մենք ունենք: Ցեմ այդ պատճառով մենք պետք է սովորենք և կսովորենք:

Լենին, Ի. Ի. ՍՏԵՊԱՆՈՎԻ (ԵԼԵԿՏՐԻՖԻԿԱՑԻԱՅԻ ՄԱՍԻՆ) ԳՐՔԻ ՀԱՄԱՐ ԳՐՎԱԾ ԱՌԱՋԱԲԱՆԻՑ, 1922 թ. մայիս (Լենին, Ցերկերի ժողովածու, XVIII հ. II մաս, ռուս. I հրատ. ,17-18 եջ)

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆԸ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԶՄԻ ՄԱՍԻՆ

Մեր յերկրի սոցիալիստական վերակառուցման խընդիրը, մոտակա տարիների ընթացքում տեխնիկապես և տնտեսապես առաջավոր կապիտալիստական յերկրներին հասնելու և առաջ անցնելու, յերկրորդ հնգամյակում «ամբողջ ժողովրդատնտեսության վերակառուցման ավարտումը և ժողովրդատնտեսության բոլոր ճյուղերի համար նորագույն տեխնիկական պատվանդան ստեղծելու» խնդիրն իր ամբողջ հասակով դնում է կադրերի խնդիրը, բանվոր դասակարգից նոր տեխնիկական ինտելիգենցիա ստեղծելու խնդիրը, վորը (ինտելիգենցիան) «նվիրված լինի սոցիալիզմի գործին և ընդունակ լինի տեխնիկապես գնահատելու մեր սոցիալիստական արդյունաբերությունը» (Ստալին): Միաժամանակ մեր ժողովրդատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը, աշխատանքի սոցիալիստական մեթոդներն ավելի ու ավելի խոշոր հնարավորություններ են ստեղծում բանվոր դասակարգից այդպիսի կադրեր պատրաստելու համար: «Արդյունաբերության նախաձեռնողները, հարվածային բրիգադների ղեկավարները, աշխատանքային խանդավառության պրակտիկ ներշնչողները, շինարարության այս կամ այն բնագավառում աշխատանքը կազմակերպողները.—ահա բանվոր դասակարգի այն նոր խավը, վորը և բարձրագույն դպրոցը անցած ընկերների հետ միասին պետք է կազմի բանվոր դասակարգի ինտելիգենցիայի կորիզը, մեր արդյունաբերության հրամանատարական կազմի կորիզը» (Ստալին):

Պոլիտեխնիկական կրթության բնագավառում հանդես յեկող թեքումների, հատկապես դպրոցի մահացման տեսության յունից բղխող՝ տեսական պատրաստության, խորացրած գիտելիքների դերի թերագնահատման դեմ պայքարելու համար բացառիկ արժեք են ներկայացնում ընկ. Ստալինի ասույթները տեսության խոշոր նշանակության մասին:

*
* *

«Թեորիան բոլոր յերկրների բանվորական շարժման փորձն է՝ վերցրած իր ամբողջության: Թեորիան իհարկե անհրաժեշտ է պատճառով, յերբ չի կապվում հեղափոխական պրակտիկայի հետ, ճիշտ այն պես, ինչպես պրակտիկան կույր է լինում, յեթե նա իր ճանապարհը չի լուսավորում հեղափոխական թեորիայով: Սակայն թեորիան կարող է բանվորական շարժման հսկայական ուժ դառնալ, յեթե նա զարգանում է՝ անքակտելիորեն կապված հեղափոխական պրակտիկայի հետ. վորովհետև նա, և միայն նա, կարող է հավատ ներշնչել շարժմանը, տալ կողմնորոշման ուժ և շրջապատող դեպքերի ներքին կապերի հասկացողություն, վորովհետև նա, և միայն նա, կարող է ոգնել պրակտիկային՝ հասկանալու ոչ միայն այն, թե ինչպես և դեպի ուր են շարժվում դասակարգերը ներկայումս, այլև դեպի ուր պետք է շարժվեն նրանք մոտ ապագայում: Ոչ այլ ոք, յեթե ոչ Լենինն եր, վոր բազմաթիվ անգամ կրկնած եր իր հայտնի դյուրթն այն մասին, թե «առանց հեղափոխական թեորիայի չի կարող լինել նաև հեղափոխական շարժում»:

(Ստալին, «Լենինիզմի հարցերը», էջ 23—24)

Սակայն մեզ հիմք ունենք պարծենալու սոցիալիստական շինարարության պրակտիկ հաջողություններով, ապա չի կարելի նույնն ասել մեր տեսական աշխատանքի հաջողությունների մասին՝ եկոնոմիկայի բնագավառում ընդհանրապես և գյուղատնտեսությանն առաջարկում մասնավորապես։ Դեռ ավելին. պետք է ընդունել մեր տեսական միտքը յետ է մնում մեր գործնական հաջողություններից, մեր մեզնում մորոշ ետքում է և նկատվում գործնական հաջողությունների և տեսական մտքի զարգացման միջև։ Մինչդեռ անհրաժեշտ է, մեր տեսական աշխատանքը ոչ միայն հասնի գործնականի յետևից, այլև նրանից առաջ անցնի՝ դիմելով մեր պրակտիկ աշխատողներին՝ նրանց կողմից սոցիալիզմի համար մղվող պայքարում։

Ցեսս այստեղ յերկար չեմ խոսի թեորիայի նշանակության մասին. այդ ձեզ բավական լավ հայտնի յե։ Հայտնի յե, որ թեորիան, յեթե այդ իսկական թեորիա յե, կողմնորոշման ուժ, հեռանկարի պարզություն, աշխատանքի վստահություն և մեր գործի հաղթանակի հավատք է ներշնչում պրակտիկ աշխատողներին։ Այս ամենը մեր սոցիալիստական շինարարության համար խոշորագույն նշանակություն ունի և չի կարող այդպիսի նշանակություն չունենալ։

(Ի. Ստալին, ԽՍՀՄ. ազգարարային քաղաքականության հարցերի շուրջը (ճառ մարքսիստ—ագրարագետների I կոնֆերենցիայում, 27 XII 1929 թ.)

Ծանր արդյունաբերության կառուցման խնդիրը դեմ է առնում ոչ միայն կուտակման պրոբլեմին։ Նա դեմ է առնում նաև կադրերի պրոբլեմին, այն է՝

ա) տասնյակ-հազարավոր խորհրդայնորեն տրաժարված տեխնիկներին և մասնագետներին սոցիալիստական շինարարությանը հաղորդակից անելու և

բ) Բանվոր դասակարգի շարքերից նոր կարմիր տեխնիկներ և կարմիր մասնագետներ ստեղծելու պրոբլեմին։ Յեթե կուտակման պրոբլեմը հիմնականում կարելի յե լուծված համարել, ապա կադրերի պրոբլեմը դեռևս կարոտ է իր լուծման։ Իսկ կադրերի պրոբլեմը ներկայումս՝ արդյունաբերության տեխնիկական վերակառուցման պայմաններում, սոցիալիստական շինարարության վճռական պրոբլեմն է։

(Ի. Ստալին, Մեծ բեկման տարին. Լենինիզմի հարցերը, էջ 620)

«... Բոլշևիկները պետք է տիրապետեն տեխնիկային։ Ժամանակն է, որ բոլշևիկներն իրենք մասնագետներ դառնան։ Վերակառուցման շրջանում տեխնիկան վճռում է ամեն ինչ։ Յեվ այն տնտեսավարը, որը չի ցանկանում տեխնիկան ուսումնասիրել, չի ցանկանում տեխնիկային տիրապետել, նա ծաղր է, այլ ոչ թե տնտեսավար։

Ասում են, որ տեխնիկային տիրապետելը դժվար գործ է։ Այդ ճիշտ չէ։ Չկան այնպիսի ամրոցներ, որ բոլշևիկները չկարողանան գրավել։ Մենք մի շարք դժվարագույն խնդիրներ լուծեցինք։ Մենք տապալեցինք կապիտալիզմը։ Մենք վերցրինք իշխանություն։ Մենք կառուցեցինք խոշորագույն սոցիալիստական ինդուստրիա։

(И. Сталин, о задачах хозяйственников, стр. 14—15, 9 изд. 4 февр. 1931 г.)

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԱԴՐԵՐ ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՀԱՐՑԸ

Անցնինք այժմ մեր արդյունաբերության տեխնիկական ռեկոնստրուկցիայի նոր կադրերով ապահովելու խնդրին։

Խոսքն արդյունաբերության զծով մեր ունեցած զժվարությունների մասին է, որոնք հայտնաբերվեցին Շախտիի գործի կապակցությամբ։

Ինչ է Շախտիի գործի նշանակությունն արդյունաբերության բարելավման տեսակետից։ Շախտիի գործի նշանակությունն ու խմբատն այն է, որ մենք գրեթե անզեն դուրս եկանք և միանգամայն հետամնաց, խայտառակորեն հետամնաց մեր արդյունաբերությունը բանվոր դասակարգի գործին նվիրված մասնագետների զեթ մորոշ նվազագույն քանակությամբ ապահովելու տեսակետից։ Շախտիի գործից բղխող դասն այն է մեզ, որ անհրաժեշտ է ուժեղացնել և արագացնել բանվոր դասակարգին պատկանող մարդկանցից դուրս եկած, սոցիալիզմի գործին նվիրված և տեխնիկապես մեր սոցիալիստական արդյունաբերության ղեկավարելու ընդունակ, նոր տեխնիկական ինտելիգենցիայի ստեղծման տեմպը։...

... Շախտիի գործի դասերը չեն կարող ապարդյուն անցնել մեր կուսակցության համար։ Ցնս կարծում եմ, որ այս դասերը կնպաստեն մեզ ամենայն արագությամբ դնելու տեխնիկական նոր ինտելիգենցիա ստեղծելու խնդիրը, որն ընդունակ կլինի ապահովելու մեր սոցիալիստական արդյունաբերությանը։

(Ի. Ստալին. Համ. կ(բ)կենտկոմի հունիսյան պլենումի արդյունքների մասին. «Լենինիզմի հարցերը», եջ 489–492

«... Մենք իշխանության հասանք մի յերկրում, որի տեխնիկան սարսափելի հետամնաց է։ Այս կամ այն չափով նոր տեխնիկայի վրա հիմնված արդյունաբերական ամենամեծ խոշոր միավորների կողքին մենք հարյուրավոր և հազարավոր ֆաբրիկաներ և գործարաններ ունենք, որոնց տեխնիկան ներկայիս նվաճումների տեսակետից վոչ մի քննադատության դիմանալ չի կարող։ Մինչդեռ մեր շուրջը կան մի շարք կապիտալիստական յերկրներ, որոնք արդյունաբերական շատ ավելի զարգացած և կատարելագործված տեխնիկա ունեն, քան մեր յերկիրը։ Նայեցեք կապիտալիստական յերկրներին, և դուք կտեսնեք, որ տեխնիկան այնտեղ վոչ միայն զնում, այլ ուղղակի վազում է առաջ, յետ թողնելով արդյունաբերական տեխնիկայի հետամնաց ձևերը։ Ցնս անա դուրս է գալիս, որ մի կողմից՝ մեր յերկրում մենք ունենք աշխարհիս ամենաառաջավոր իշխանությունը՝ Խորհրդային իշխանությունն, իսկ մյուս կողմից մենք ունենք արդյունաբերության չափազանց հետամնաց տեխնիկա, որը մեզնում սոցիալիզմի և խորհրդային իշխանության բազան է։ Հարկավոր է արդյոք, թե կարելի յե հասնել սոցիալիզմի վերջնական հաղթանակին մյա հակասության առկայության պայմաններում։ Ինչ պետք է անել հիշյալ հակասությունը լիկվիդացիայի յենթարկելու համար։ Դրա համար պետք է ձգտել այն բանին, որ կարողանանք հասնել և անցնել կապիտալիստական զարգացած յերկրների առաջավոր տեխնիկայից։ Կապիտալիստական առաջավոր յերկրներին մենք հասել և գերազանցել ենք քաղաքական նոր կարգ՝ խորհրդային իշխա-

նություն հաստատելու իմաստով։ Այս լավ է։ Բայց այս քիչ է։ Սոցիալիզմի վերջնական հաղթանակի համար դեռևս անհրաժեշտ է հասնել այդ յերկրներին և պերազանցել նրանց նաև տեխնիկական—տնտեսական տեսակետից։ Կամ մենք այդ նպատակին կհասնենք, կամ մեզ կճզվեն։ Այս ճիշտ է ոչ միայն սոցիալիզմի կառուցման տեսակետից։ Այս ճիշտ է նաև կապիտալիստական շրջապատման պայմաններում՝ մեր յերկրի անկախության պաշտպանության տեսակետից։ Անհնար է պաշտպանել մեր յերկրի անկախությունը՝ արդյունաբերական բավարար բազա չունենալով պաշտպանության համար։ Անհնար է ստեղծել այդպիսի արդյունաբերական բազա՝ չունենալով բաքձր արդյունաբերական տեխնիկա։ Ահա թե ինչու համար է անհրաժեշտ և ահա թե ինչն է թելադրում մեզ ինդուստրիայի դարդացման արագ տեմպը։

(Ի. Ստալին, Յերկրի ինդուստր. և ալ Թեքման մասին, Լենինիզմի հարցերը, եջ 510)

«Կոմունիստական հասարակության ընդհանուր բնութագիրը տվել են Մարքսը, Ենգելսը և Լենինն իրենց աշխատություններում մեջ Յեթե հակիրճ ձևով տալու լինենք կոմունիստական հասարակության անատոմիան, ապա այդ մի այնպիսի հասարակություն է լինելու, վորտեղ՝ ա) չի լինի արտադրության գործիքների ու միջոցների սեփականություն, այլ կլինի հասարակական, կոլեկտիվ սեփականություն. բ) վորտեղ չի լինի պատակարգը և պետական իշխանություն, այլ կլինեն ինդուստրիայի ու գյուղատնտեսության աշխատավորներ՝ տնտեսապես

կառավարող, վորպես աշխատավորների պատասխանատուներ. գ) վորտեղ պլանով կազմակերպված ժողովրդական տնտեսությունը կհիմնվի բարձրագույն տեխնիկայի վրա՝ ինչպես ինդուստրիայի, այնպես էլ գյուղատնտեսության բնագավառում. դ) վորտեղ հակասություններ չեն լինի քաղաքի ու գյուղի, ինդուստրիայի ու գյուղատնտեսության միջև. ե) վորտեղ մերերքները կբաշխվեն ֆրանսական հին կոմունիստների սկզբունքի հանձնատ՝ «յուրաքանչյուրից՝ ըստ հնարավորությունների, յուրաքանչյուրին՝ ըստ պահանջների». զ) վորտեղ գիտությունը և արվեստը կդանվեն այնպիսի պայմաններում, վորոնք միանգամայն բավարար կլինեն նրանց լիովին ծաղկելու համար. է) վորտեղ մի կտոր հացի հոգսից և «աշխարհի հզորներին» հարմարվելու անհրաժեշտությունից ազատ անհատը կդառնա իրապես ազատ։ Ձեվ այլն և այլն։

(Ի. Ստալին, «Զրույց ամերիկ. բանվ. առաջին պատգամավորության հետ», «Լենինիզմի հարցերը» եջ 407)

«... Ահա ինչպես սուր կերպով է դնում հարցը Լենինը՝ կամ էլեկտրոֆիկացիա, այսինքն՝ «յերկրի տնտեսության, այդ թվում նաև հողագործության փոխադրումը ժամանակակից խոշոր արտադրության տեխնիկական նոր բազայի վրա», կամ վերադարձ դեպի կապիտալիզմը։

Ահա թե ինչպես և հասկանում Լենինը «գյուղատնտեսության հետ ճիշտ փոխհարաբերությունների» հարցը։ Բանն այն չէ, վոր մենք շոյենք գյուղացուն և այդ հաշվենք նրա հետ ճիշտ փոխհարաբերությունների ապահովում, վորովհետև շոյումը մեզ հեռու չի տա-

նի, այլ այն, որ ոգնենք գյուղացուն փոխադրելու իր տնտեսությունը «տեխնիկական նոր բազայի, ժամանակակից խոշոր արտադրության տեխնիկական նոր բազայի վրա», որովհետև այդ և գյուղացիության չքավորությունից փրկելու հիմնական ուղին։

Իսկ անկարելի չի յերկրի տնտեսությունը փոխադրել տեխնիկական նոր բազայի վրա՝ առանց մեր ինդուստրիայի և ամենից առաջ արտադրության միջոցների արտադրման զարգացման արագ տեմպի»։

(Ի. Ստալին, Յերկրի ինդուստրացման և ալ թեքման մասին, «Լենինիզմի հարցերը», էջ 317)

Այժմ անհրաժեշտ է, որ մենք ապահովինք մեզ արդյունաբերության ինժեներա—տեխնիկական հրամանատարական՝ ավելի քան յուռապատիկ ու հնգապատիկ ուժերով, յերթե մենք իրոք մտադիր ենք իրականացնելու ՍՍՀՄ—ի սոցիալիստական ինդուստրացման ծրագիրը։

Սակայն մեզ պետք են վոչ ամեն տեսակի հրամանատարական ինժեներա—տեխնիկական ուժեր։ Մեզ հարկավոր են հրամանատարական, ինժեներա—տեխնիկական այնպիսի ուժեր, որոնք ընդունակ լինեն հասկանալու մեր յերկրի բանվոր դասակարգի քաղաքականությունը, ընդունակ լինեն յուրացնելու այդ քաղաքականությունը և պատրաստ լինեն իրականացնելու այդ։ Իսկ ինչ է նշանակում այս։ Այս նշանակում է, որ մեր յերկիրը թևակոխել է զարգացման այն փուլը, յերբ բանվոր դասակարգը պետք է ըստեղծի սեփական արտադրական—տեխնիկական ինտելիգենցիա, որն ընդունակ լինի պաշտպանելու

նրա շահերն արտադրության մեջ՝ վորպես տիրապետող դասակարգի շահերը։

Վոչ մի տիրապետող դասակարգ չի բավարարվի առանց իր սեփական ինտելիգենցիայի, վոչ մի հիմք չկա տարակուսելու, որ ՍՍՀՄ—ն բանվոր դասակարգը նույնպես չի կարող բավարարվել առանց իր սեփական արտադրական—տեխնիկական ինտելիգենցիայի։

Խորհրդային իշխանությունը հաշվի առավ այդ հանգամանքը և բանվոր դասակարգից դուրս յեկած մարդկանց առաջ բացեց ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ։ Դուք դիտեք, որ տասնյակ հազարավոր բանվոր ու գյուղացի յերիտասարդներ սովորում են այժմ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում։ Յերթե առաջ կապիտալիզմի ժամանակ, բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ Բարիևի զավակների մենաշնորհն էին, ապա այժմ խորհրդային կարգերում, բանվոր և գյուղացի յերիտասարդներն այնտեղ կազմում են տիրապետող ուժը։ Տարակույս չկա, որ շուտով մենք ուսումնական հաստատություններից կստանանք մեր արդյունաբերության համար հազարավոր նոր հրամանատարներ՝ հազարավոր տեխնիկներ ու ինժեներներ։ Սակայն այդ գործի մի կողմն է միայն։ Գործի մյուս կողմն այն է, որ բանվոր դասակարգի արտադրական—տեխնիկական ինտելիգենցիան պիտի ձևակերպվի վոչ միայն բարձրագույն դպրոցն անցած մարդկանցից, այլ պիտի հավաքագրվի նաև մեր ձեռնարկությունների գործնական աշխատողներից, որոնք

յալ բանվորներից, գործարանում, հանքահորում բանվոր դասակարգի ունեցած կուլտուրական ուժերից։ Մրցութեան նախաձեռնողները, հարվածային բրիգադների ղեկավարները, աշխատանքային խանդավառութեան պրակտիկ ներշնչողները, շինարարութեան այս կամ այն բնագավառում աշխատանք կազմակերպողները.— Ահա բանվոր դասակարգի այն նոր խավը, որը բարձրագույն դպրոցն անցած ընկերների հետ միասին պետք է կազմի բանվոր դասակարգի ինտելիգենցիայի կորիզը, մեր արդյունաբերութեան հրամայական կազմի կորիզը։ Խնդիրն այն է, որ մի կողմ չպետք է հրել նախաձեռնութեան վոգով համոզված այդ ընկերներին, ավելի համարձակորեն առաջ քաշել նրանց հրամանատարական պաշտոնների, հնարավորութեյուն տալ նրանց հայտնաբերելու իրենց կազմակերպչական ընդունակութեյունները, հնարավորութեյուն տալ նրանց լրացնելու իրենց գիտելիքները և համապատասխան պայմաններ ստեղծել նրանց հաջող՝ առանց վող խնայելու։

(Ի. Ստալին, Նոր պայմաններ—նոտեսական շինարարութեյան նոր խնդիրներ)։

Առաջին հնգամյակի շրջանում մենք կարողացանք կազմակերպել նոր շինարարութեյան ենտուզիազմը, պաֆոսը և հասանք վճռական հաջողութեյունների։ Այդ շատ լավ է։ Բայց այդ այժմ բավական չէ։ Այժմ մենք այդ գործը պետք է լրացնենք նոր գործարաններին, նոր տեխնիկայի յուրացման ենտուզիազմով, պաֆոսով, աշխատանքի արտադրողականութեյան լուրջ բարձրացմամբ, ինքնաթեժքի լուրջ կրճատմամբ։ Այժմ գլխավորն այդ է։

(Ի. Ստալին, I հնգամյակի հանրագումարների մասին)

Ն. Կ. ԿՐՈՒՊՍԿԱՅԱՆ ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԶՄԻ ՄԱՍԻՆ

ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԶՄԻ ՄԱՍԻՆ

(Գեագիտխորհի I նստաշրջանին կրուպսկայայի արած զեկուցման թեզիսները, 1929 թ., մայիս)

1. Մեր յերկիրը մինչև հիմա արդյունաբերական տեսակետից ամենահետամնաց յերկրներից մեկն է և չի դեր Այժմ նա գնում է ինդուստրացման ուղիով, և աշխատանքի հեռանկաց, դարերով գործադրվող ձեվերը մեռնում, յետ են մղվում դիտութեյան վերջին խոսքի հիման վրա կառուցվող ժամանակակից խոշոր արդյունաբերութեյան կողմից։ Կատարվում է վողջ ժողովրդական անտեսութեյան ռեկոնստրուկցիան։

2. Բայց և անկախ մեր հետամնացութեյուններից, ժամանակակից խոշոր արդյունաբերութեյունը,— վորի զարգացման ընթացքն է վերցրել մեր յերկիրը,— չի ներկայացնում մի բացարձակ կայուն (ստաբիլ) վիճակ։ Նրա համար,—ինչպես իր ժամանակ նշված է ընկ. Մարքսի կողմից,—բնորոշ են արտադրութեյան պրոցեսների մշտական փոփոխութեյունները, այսպես ասած՝ արտադրութեյան պերմանենտ վերակառուցումը։

Այս պատճառով էլ ժամանակակից բանվորից պահանջվում է արտադրութեյան շարունակ փոփոխվող պայմաններին հարմարվելու, արտադրութեյան նոր ճե-

թողներին տիրապետելու կարողությունը։ Իսկ մեր յերկրում, վորտեղ հնարավոր չափով շուտ սոցիալիստական շինարարության համար պետք է ստեղծել արտադրական բազա, վորտեղ ռեկոնստրուկցիայի գործում այնպիսի մեծ գեր է խաղում բնակչության կոոպերացումը, վորտեղ,—ինչպես շարունակ ընդգծում եր Լենինը,—յերկրի վողջ տնտեսության մեջ չի կարելի հեղաշրջում առաջացնել առանց իրենց՝ մասսաների մասնակցության,—մասսաների պոլիտեխնիկական մտահորիզոնը հսկայական դեր է խաղում։

3. Վողջ ժողովրդական տնտեսության ռեկոնստրուկցիան մասսաների, սրանց թվում և մանկական մասսաների մեջ հետաքրքրություն և զարթնցնում դեպի տեխնիկան, վորը բարենպաստ նախադրյալներ է ստեղծում պոլիտեխնիկական դաստիարակությունը կիրառելու համար, դաստիարակություն, վորը խթանում է այդ հետաքրքրությունը և նրա համար գիտական բազա ստեղծում։

4. Աննհրաժեշտ է, վոր մեր հիմնարկները՝ սկսած մանկապարտեզից, չխեղդեն այդ հետաքրքրությունը, այլ ամեն կերպ զարգացնեն այն՝ համապատասխան փաստեր հաջորդելու, այդ փաստերը գիտականորեն իմաստավորելու, ընթերցանության համապատասխան գրքեր ստեղծելու, եքսկուրսիաներ, դիտողություններ կազմակերպելու, աշխատանքի պրոցեսներն ուսումնասիրելու միջոցով և այլն։ Պետք է աշակերտներին դրավել ժամանակակից տեխնիկայի ռոմանտիկայով։

5. Ժամանակակից տեխնիկային գործնականորեն ծանոթանալու համար պետք է ոգտագործել յուրաքանչյուր էլեկտրոկայան, յուրաքանչյուր յերկաթուղային արհեստանոց, յուրաքանչյուր տրակտոր, յուրաքանչյուր կարի մեքենա, յուրաքանչյուր գյուղատնտեսական մեքենա, յուրաքանչյուր արհեստանոց, յուրաքանչյուր ֆաբրիկա, գործարան։

6. Վերն և պոլիտեխնիկական կրթության բովանդակությունը։ Սխալ կլիներ ենթադրել, վոր այդ բովանդակությունը հանդում է ուսանողների վորոշ գումար ձեռք բերելուն (ինչպես կարծում է Գաստևը), կամ բազմարհեստության,—ինչպես ենթադրում են վոմանք,— կամ լոկ տեխնիկայի ժամանակակից, բարձրագույն ձեվերն ուսումնասիրելուն (ինչպես կարծում է Գանկևիչը)։ Պոլիտեխնիզմը մի ամբողջ սիստեմ է, վորի հիմքը կազմում է տեխնիկայի զանազան ձեվերի ուսումնասիրությունը, վերցրած իր զարգացման և իր բոլոր միջանորդությունների (опосредствованиях) մեջ։ Սրա մեջ մտնում է և՛ գրնական տեխնոլոգիայի,— ինչպես անվանում եր Մարքսը կենդանի բնության,— և՛ նյութերի տեխնոլոգիայի ուսումնասիրությունը, և՛ արտադրության գործիքների, նրանց մեխանիզմների ուսումնասիրությունը, շարժիչ ուժերի՝ էներգետիկայի ուսումնասիրությունը։ Սրա մեջ մտնում է և տնտեսական հարաբերությունների աշխարհագրական հիմունքի ուսումնասիրությունը, (հատկապես) ստացման ու վերաշխարհման ձեվերի ազդեցությունն աշխատանքի հասարակական ձեվերի վրա և վերջիններիս ազդեցությունը վողջ հասարակական ձեվի վրա։

7. Պոլիտեխնիզմը դաստիարակման [illegible] առանձին առարկա չէ։ Նա իրենով պետք է ստորի բոլոր դիսցիպլիններին, անդրադառնա և՛ ֆիզիկայի, և՛ քի

միայն, և՛ բնագիտության, և՛ հասարակագիտության նյութերի ընտրության վրա։ Անհրաժեշտ է այդ դիսցիպլինների փոխադարձ կապը, ինչպես և նրանց կապը — պրակտիկ գործունեության և հատկապես նրանց կապն աշխատանքի ուսուցման հետ։ Միայն այդպիսի կապը կարող է աշխատանքի դաստիարակությանը հաղորդել պոլիտեխնիկ բնույթ։

8. Ինքն ըստ ինքյան՝ պոլիտեխնիկորեն կառուցված ծրագիրն ավելի քան վորևե այլ ծրագիր աշակերտներից պահանջում է դիտելու, իրենց դիտողությունները փորձերի, պրակտիկայի, մասնավորապես աշխատանքի պրակտիկայի միջոցով խորացնելու և ստուգելու կարողության, նա պահանջում է կատարած դիտողությունները ֆիկսացիայի ենթարկելու և դրանցից յեզրակացություններ անելու կարողություն։

9. Պոլիտեխնիկական դպրոցում աշխատանքի ուսուցումն աշակերտներին մի կողմից՝ պետք է տա ընդհանուր աշխատանքի ունակություններ (ինչպես, որինակ՝ կարողանալ իր աշխատանքի առաջ դնել վորոշակի նպատակներ, ծրագրել իր աշխատանքը, հաշվարկումներ կատարել, գծագրեր կարդալ, աշխատանքը նպատակահարմար ձևով իրենց մեջ բաշխել, կոլեկտիվորեն աշխատել, կարողանալ տնտեսապես գործածրել նյութերը, գործիքների հետ վարվել կարողանալ, աշխատանքի մեջ ձգտել վորոշ, տվյալ տարիքի համար մատչելի, խնամքոտության, ճշգրտության և այլն), մյուս կողմից՝ իմաստավորել աշխատանքի պրոցեսները տեխնիկայի, աշխատանքի կազմակերպության, նրանց հասարակական կարևորության (ի հարկե

դարձյալ աշակերտների տարիքներին ու կինսական փորձին համապատասխան տեսակետից)։

10. Աշակերտին աշխատանքի ունակություններով զինելն ոգնում է խորացնելու դպրոցի հասարակական ոգտակար աշխատանքի դերվածքը, վոր հսկայական նշանակություն ունի կոլեկտիվ աշխատանքի ունակություններ դաստիարակելու, յերեխաների մեջ դեպի իրենց աշխատանքը հասարակական մոտեցում դաստիարակելու գործում։

11. Նկարչական և գծագրական դասարանները, լաբորատորիաները, արհեստանոցները և փորձնական հողամասերը հանդիսանում են վորպես անհրաժեշտ դպրոցական սարքավորում։ Սակայն դպրոցը պետք է ձգտի յերեխաների աշխատանքը կազմակերպելու բուն արտադրության մեջ։

12. Ինքն ըստ ինքյան պոլիտեխնիկական դպրոցն իր առանձին աստիճաններում տարբ՛ր տեսք ունի։

Առաջին աստիճանում աշխատանքային դասախարակությունն անխուսափելիորեն ընդհանուր բնույթ է կրում։ Բայց 7-ամյակում վորպես յելակետ վերցվում է արդեն արտադրության մի վորևե վորոշ ճյուղ (ինչպես ասենք, որինակ, այդ տեսնում ենք գյուղյերիտ դպրոցներում, գործարանային 7-ամյակներում)։ Սակայն 7-ամյակում մասնագիտացում դեռ չկա։ Նրա նպատակն է՝ աշակերտի համար իմաստավորել արտադրության հիմունքները, աշակերտին ոգնել հասկանալու արտադրության տվյալ ճյուղի տեխնիկական և տնտեսական փոխհարաբերությունները այլ ճյուղերի հետ, աշակերտին զինել տեսությունը պրակտիկայի հետ կապելու կարողությամբ։ Յերկրորդ

կոնցենտրում (սրանք այժմ արդեն վեր են ածված տեխնիկումների, բազմոցները) արդեն տրվում է միայն մասնագիտացում, սակայն այդ մասնագիտացումը տրվում է այն ձևով, որ այդ մասնագիտացումը տալով միայն որոշ պրոֆեսիայի համար անհրաժեշտ կարողություններ, գիտելիքներ՝ միաժամանակ ընդարձակի աշակերտների պոլիտեխնիկական մտահորիզոնը։

13. Պոլիտեխնիկական դպրոցը տարբերվում է պրոֆեսիոնալ դպրոցից այն բանով, որ առաջինում ճանաչության կենտրոն ընկած է աշխատանքային պրոցեսները գիտակցելու, իմաստավորելու մեջ, որ նա զարգացնում է տեսությունն ու պրակտիկան միասին կապակցելու, որոշ երևույթների փոխադարձ կապակցությունն ըմբռնելու կարողություն,— մինչդեռ պրոֆեսիոնալ դպրոցում ճանաչության կենտրոնը փոխադրվում է աշակերտներին աշխատանքի ունակություններով զինելու վրա։

14. Սակայն ժամանակակից խոշոր արդյունաբերության բնույթն այնպես է, որ նա այդպիսի տիպի մասնագետների պահանջ է առաջադրում, որոնք կարողանային հարմարվել արտադրության շարունակ փոփոխվող պայմաններին, այդ պատճառով էլ ավելի ու ավելի է սկսում ունակությունների ուսուցանը պոլիտեխնիկական բնույթ տալ նաև պրոֆեսիոնալ դպրոցներում (գոնե խոշոր արտադրություն ընդգրկված ճյուղերում)։

15. Բայց ճիշտ կերպով կազմակերպված պոլիտեխնիկական դաստիարակությունը պատրաստում է բազմակողմանի զարգացած այնպիսի աշխատող, որ պետք

չէ կապիտալիստին [1]։ Ահա թե ինչու կապիտալիզմի պայմաններում պոլիտեխնիկական դպրոցը չի կարող լիովին զարգանալ ու ծավալվել [2]։

16. Մեր յերկրում պոլիտեխնիկական դպրոցի զարգացմանը խանգարում է արդյունաբերության թույլ զարգացումը։ Սակայն յուրաքանչյուր տարվա հետ այդ արգելքը կսկսի նվազել, և խորհրդային դպրոցը կսկսի ավելի ու ավելի պոլիտեխնիկական տեսք ընդունել [3]։

---

[1]) Այդպիսի աշխատողը վոչ միայն պետք չէ, այլև չափազանց վտանգավոր է կապիտալիստի համար։ (Կազմողները)

[2]) Կապիտալիզմի պայմաններում առհասարակ անհնար է պոլիտեխնիկական կրթության կազմակերպումը։ (Կազմողները)

[3]) Այժմ մեզ մոտ արդեն գոյություն ունի դպրոցի պոլիտեխնիզացիայի բոլոր հիմնական նախագրյալները։ (Կազմողները)

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-Арм ССР
им. А. Мясникяна

«Ազգային գրադարան»
NL0231402

49.106